

Ollaanko kavereita?

**Britannian ja Neuvostoliiton kahdenväliset suhteet liennytyksen ajan
Euroopan neuvottelupöydissä 1972–1976**

**Tuomas Kulha
Yleisen historian pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Historian ja etnologian laitos
marraskuu 2006**

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Tuomas Mikko Einari Kulha	
Työn nimi – Title OLLAANKO KAVEREITA? Britannian ja Neuvostoliiton kahdenväliset suhteet liennytyksen ajan Euroopan neuvottelupöydissä 1972–1976	
Oppiaine – Subject Yleinen historia	Työn laji – Level pro gradu- tutkielma
Aika – Month and year marraskuu 2006	Sivumäärä – Number of pages 106
Tiivistelmä – Abstract <p>Tässä pro gradu- tutkielmassa tarkastelen Britannian ja Neuvostoliiton kahdenvälisiä suhteita liennytyksen ajan Euroopassa vuosien 1972–1976 välisenä aikana. Tutkin suhteita lähinnä brittiläisestä näkökulmasta ja perehdynkin aiheeseen pitkälti Britannian ulkopoliittikkaa käsittelevien alkuperäislähteiden avulla. Britannian ja Neuvostoliiton välisiä suhteita olisi käytännössä mahdotonta tutkia ilman Yhdysvaltain vaikutusta, joten työssäni tutkin myös Yhdysvaltain vaikutusta kummankin valtion ulkopoliittikkaan liennytyksen ajan Euroopan neuvottelupöydissä.</p> <p>Tutkimukseni kannalta MBFR-neuvottelut ja Etyk näyttelevät tärkeää osaa. Tutkin Britannian ja Neuvostoliiton välisiä suhteita nimenomaan neuvottelujen kautta. Monenkeskiset neuvottelut määrittivät pitkälti sen, millainen kylmän sodan tilanne kulloinkin oli. Britannian ja Neuvostoliiton väliset suhteet peilautuvat suoraan siitä, millaiset idän ja lännen, siis oikeastaan Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain välit kulloisessakin tilanteessa olivat. Tuon myös esille Yhdysvaltain suuren roolin Britannian liennytyksen ajan politiikalle. Huolimatta pyrkimyksensä integroitua Eurooppaan, pysyi Britannia vielä liennytyksen aikakaudellakin politiikassaan lähempänä Yhdysvaltoja kuin Länsi-Eurooppaa.</p> <p>Liennytyksen aikakaudella Britannian ja Neuvostoliiton väliset suhteet pääsivät kehittymään ilman suurempia kriisejä. Valtioiden väliset suhteet kehittyivät parempaan suuntaan ja maiden välinen yhteistyö lisääntyi. Kaikkia ongelmia ei kuitenkaan suhteiden tieltä saatu raivattua, vaan etenkin MBFR-neuvottelut osoittivat sen, että idän ja lännen välinen yhteistyö ei ole vielä riittävällä tasolla, jotta kaikki ongelmat suhteissa saataisiin raivattua tieltä. Etykissä Britannia ja Neuvostoliitto työskentelivät yhteisen päämäärän eteen ja lopulta, pitkällisen ”asemasodan” jälkeen maat ja yleisimmin itä ja länsi saavuttivat molempia tyydyttävän ratkaisun. Etykin pitkä työ huipentui ”Helsingin hengessä”, jossa 35 valtion päämiehet allekirjoittivat Etykin päätösasiakirjan. Neuvostoliitto esiintyi mielellään Etykin ja sitä kautta huipennuksensa saavuttaneen liennytyksen voittajana. Tulevaisuus kuitenkin osoitti Etykin olleen voitto myös lännelle ja sitä kautta myös Britannialle.</p> <p>Pohdin työssäni myös liennytyksen suosion syitä Britanniassa ja Neuvostoliitossa. Molemmat valtiot olivat liennytyksen kannalla pitkälti sisäisten asioiden takia. Britannian sisäpolitiikka oli liennytyksen aikakaudella epävakaa ja Neuvostoliittoa vastaavasti huolestutti taloutensa kehityksen hidastuminen ja osittainen pysähtyminenkin, vaikka kapitalistisille maille se esiintyi optimistisena. Yhdysvaltain halukkuus liennytykseen johtui niin ikään sisäisistä asioista. Vuosien 1972–1976 aikana liennytyksellä oli mahdollisuus kehittyä ja tähän mahdollisuuteen tartuttiin sekä idässä että lännessä ja liennytykseen saavutti huipentumansa. Britannian ja Neuvostoliiton väliset suhteet kehittyivät liennytyksen ajan Euroopassa paremmiksi kuin koskaan ennen. Myönteisestä kehityksestä huolimatta ideologinen kamppailu idän ja lännen välillä jatkui ja tämä kamppailu nousikin uudelleen pintaan mentäessä kohti 1970-luvun loppua, kiristäen samalla idän ja lännen välejä.</p>	
Asiasanat – Keywords Britannia, Neuvostoliitto, Yhdysvallat, ulkopoliittikka, liennytykseen, MBFR-neuvottelut, Etyk, kylmä sota, 1970-luku	
Säilytyspaikka – Depository Historian ja etnologian laitos	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1. Johdanto	1
1.1 Liittolaisista vihollisiksi	1
1.2 Tutkimustehtävä ja lähteet	7
2. Valtioiden välisestä ystävyydestä	11
2.1 Britannia ja Neuvostoliitto- soutaa ja huopaa	11
2.2 Yhdysvallat ja Britannia- majakka ja perävaunu	16
2.3 Yhdysvallat ja Neuvostoliitto-kissa ja koira	21
3. Neuvotteluilla kohti parempaa maailmaa	26
3.1 Pyrkimys molemminpuoliseen joukkojen vähentämiseen	26
3.2 Alustavia neuvotteluja	28
3.3 Lähtökohdat varsinaisiin MBFR- neuvotteluihin	33
3.4 Yhteistä säveltä etsimässä	35
4. Liennytyksen uusi vaihe	40
4.1 Britannian ja Neuvostoliiton suhteet paranevat	40
4.2 Kohti konkreettisia tuloksia	44
4.3 MBFR-neuvottelut päättyvät tuloksettomina	47
5. Itä ja länsi Etyk-pöydän ääressä	50
5.1 Etyk-kokouksen osallistujat ja merkitys	50
5.2 Tie Helsinkiin...	52
5.3 ...käy Geneven kautta	59
5.4 "Asemasotaa" ja ongelmia	66
6. Loppukiri Helsinkiin	72
6.1 Ongelmat ratkaistaan	72
6.2. Pitkä työ huipentuu Helsingin hengessä	83
7. Ollaanko kavereita?	88
Lähteet	96
Liitteet	99

1. Johdanto

1.1 Liittolaisista vihollisiksi

Toisessa maailmansodassa Yhdysvallat, Britannia ja Neuvostoliitto olivat taistelleet rinta rinnan yhteistä vihollista, Saksaa vastaan. Liiton kestävyyttä kuitenkin epäiltiin jo sodan aikana. Liitto ei kestänyt, vaan Eurooppa ja koko maailman jakautui eri leireihin, itäiseen ja läntiseen blokkiin. Ideologisesti itä oli kommunistinen ja länsi kapitalistinen.¹ Eurooppalaisten valtioiden suhteet Neuvostoliittoon olivat riippuvaisia Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton suhteista. Sodan jälkeen Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välinen epäluottamus lisääntyi. Toisen maailmansodan kolmannen merkittävän voittajavaltion, Britannian suhteet Neuvostoliittoon alkoivat myös viilentyä. Toisin kuin Yhdysvallat ja Britannia, Neuvostoliitto oli toisen maailmansodan jälkeen ottanut vaikutuspiirinsä alle maita, jotka eivät suojelua kaivanneet. Toisin kuin venäläiset, britit ja yhdysvaltalaiset eivät nähneet tarpeelliseksi puolustaa omaa turvallisuuttaan rajoittamalla ihmisten ja valtioiden vapautta lähialueillaan.² Tähän tosin saattoi vaikuttaa valtioiden fyysinen erilaisuus ja maantieteelliset tosiseikat. Neuvostoliitolla oli paljon rajanaapureita, kun vastaavasti Britannia on saarivaltio ja Yhdysvallat tuhansien kilometrien päässä Euroopasta. Britannia oli etenkin 1960-luvulta alkaen sitoutunut Natoon³ ja Yhdysvaltoihin ja sen ulkopoliittikkaan suhteessa Neuvostoliittoon.⁴

Kylmänä sotana⁵ tunnettu ajanjakso löi leimansa maailmaan atomipommien pudottamisesta Hiroshimaan ja Nagasakiin 1945 aina Neuvostoliiton hajoamiseen 1990-luvun vaihteeseen saakka. Voisi sanoa, että kokonaiset sukupolvet kasvoivat maailmanlaajuisen ydinsodan varjossa. Toisessa maailmansodasta parhaiten selvinnyt valtio oli Yhdysvallat. Sodan jälkeen Yhdysvallat oli selkeästi maailman vahvin valtio niin taloudellisesti kuin

¹ Thurlow 1994, s. 268-269.

² Gaddis 1978, s. 175-177.

³ Nato= North Atlantic Treaty Organisation (Pohjois-Atlantin puolustusliitto, suom.).

⁴ Thorpe 2001, s. 156.

⁵ Esimerkiksi Otavan kustantama Forum-kirjasarjan ”kansainväliset suhteet” kirja määrittelee kylmän sodan seuraavasti: ”Kylmä sota oli toisen maailmansodan jälkeen alkanut kansainvälinen jännitystila ja valtataistelu Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton sekä niiden liittolaisten välillä; tarkkaa alkukohtaa on vaikea määrittellä, epäluulot alkoivat jo toisen maailmansodan aikana; päättyi 1990-luvun alussa Neuvostoliiton hajoamiseen.”

sotilaallisestikin.⁶ Maailmasta oli tullut kaksinapainen järjestelmä, kun Yhdysvaltain kapitalistisen poliittisen järjestelmän vastustajaksi oli noussut sodanaikainen liittolainen, kommunistinen Neuvostoliitto. Idän ja lännen, eli käytännössä Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain keskinäistä ”kanssakäymistä” ja ”kilvoittelua” nimitetään kylmäksi sodaksi.

Kylmän sodan aikakausi oli jatkuvan pelon aikaa. Ihmiset elivät maailmanlaajuisen ydinsodan varjossa. Yleisesti uskottiin että ydinsota voisi puhjeta koska tahansa ja tuhota koko ihmiskunnan varsin nopeasti.⁷ Tulenarassa tilanteessa Britannialle oli tärkeää suhteissaan Neuvostoliittoon tasaisuus ja realismi. Etenkin teknologian ja kahdenvälisen kaupan kehittäminen oli tärkeää. Britanniaa kiinnostivat myös Itä-Euroopan maat, jotka olivat Neuvostoliiton vaikutuspiirin alaisina. Toisaalta Britannia muiden länsimaiden tavoin tiedosti sen, että sen mahdollisuudet tukea vapaamielisyyteen pyrkiviä Itä-Euroopan maita olivat varsin rajalliset.⁸

Koko 1960-luvun ajan Yhdysvallat ajoi kylmän sodan liennytystä⁹ etenkin Euroopassa. Halukkuus liennytykseen johtui lähinnä Yhdysvaltain ongelmista Vietnamin sodassa. Kehityksen tuloksena Yhdysvallat, Britannia ja Neuvostoliitto kirjoittivat heinäkuussa 1968 sopimuksen, jolla pyrittiin estämään ydinaseiden leviäminen muihin valtioihin. Lupaavan kehitys koki kuitenkin takaiskun jo samana vuonna. ”Prahan kevään” tapahtumat vaikeuttivat Neuvostoliiton ja Britannian suhteita. ”Prahan keväällä” tarkoitetaan sitä, kun Neuvostoliitto pysäytti Tšekkoslovakian uudistumisen ja syrjäytti valtion suosituksen johtajan, Aleksander Dubcekin. Dubcek oli noussut valtaan alkuvuodesta 1968 ja uudistanut sen jälkeen Tšekkoslovakian hallintojärjestelmää rajulla kädellä Hän oli muun muassa vähentänyt sensuuria ja laajentanut sananvapautta. Hän oli kansan tahdon toteuttaja. Uudistukset olivat kuitenkin aivan liian rajuja, jotta Neuvostoliitto olisi niitä voinut hyväksyä. Loppukesästä 1968 Neuvostoliiton joukot marssivat Tšekkoslovakian

⁶ Urwin 1995, s. 13.

⁷ Hobsbawm 1999, s. 288.

⁸ Muistio Britannian Itä-Euroopan suurlähettiläiden tapaamisesta 10.5.1968. Documents on British Policy Overseas. Series 3 Volume 1. Britain and the Soviet Union 1968-1972, s. 48.

⁹ Liennytyks= Détente(eng.) Liennytyksellä tarkoitetaan molempien suurvaltojen halua kylmän sodan tilanteen rauhoittamiseen ja pyrkimykseen luoda paremmat suhteet toisiinsa. Otavan kustantama Forum-kirjasarjan ”kansainväliset suhteet” kirja määrittelee liennytyksen seuraavasti: ”Liennytyks: suurvaltasuhteiden paraneminen kylmän

pääkaupunkiin Prahaan ja murskasivat alkavan kansannousun verisesti. Jälkipolvet tuntevat tämän tapahtuman paremmin nimityksellä ”Prahan kevät”. Lopullisesti Tšekkoslovakian kansannousu kukistettiin 21.8.1968, jolloin Varsovan liiton joukot, eli neuvostoliittolaiset, itäsaksalaiset, unkarilaiset, bulgarialaiset ja puolalaiset marssivat Prahaan.¹⁰ Tšekkoslovakian tapahtumien jälkeen Neuvostoliiton ulkopolitiikassa entistäkin tärkeämmäksi asiaksi nousi Itä-Euroopan ”satelliittivaltioiden” pitäminen kurissa ja järjestyksessä. Tämä Brezhnevin oppi¹¹ pysyi Neuvostoliiton Itä-Euroopan politiikan päälinjana seuraavat 20 vuotta.¹²

”Prahan kevään”¹³ jälkeen Leonid Brezhnev julkaisi oppinsa siitä, miten Neuvostoliitto tulee kohtelemaan muita itäblokin maita jos nämä nousevat vastustamaan Neuvostoliittoa. Tällöin Neuvostoliitto ja Varsovan liiton¹⁴ joukot lopettaisivat vastustuksen, kuten ne tekivät Tšekkosloveniassa. Britannialle oli tärkeää tehdä Neuvostoliitolle selväksi se, että se vastusti Brezhnevin opin käyttöä. Britannia piti tärkeänä jokaisen valtion itsemääräämisoikeutta, olipa valtio sitten kapitalistinen tai kommunistinen. Britannian näkemyksen mukaan Brezhnevin opin toteuttaminen tulisi ajan oloon Neuvostoliitolle yhä vaikeammaksi, mikäli sitä vastustettaisiin.¹⁵ ”Prahan kevään” myötä Brezhnev nousi ihmisten tietoisuuteen myös Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan ulkopuolella. ”Prahan kevään” myötä Brezhnev osoitti muille valtiolla pystyvänsä tiukkaan kurinpitoon, mikäli tilanne sitä vaatii.¹⁶

sodan aikana; alkoi Kuuban kriisin ratkaisemisesta ja johti jossain määrin asevarustelun hillitsemiseen; päättyi suurvaltasuhteiden kiristymiseen 1970-luvun lopussa.”

¹⁰ ”Prahan keväästä” lisää mm. kirjassa: Gerner, Kristian, *The Soviet Union and Central Europe in the Post-War Era: A Study in Precarious Security*, (Lund 1984) josta tämän kappaleen tiedot ovat peräisin.

¹¹ Kotz & Weir 1997, s. 53. Brezhnev doctrine (eng.). Leonid Brezhnev (1906–1982) toimi Neuvostoliiton johtajana vuosina 1964–1982. Brezhnev syntyi Ukrainassa ja oli koulutukseltaan insinööri. Poliittisen uran voidaan katsoa alkaneen vuonna 1952, jolloin Brezhnevistä tuli kommunistisen puolueen keskuskomitean jäsen. Brezhnevin hallintaa on kuvattu myös pysähtyneisyyden ajaksi, jolloin korruptio kukoisti ja taloudelliset ongelmat kasautuivat.

¹² Andrew & Gordievsky 1990, s. 406.

¹³ On huomioitava, että nimitys ”Prahan kevät” on tavallaan harhaanjohtava, sillä kansannousu kukistettiin loppukesällä. Nimityksellä ”Prahan kevät” tarkoitetaan pikemminkin tapahtumia ennen kansannousua ja uutta ilmapiiriä Tšekkosloveniassa, siis maan uutta ”kevättä”.

¹⁴ Varsovan liitto oli vuonna 1955 perustettu Neuvostoliiton johtama sotilasjärjestö, joka hajosi lopullisesti Neuvostoliiton romahdettua.

¹⁵ Muistio Euroopan turvallisuuskonferenssista 16.3.1971. DBPO, series 3 vol. 1, s. 319 ja 321.

¹⁶ McCayley 1981, s. 214.

Britannian ja muiden läntisten valtioiden vastustuksesta huolimatta Brezhnevin oppi pysyi Neuvostoliiton ulkopoliitiikan päälinjana kuitenkin aina vuoteen 1989 asti, jolloin Brezhnevin oppi kumottiin ja Itä-Euroopan valtioille annettiin vapaus valita oma tiensä.¹⁷ Britannia vastaavasti oli ”Prahan kevään” aikoihin vahvasti sitoutunut Naton poliittisiin linjauksiin, mikä oli sinällään hiukan erikoista, koska Britannia pyrki olemaan mahdollisimman itsenäinen toimija maailmanpolitiikassa ja vältteli yhteenliittymiä, mikä näkyy parhaiten nuivassa suhtautumisessa Euroopan yhdentymiseen.¹⁸ Ilmeisesti Natoa ei nähty niin sitovana järjestönä kuin integroitumista Eurooppaan. Lisäksi britit korostivat sitä, että Neuvostoliiton ja Britannian väliset kauppasuhteet olivat heille tärkeitä, eivätkä britit halunneet neuvostoliittolaisten vaikeuttavan maiden välisiä kauppasuhteita ja sopimuksia.¹⁹ Britanniaa ei niinkään huolestuttanut sen omat suhteet Neuvostoliittoon, vaan pikemminkin Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain suhteet. Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton suhteita leimasi kummankin supervallan pyrkimys välttää sota keinolla millä hyvänsä. Pitkälti halukkuus sodan välttämiseen loi riittävät olosuhteet liennytykselle ja neuvottelujen alkamiselle liennytyksen aikakaudella.²⁰ Sodan välttäminen ja avoimeen konfliktiin joutuminen olisi pahimmassa tapauksessa tietänyt maailmanloppua, sillä sekä Yhdysvalloilla että Neuvostoliitolla oli riittävästi aseita toisen ja samalla kaikkien muiden tuhoamiseen. Tietoisuus tästä tuhon mahdollisuudesta tasasi tietä liennytykselle.

Neuvostoliitto pyrki ulkopoliitiikassaan yhteistyöhön lännen kanssa. Avainsanana suhteiden kehittämisessä oli liennytys. Liennytys oli aikakauden avainsana ja vuotta 1969 onkin pidetty käännekohtana kylmässä sodassa. Tuona vuonna kylmän sodan merkittävimmät valtiot, kapitalistinen Yhdysvallat ja kommunistinen Neuvostoliitto ottivat molemmat suunnan kohti liennytystä. Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välinen jännitys väheni, muttei kuitenkaan poistunut kokonaan. Neuvostoliitto tarvitsi länsimaiden apua ratkaistakseen teollisuuden ja maatalouden ongelmat omassa maassaan ja oli osittain siksi halukas yhteistyöhön lännen kanssa.²¹

¹⁷ Andrew & Gordievsky 1990, s. 536.

¹⁸ Wilson Stewartille 2.12.1968. DBPO, series 3 vol. 1, s. 94.

¹⁹ Stewart Wilsonille 7.1.1969. DBPO, series 3 vol. 1, s. 113-114.

²⁰ Graebner 1977, s. 148.

²¹ Gaddis 1978, s. 254-255.

1970-luvun alussa Britannialle ja muille länsimaille kävi yhä selvemmäksi se, kuinka huolissaan Neuvostoliitto oli maansa jälkeen jäämisestä etenkin teknologian saralla. Toisaalta jo 1970-luvun alussa Neuvostoliitto pyrki ulkopoliitikkassaan yhteistyöhön länsimaiden kanssa. Keväällä 1971 pidetty 24. Neuvostoliiton kommunistisen puolueen puoluekokous julisti ulkopoliittiseksi päälinjakseen ”taistelun rauhan sekä turvallisuuden puolesta ja keskinäisen veljeyden korostamista sosialististen valtioiden välillä”.²² Samassa kokouksessa Neuvostoliitto julkaisi järjestyksessään yhdeksännen viisivuotissuunnitelmansa,²³ jonka pääasiallisena ulkopoliittisena sisältönä oli pyrkimys aseistariisuntaan ja liennytykseen.

Myös Britanniassa oltiin halukkaita suhteiden parantamiseen. Britannia oli halukas pääministeritason tapaamiseen 1970-luvun alussa. Tapaaminen järjestettäisiin jossain Itä-Euroopan pääkaupungissa. Moskova oli poissa laskuista. Tapaaminen Neuvostoliitossa järjestettäisiin vasta kun Neuvostoliitto itse olisi siihen valmis. Nämä suunnitelmat olivat iso askel maiden suhteissa. Vuoden 1968 jälkeen maiden välillä ei ollut järjestetty huipputason tapaamista. Britannia halusi ”raottaa rautaesirippua”²⁴ ja lisätä kauppaa ja yhteistoimintaa yleensäkin Itä-Euroopan kanssa.²⁵ Britannialle oli ensiarvoisen tärkeää säilyttää voimatasapaino Länsi-Euroopassa. Brittiläisen näkemyksen mukaan Neuvostoliitto yritti kallistaa voimasuhteita puolelleen. Vaikka britit uskoivat näin, he pitivät aseellista yhteenottoa Varsovan liiton ja Nato-joukkojen välillä mahdottomana vallitseva tilanne huomioon ottaen. Olihan Yhdysvalloilla varsin merkittävä asema Länsi-Euroopassa. Mikäli Yhdysvaltain vaikutusvalta Länsi-Euroopassa vähenisi, pyrki Neuvostoliitto saamaan Länsi-Euroopan vaikutuspiirinsä alle.

Neuvostoliiton ulkopoliitikan päälinjana 1970-luvun alun Euroopassa oli vakauden saavuttaminen. Neuvostoliittoa huolestutti Itä-Euroopan maiden muuttuminen. Esimerkiksi

²² Russell 1977, s. 184.

²³ Viisivuotissuunnitelmat olivat V. I Leninin kehittämä järjestelmä, joiden avulla määriteltiin Neuvostoliiton politiikan suuntaviivat aina viideksi vuodeksi kerrallaan.

²⁴ Rautaesirippu= Iron Curtain (eng.) Winston Churchillin lanseeraama termi, jolla tarkoitetaan idän ja lännen välistä kuilua kapitalismin ja kommunismin välillä. Otavan kustantama Forum-kirjasarjan ”kansainväliset suhteet” kirja määrittelee rautaesiripun seuraavasti: ”Rautaesirippu oli toisen maailmansodan jälkeinen Länsi- ja Itä-Euroopan välinen raja, jolla tarkoitettiin neuvostoarmeijan sotilaallista läsnäoloa kansandemokratioissa.”

²⁵ Dobbs Douglas-Homelle 15.2.1972. DBPO, series 3 vol. 1, s. 436 ja 438–439.

Unkari, Tšekkoslovakia ja Itä-Saksa vastaanottivat koko ajan kasvavan määrän turisteja vuodessa. Yleisesti ottaen tietoisuus lännestä ja sen erilaisuudesta levisi ihmisten mieliin.²⁶ Neuvostoliitto pyrki vakauteen ja turvallisuuteen niin kotimaassa kuin suhteissaan Itä-Euroopan valtioihin. Turvallisuudella Neuvostoliitto tarkoitti kokonaisuutta, joka syntyy poliittisesta vakaudesta, vankkumattomasta ideologiasta ja sotilaallisesta turvallisuudesta.²⁷

Huhtikuussa 1972 Britannian ja Neuvostoliiton suhteissa tapahtui merkittävä käänne. Britannia, Neuvostoliitto ja Yhdysvallat solmivat 10. huhtikuuta sopimuksen, jolla rajoitettiin biologisten ja kemiallisten aseitten määrää. Toukokuussa 1972 Yhdysvaltain presidentti Richard Nixon teki maansa kaikkien aikojen ensimmäisen presidenttitason virallisen valtiovierailun Neuvostoliittoon. Vierailun aikana solmittiin historiallinen SALT²⁸-sopimus. Sopimuksella rajoitettiin mannerten välisten ohjusten määrää ja sovittiin maiden välinen ystävyyssopimus. Presidentti Nixon kuvaili sopimuksen merkitsevän maailmalle todella paljon. Nixonin mukaan sopimuksella päästiin eroon jatkuvasta sodan uhasta ja saavutettiin rauha. Nixonin kaunopuheisuudesta huolimatta molempien maiden ydinasekapasiteetti riittäisi toisen tuhoamiseen.²⁹ Etenkin Neuvostoliitossa sopimuksen synty otettiin ilolla vastaan, kun vastaavasti Yhdysvalloissa sopimus sai osakseen kritiikkiä. Kriitikkojen mukaan sopimus hyödytti yksipuolisesti Neuvostoliittoa.³⁰

Neuvostoliitolla oli ongelmia sisäisissä asioissaan, joten suhteissaan länteen se pyrki liennytykseen. Vaikka Neuvostoliitto ja Britannia olivat monistakin asioista eri mieltä, ei kumpikaan halunnut avointa konfliktia toisen kanssa. Tämän ymmärtää hyvin, kun ottaa huomioon maailmanpoliittisen tilanteen. Kylmän sodan ”kuumenemista” ei toivonut kukaan. Britannia ei halunnut elää jatkuvan ydinsodan pelossa, vaan pyrki politiikallaan kaikin keinoin edistämään idän ja lännen välisistä liennytyistä. 1970-luvun kuluessa myös Neuvostoliitto ryhtyi yhä enemmän kannattamaan idän ja lännen välistä liennytyistä, johtuen

²⁶ Brimelow Killickille 22.3.1972. DBPO, series 3 vol. 1, s. 456–457 ja 467–468.

²⁷ Garvey Douglas-Homelle 11.12.1973. Documents on British Policy Overseas. Series 3 Volume 3. Détente in Europe, s. 248. Terence Garvey toimi Britannian Moskovan suurlähettiläänä marraskuusta 1973 alkaen.

²⁸ Strategic Arms Limitation Talks= strategisten aseiden vähentämistä koskevat neuvottelut.(suom.) Otavan kustantama Forum-kirjasarjan ”kansainväliset suhteet” kirja määrittelee SALT:in seuraavasti: ”SALT: liennytyksen aikana 1970-luvulla ydinaseiden rajoittamiseen tähtäävät neuvottelut.”

²⁹ Andrew & Gordievsky 1990, s. 447.

³⁰ Young 1991, s. 20–21.

muun muassa kotimaan kasvavista taloudellisista ongelmista. ”Prahan kevään” jälkeen alkanut ajanjakso olikin koko Neuvostoliiton olemassaolon ajan rauhallisin ajanjakso. Tätä ”välirauhaa” kesti aina vuoteen 1979 asti, jolloin neuvostojoukot marssivat Afganistaniin epäonniselle sotaretkelle.³¹ Britannian ja Neuvostoliiton suhteet olivat merkittävä asia Euroopan turvallisuuden ja sen säilymisen kannalta, sillä huolimatta alisteisesta asemastaan Yhdysvaltoja kohtaan, Britannia oli silti kylmän sodan merkittävin kapitalistinen eurooppalainen valtio.

1.2 Tutkimustehtävä ja lähteet

Tässä tutkimuksessa tarkoitukseni on tutkia Britannian ja Neuvostoliiton suhteita liennytyksen ajan Euroopan neuvottelupöydissä lähinnä brittiläisestä näkökulmasta. Tutkimuskysymyksenä on yksinkertaisesti tutkia maiden suhteita ja suhteisiin vaikuttaneita tekijöitä liennytyksen ajan Euroopan neuvottelupöydissä. Tutkin Britannian ja Neuvostoliiton suhteita MBFR³²-neuvottelujen ja Etykin³³ antamien tietojen avulla. Olen rajannut tutkimukseni koskemaan neuvotteluja sen vuoksi, että viralliset neuvottelut antavat poliittisesti kattavan kuvan liennytyksen ajan politiikasta ja maiden virallisista suhteista. Britannian ja Neuvostoliiton kaikenlaisten suhteiden selvittäminen tämän työn puitteista on mahdotonta, sillä suhteiden kirjo oli niin laaja. Täytyy ottaa huomioon, että viralliset suhteet ovat eri asia kuin kulttuuriset suhteet ja vaikka kiistämättä olisi mielenkiintoista tutkia maiden kulttuurisia suhteita ja maiden kansalaisten ajatuksia liennytyksen ajan Euroopasta, ei se tämän työn puitteissa ole mahdollista, saati järkevää. Maiden välisiä suhteita voi tutkia niin monesta eri näkökulmasta ja minä olen valinnut niin sanotun ”virallisen” linjan. Tarkentavana tutkimuskysymyksenä tuon vielä esille sen, millä tavoin Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen suhteet vaikuttivat Britannian ja Neuvostoliiton kahdenvälisiin suhteisiin, sekä miten Yhdysvaltain ja Britannian keskinäiset suhteet vaikuttivat Britannian suhtautumiseen Neuvostoliittoon, sillä tutkittaessa Britannian ja Neuvostoliiton suhteita, ei Yhdysvaltain merkitystä suhteiden ”takapiruna” voida jättää huomioimatta, sillä niin

³¹ Volkogonov 1998, s. 276.

³² Mutual and Balanced Force Reductions= Molempinpuoliset ja tasapainoiset asevoimien/joukkojen vähentämiset.

³³ Euroopan turvallisuus ja yhteistyökokous/konferenssi.

merkittävä ja ennen kaikkea selvä vaikutus Yhdysvalloilla oli Britannian poliittisiin linjauksiin.

Tutkimukseni aikarajaus sijoittuu vuosiin 1972–1976, eli SALT:in synnystä ja sen vaikutuksista siihen hetkeen kun liennytyksessä alkoi ”uusi vaihe” ja idän ja lännen vastakkainasettelu alkoi helpottaa ja suhteet kehittyä entistä paremmiksi, tosin vain huonontuakseen jälleen mentäessä kohti 1980-lukua. Tutkimuksessani siis tarkastelen liennytyksen aikakautta silloin, kun sen kannatus oli suurinta, niin idässä kuin lännessäkin sekä niitä tekijöitä, jotka vaikuttivat liennytyksen suosioon. Vuosien 1972–1976 välisenä aikana käytiin tutkimukseni kannalta tärkeät neuvottelut. MBFR-neuvottelut kestivät vuodesta 1972 vuoteen 1976 ja Etyk puolestaan vuodesta 1972 vuoteen 1975. Liennytyksen aikakautta on yleensä tutkittu lähinnä Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain välisten suhteiden kautta ja muiden kapitalisten valtioiden suhteiden tutkiminen Neuvostoliittoon on jäänyt vähemmälle.

Tutkimuksessani alkuperäislähteinä käytän lähdekokoelmia *Documents on British Policy Overseas. Series 3 Volume 1. Britain and the Soviet Union 1968–1972*. (tekstissä viitataan tähän teokseen lyhenteellä DBPO, series 3 vol. 1), *Documents on British Policy Overseas. Series 3 Volume 2. The Conference on Security and Cooperation in Europe 1972–1975*. (tekstissä viitataan tähän teokseen lyhenteellä DBPO, series 3 vol. 2) sekä *Documents on British Policy Overseas. Series 3 Volume 3. Détente in Europe, 1972–1976*. (tekstissä viitataan tähän teokseen lyhenteellä DBPO, series 3 vol. 3) Lähdekokoelmien toimittamisesta ja koonnista ovat vastanneet Gillian Bennett ja Keith Hamilton, joten heidän kädenjälkensä näkyy luonnollisesti siinä, mitä dokumentteja lähdekokoelmiin on valittu ja mitä jätetty pois. Nimensä mukaisesti teokset sisältävät dokumentteja Britannian ulkopoliitikasta. Dokumentit ovat pääasiallisesti kirjeenvaihtoa suurlähettiläiden ja ministereiden kesken, mutta joukkoon mahtuu myös muistioita keskusteluista ja tapaamisista. Alkuperäislähteiden avulla saa selkeän ja kokonaisvaltaisen kuvan Britannian ulkopoliitikasta liennytyksen aikakaudella sekä ennen sitä. Alkuperäislähteistä nousee hyvin selkeästi esiin Britannian varovaisen myötämielinen suhtautuminen liennytykseen. Britannia oli liennytyksen kannalla, mutta yli-innokkuutta vältellen. Varsinaisesti liennytyksen voidaan sanoa

”alkaneen” vuonna 1972, joten ensimmäinen lähdejulkaisu on pitkälti johdatusta liennytyksen aikakauteen ja se käsittelee monipuolisesti Britannian ja Neuvostoliiton välisten suhteiden taustoja sekä syitä siihen, miksi molemmat valtiot ottivat suunnan kohti liennytystä 1970-luvun kuluessa. Toinen julkaisu käsittelee vahvasti liennytystä jo nimensäkin perusteella ja käsittelee liennytystä sekä Britannian ja Neuvostoliiton suhteita etenkin MBFR-neuvottelujen valossa. Kolmas lähdejulkaisu käsittelee Ety-kokousta ja Britannian suhtautumista kokoukseen. Lisäksi se käsittelee laajemmin idän ja lännen välistä keskustelua ja yhteistyön kehittymistä Etykissä, sekä yleisemmin niitä tekijöitä, jotka mahdollistivat Etykin synnyn. Yhdysvaltain rooli Britannian ja Neuvostoliiton välisissä suhteissa korostuu etenkin Etykiä koskevassa alkuperäislähteessä.

Tutkimuskirjallisuuden avulla pyrin tuomaan myös neuvostoliittolaista näkökulmaa tutkimukseeni. Tutkittaessa kahden valtion välisiä suhteita on tärkeää tuoda molempien näkökannat esiin, vaikkakin tutkimukseni käsittelee nimenomaan Britannian ulkopoliittikkaa suhteessa Neuvostoliittoon. Olen valinnut tutkimuskirjallisuuteen tarkoituksellisesti myös hieman vanhempia teoksia. Tämä luo mielestäni lisää pohjaa tutkimukseeni. Kirjoitettiinhan Neuvostoliitosta ja yleensäkin itäisestä blokista eri sävyyn silloin, kun Neuvostoliitto oli vielä voimissaan. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen tehdyt tutkimuksen ovat luonnollisesti kriittisempiä neuvostojärjestelmää kohtaan. Siksi on kiinnostavaa verrata mitä Neuvostoliitosta on kirjoitettu ennen sen hajoamista ja sen jälkeen. Tutkimuskirjallisuus sisältää sekä brittiläisestä että neuvostoliittolaisesta näkökulmasta tehtyjä tutkimuksia, joten joidenkin teosten objektiivisuudessa on varmasti toivomisen varaa. Toisaalta tarkasteltaessa kahden valtion välisiä suhteita tämä on ymmärrettävää ja lopullisen totuuden sanominen lienee mahdotonta, eikä se saa olla itsetarkoitus, tärkeintä on pyrkimys mahdollisimman totuudenmukaiseen tulkintaan. Yleisesti on otettava huomioon, että kylmän sodan aikainen tutkimuskirjallisuus on hyvin tulkinnanvaraista ja usein tehty jostain tietystä näkökulmasta. Siksi olen tähän työhön valinnut mahdollisimman monipuolisia teoksia mahdollisimman erilaisista näkökulmista, jotta kokonaiskuva olisi mahdollisimman objektiivinen ja mahdollisimman lähellä totuudenmukaista tulkintaa.

Tutkimuskirjallisuudesta nostaisin esiin John W. Youngin teoksen *Cold War Europe 1945–89 A political history*, joka on hyvä ja kattava yleisteos ja johdatus kylmän sodan poliittiseen historiaan. Teos on kirjoitettu vuonna 1991, eli lähes välittömästi kylmän sodan päättymisen jälkeen, joten se on hyvin kriittinen neuvostojärjestelmää kohtaan. Youngin teos on työssäni tärkeä myös sen vuoksi, että Young on britti ja tuo siten aidosti brittiläistä näkökulmaa työhöni. Nimittäin hyvin suuri osa kylmää sotaa ja liennytyistä käsittelevistä teoksista on yhdysvaltalaisen kirjoittamia. Ritchie Ovendalen kirja *Anglo-American Relations in the Twentieth Century* on tärkeä taustatiedon antaja työlleni. Kirja käsittelee Yhdysvaltain ja Britannian suhteita 1900-luvulla ja niiden suhteiden merkitys Britannian ja Neuvostoliiton välisiin suhteisiin on merkittävä. Britannia ja Yhdysvallat ovat olleet tiiviissä yhteistyössä toisen maailmansodan jälkeen ja jo sodan aikana. Kenneth O. Morganin kirja *Britain Since 1945. The People's Peace* sekä Richard Thurlowin kirjoittama *The Secret State. British Internal Security in the Twentieth Century* antavat kattavan kuvan brittiläisestä elämänmenosta ja Britannian sisäisistä oloista liennytyksen aikakaudella, jotka väistämättä vaikuttivat myös maan ulkopoliittikkaan ja suhteisiin Neuvostoliittoon. Neuvostoliittolaista näkökulmaa työhöni tuo muun muassa Christopher Andrew'n & Oleg Gordievskyn kirja *KGB the Inside story of its foreign operations from Lenin to Gorbachev*, joka käsittelee KGB:n toimintaa sinä aikana kun maailmassa oli olemassa valtio nimeltä Neuvostoliitto ja kuten kirjan nimestä voi päätellä, hyvin usein KGB:n toiminnan takana oli Neuvostoliiton korkein johto. Coral Bellin kirjoittama *The Diplomacy of Detente. The Kissinger Era* käsittelee liennytystä yhdysvaltalaisen poliitikon Henry Kissingerin silmin. Kissinger näytteli merkittävää roolia liennytyksen ajan Euroopassa ja sitä kautta hän vaikutti myös Neuvostoliiton ja Britannian välisiin suhteisiin. Lisäarvoa Bellin kirjalle työssäni tuo se, että se on kirjoitettu jo vuonna 1977, eli se on periaatteessa aikalaisnäkemys liennytykseen ja Kissingerin toimintaan.

David Marshin ja Gerry Stokerin toimittama kirja *Theory and methods in political science* käsittelee laaja-alaisesti eri lähestymistapoja politiikan tutkimiseen, josta käytin hyväkseni erilaisia teorioita ja metodeja politiikan tutkimiseen ja politiikan ymmärtämiseen. Vaikka kyseessä on yleisen historian työ, on aihe sellainen, jota on syytä tarkistella myös poliittisessa valossa. Historiaa se on poliittinenkin historia ja mielestäni myös poliittisten

ulottuvuuksien esiin nostaminen luo työlleni laajempaa pohjaa. Tosin kovin syvälliseen poliittiseen pohdintaan ei ole syytä tämän työn puitteissa ajautua, mutta mukavan ja mielestäni tarpeellisen lisän se tälle työlle luo. Poliittisen puolen nostaminen tähän työhön ei suinkaan ole itsetarkoitus, vaan tavoitteena on ymmärryksen lisääminen itse aiheeseen, eli pyrkimykseen selittää valtioiden välisiä suhteita myös poliittiselta kannalta ja esittää syitä siihen, miksi toimittiin niin kuin toimittiin. Poliittisen tieteen suurin anti onkin siinä, mikäli sen pystyy yhdistämään muihin ilmiöihin ja tieteisiin. Kapea-alaisuus ei ole etu poliittisessä tutkimuksessa eikä historiassakaan, vaan tarkoitus on muodostaa kokonaisuus, jossa kaikki linkittyy sulavasti yhteen.³⁴ Toisaalta täytyy olla tarkkana, ettei haukkaa liian isoa palaa kakusta, jolloin riskinä on sillisalaatti, eli paljon asiaa, mutta vain vähän ajatusta.

2. Valtioiden välisestä ystävyydestä

2.1 Britannia ja Neuvostoliitto- soutaa ja huopaa

Valtioiden välisten suhteiden tutkiminen on aina poliittisen historian tutkimista ja tätä tutkimista ohjaa minun työssäni elitistinen lähestymistapa. Vaikka Britannian ja Neuvostoliiton(ja yleisemmin idän ja lännen) poliittiset järjestelmät erosivat ja osin eroavat yhä toisistaan kuin yö ja päivä, ei sillä ole lähestymistavan valinnan kannalta mitään merkitystä. Poliittinen historia on eliittien historiaa ja oli valtio sitten diktatorinen tai demokraattinen, sen politiikasta ja yhteiskunnasta vastaa eliitti. Eliitillä tarkoitetaan tässä yhteydessä hallitsevaa luokkaa, eli niitä, jotka päättävät politiikan ja samalla koko valtion suunnan. Käytännössä se tarkoittaa vahvimman oikeutta: se joka voittaa, määrätköön suunnan.³⁵ Neuvostoliitossa suunnan määräsivät kommunistit ja Britanniassa ja länsimaissa kapitalistit. Elitismi nostaa myös valtion merkittävään asemaan tutkittaessa politiikkaa ja poliittista historiaa. Eliitin asiat ovat samalla koko valtion asioita ja vastaavasti heikomman kansanosan asiat eivät ole valtion kannalta oikeastaan millään tavalla merkittäviä. Kuulostaa kohtuullisen julmalta, mutta elämä on! Toisaalta länsimaissa hallitsevan luokan valta oli tullut kansalta, joten kansa voisi myös ottaa sen pois. Kommunisisessa järjestelmässä

³⁴ Marsh & Stoker 1995, s. 288-289. Teoksessa "Theory and methods in political science" edited by Marsh, David and Stoker, Gerry.

³⁵ Evans 1995, s. 228. Teoksessa "Theory and methods in political science" edited by Marsh, David and Stoker, Gerry.

kansan yritys riistää valtaa eliitiltä estettiin tarvittaessa väkivalloin, kuten ”Prahan kevät” ja jo aiemmin Unkarin kansannousu olivat osoittaneet.

Britannian kehitys toisen maailmansodan jälkeen vaikuttaa jokseenkin vakaalta ja turvatulta verrattuna moneen muuhun eurooppalaiseen valtioon. Painotus on nimenomaan sanalla ”vaikuttaa”, sillä todellisuudessa myös Britannialla oli ongelmansa, kuten sisäisen järjestyksen ylläpito, työläisten lakot, rasismi ja niin edelleen. Ongelmat sisäpolitiikassa ovat kautta aikojen vaikuttaneet Britannian ulkopolitiikkaan, eikä liennytyksen aika tee poikkeusta. Mitä paremmin Britannian sisäiset asiat olivat, sitä enemmän britit pyrkivät sotkemaan ulkopolitiikkaansa ja mitä vaikeampaa kotimaassa oli, sitä rauhallisempaan ulkopolitiikkaan Britannia pyrki.³⁶ Liennytyksen aikakaudella tämä tuli erinomaisesti ilmi maan suhteissa Neuvostoliittoon, sekä maan suhtautumisessa Euroopan yhdentymiseen. Voisi kai leikkillisesti sanoa, että britit ovat onnellisia silloin, kun ongelmien määrä pysyy koko ajan samana. On ihan samantekevää, ovatko ongelmat merten takana vai omassa maassa, pääasia että ongelmia on!

Britannian ja Neuvostoliiton suhteet olivat toisen maailmansodan aikaisen liittolaisuuden jälkeen kehittyneet hyvin vaihtelevasti. Välillä maiden suhteet olivat oikeinkin hyvät, välillä suhteiden katkaiseminen kokonaan oli hiuskarvan varassa, kuten esimerkiksi ”Prahan kevään” jälkeen. Koko kylmän sodan aikakaudella Britannialla oli tärkeää Euroopan kansainvälisen politiikan voimatasapaino. Britannian mukaan mikään Euroopan valtio ei saa nousta liian vahvaksi. Kylmän sodan aikakaudella tämä näkyi muun muassa siten, että Britannia omalta osaltaan ylläpiti kauhun tasapainoa Euroopassa, liittolaisensa Yhdysvaltain kanssa.³⁷ Myös Neuvostoliiton suhtautuminen Britanniaan ja länsimaihin oli elänyt muutoksen aikoja sodan jälkeisinä aikoina. Välillä Neuvostoliitto pyrki eristäytymään, välillä taas tiiviimpään yhteistyöhön lännen kanssa. Liennytyksen aikakaudella Neuvostoliiton ulkopolitiikka kuitenkin selkiytyi. Neuvostoliiton liennytyksen ajan ulkopolitiikkaa voidaan pitää varsin onnistuneena. 1970-luvulla Neuvostoliitto saavutti lakipisteen politiikassaan. Neuvostoliitto oli merkittävä valtio sekä omasta, että länsimaiden

³⁶ Thurlow 1994, s. 312.

³⁷ Matikainen 2002, s. 237. Teoksessa ”Britannia. Saarivaltakunnan Eurooppa-suhteiden historia” toimittanut Ihalainen, Pasi.

mielestä. Taloudelliset ongelmat ja poliittiset kriisit olivat arkipäivää lännessä(kuten esimerkiksi Britanniassa), mutta Neuvostoliitossa kaikki oli toisin: sen poliittinen järjestelmä näytti vakaalta ja muuttumattomalta.³⁸ Se saavutti politiikallaan haluamansa päämäärät ilman, että sen oma etu kärsi. Huipulla olossa on valitettavasti huonokin puoli: sieltä on vain yksi suunta ja se on alaspäin ja merkit Neuvostoliiton ongelmista olivat jo nähtävillä.³⁹ Talouteen kuuluvat luonnollisena osana nousut ja laskut, mutta lisäongelmia Neuvostoliitolle tuotti se, että sen näköpiirissä ei ollut mitään keinoja, joilla lasku saataisiin pysähtymään ja mahdollisesti käännettyä uuteen nousuun.

Huoli omasta taloudellisesta tulevaisuudesta ajoi Neuvostoliittoa yhä myötäilevämpään ulkopoliittikkaan, etenkin suhteessa Yhdysvaltoihin ja sen lähimpään liittolaiseen Britanniaan. 1970-luvulla Neuvostoliiton taloudellinen kasvu hidastui ja 50 vuotta jatkunut kehitys alkoi pysähtyä.(ks. liite 1) Neuvostoliitto oli modernimpi, koulutetumpi ja hyvinvoivempi kuin koskaan, mutta kehitys hidastui ja neuvostoliittolaisten kuuliaisuus valtio kohtaan alkoi vähitellen heikentyä. Neuvostoliittolaiset olisivat halunneet enemmän elintilaa ja vapautta omiin asioihinsa, mutta sitä ei kyllä ollut luvassa!⁴⁰ Brittiläisen näkemyksen mukaan neuvostoliittolaiset olivat kuitenkin varsin tyytyväisiä kotimaansa oloihin. Sensuuria olisi haluttu löysentää ja kulttuurista vapautta lisätä, mutta muuten maassa oli kaikki hyvin, ruokaa ja asuntoja riitti vielä kaikille.⁴¹ Talouden ongelmat johtuivat pitkälti keskusjohtoisesta hallinnosta, jonka vuoksi maatalouden tuotteita ei saatu riittävän tehokkaasti markkinoille, lisäksi aseisiin ja puolustukseen kului yhä enemmän rahaa ja kun energiakriisikin jo kolkutteli oven takana, oli Neuvostoliiton talous menossa kovaa vauhtia alaspäin.⁴²

Neuvostoliiton talouden ja yhteiskunnan ongelmat olivat kuitenkin jo nähtävillä ja nämä ongelmat tuo hyvin esiin vitsi, joka on paradoksaalisuudessaan täyttä totta. Nimittäin 1970-luvulla 1)Neuvostoliitossa ei ollut työttömyyttä, mutta silti kukaan ei työskentele. 2)Vaikka kukaan ei työskentele, tuottavuus nousee. 3)Tuottavuus nousee, mutta silti kaupoissa ei ole

³⁸ Luukkanen 2004, s. 309.

³⁹ Andrie 1994, s. 246–247.

⁴⁰ Kotz & Weir 1997, s. 52.

⁴¹ Dobbs Bullardille 29.5.1974. DBPO, series 3 vol. 3, s. 294.

⁴² Young 1991, s. 186-187.

mitään ostettavaa. 4)Kaupoissa ei ole mitään, mutta se ei haittaa sillä kotona on kaikkea. 5)Vaikka kotona on kaikkea, ei kukaan ole tyytyväinen. 6)Kukaan ei ole tyytyväinen, mutta silti kaikki äänestävät kyllä!⁴³ Vuoteen 1976 mennessä Neuvostoliitto oli kyllä onnistunut rakentamaan parhaan vuoden 1890 tyyliksen talouden, mutta lienee aiheellista kysyä, mitä hyötyä siitä oli maailmassa joka katsoi eteenpäin, eikä taaksepäin?⁴⁴ Neuvostoliitossa ei ollut vapaata omistajuutta, vaan valtio omisti kaiken ja se osaltaan esti talouden mahdollisuuksia korjata kurssiaan. Jälkikäteen on helppo todeta valtion täydellisen omistajuuden olleen melkoisen huono järjestelmä korruptoituneessa Neuvostoliitossa, mutta on ymmärrettävä se tosiasia, että aikalaisten mahdollisuudet muuttaa syvään juurtunutta omistajuuden muotoa olivat käytännössä olemattomat.⁴⁵ Välttämättä suurta haluakaan muutoksiin ei ollut, sillä systeemin muuttaminen olisi samalla tarkoittanut aiemmin tehtyjen virheiden tunnustamista ja omien virheiden tai erehtyväisyyden tunnustaminen ei taatusti kuulunut Neuvostoliiton ja sen johtajien ominaisuuksiin.

Vertailtaessa Britannian ja Neuvostoliiton sisäisiä oloja käytän hyväkseni vertailevaa metodologia, jonka olen ”lainannut” poliittisesta tutkimuksesta. Vertaileminen on näennäisesti helppoa, sillä voidaanhan pitää itsestäänselvyytenä sitä, että Britanniassa asiat olivat paremmin kuin Neuvostoliitossa? Poliittiselta kannalta näin ei voida kuitenkaan ajatella, sillä eihän voida tietää miten kapitalismi olisi toiminut liennytyksen ajan Neuvostoliitossa, saati sitä, miten kommunismi olisi toiminut liennytyksen ajan Britanniassa. Vertailemalla kahden maan oloja saadaan vain likiarvoja ja erilaisia tulkintoja ja tulkintojen avulla tapahtumille luodaan erilaisia merkityksiä. Niin sanottua varmaa tietoa vertailemalla saa hyvin vähän. Mutta se juuri on poliittisen historian suurin anti: asioita voi tutkailla niin monesta eri näkökannasta ja vertailun avulla minäkin tässä työssä päädyn omanlaisiini lopputuloksiin ja omaan tulkintaan tapahtumien kulusta.⁴⁶ Toiveena on, että tulkinta olisi omalaatuinen, ainutkertainen ja hyödyllinen myös muille kuin minulle. Jos minun tulkintani saa edes muutaman ihmisen ajattelemaan liennytyksen aikakaudesta uudella tavalla, koen onnistuneeni työssäni. Lopulliseen totuuteen pääseminen olisi tietysti unelmatilanne, mutta

⁴³ Andrieu 1994, s. 264.

⁴⁴ Hobsbawm 1999, s. 314.

⁴⁵ Kotz & Weir 1997, s. 22.

⁴⁶ Mackie & Marsh 1995, s. 180. Teoksessa ”Theory and methods in political science” edited by Marsh, David and Stoker, Gerry.

lopullisista totuutta ja absoluuttisesti varmaa tietoa ei ainakaan vertailevalla tutkimuksella voida ikinä saavuttaa, mutta tärkeintä onkin pyrkimys totuuteen, ei välttämättä itsetarkoituksellisesti sen saavuttaminen. Voisi kai sanoa, että päämäärää tärkeämpää on se, mitä matkan aikana tapahtuu.

Liennytyksen aikakaudella Neuvostoliiton tavoitteena oli säilyttää itselleen edullinen tilanne Euroopassa. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että Neuvostoliitto halusi sanella maailman menoa. Britannia ei tähän luonnollisestikaan ollut halukas suostumaan ja Britanniassa myös aavisteltiin, että Neuvostoliiton kyvyt istua ”kuskin paikalla” olivat heikentyneet. Britannia korosti maiden välisissä suhteissa realistisuutta. Neuvostoliitolla tuli olla sellainen asema Euroopassa kuin se ansaitsee omilla teoillaan, ihan kuten Britanniallakin tai millä tahansa valtiolla. Rehellisyyden nimissä on sanottava, että Neuvostoliitto pyrki haukkaamaan liian isoa palasta kakusta, jolla jaettiin Euroopan ja samalla maailman hallintaa liennytyksen aikana. Neuvostoliitto oli kuin vanha mies: haluja kyllä olisi, mutta kykyjen kanssa oli jo hieman niin ja näin. Neuvostoliiton pyrkimyksenä oli vähintäänkin säilyttää oma asemansa maailmanpolitiikan pelikentällä, vaikka joukkojen vähentämisiä tehtäisiin. Britannia vastaavasti oli sekä haluton että kyvytön päättämään, ainakin yksin, Euroopan tulevaisuudesta liennytyksen aikakaudella ja siksi Britannia nojautui ulkopoliitikkassaan yhteistyöhön muiden valtioiden ja etenkin Yhdysvaltain kanssa.

Britannia oli toisen maailmansodan päättymisen jälkeen tiukasti kiinni Naton poliittisissa linjauksissa. MBFR-neuvottelujen myötä Naton rooli ei suinkaan vähentynyt, vaikka joukkojen vähentämisistä alettiinkin keskustella. Britanniassa nähtiin vakavasti otettava uhkana se, mikäli Naton ”turvatakuita” ryhdytään pitämään itsestäänselvyytenä. Nato oli turvannut Euroopan turvallisuutta jo 25 vuoden ajan ja sen merkitys tulisi jatkossakin olemaan suuri, huolimatta mahdollisista joukkojen vähentämisistä. Natoon kuulumisen tarkoitti Britannialle samalla kuulumista yhteiseen puolustusrintamaan Neuvostoliittoa vastaan ja tämän rintaman pitäisi pysyä MBFR-neuvottelujen sekä Etykin aikana vahvana.⁴⁷

⁴⁷ Peck Killickille 8.3.1974. DBPO, series 3 vol. 3, s. 274.

2.2 Yhdysvallat ja Britannia- majakka ja perävaunu

Britannian ja Neuvostoliiton kahdenvälisiä suhteita on käytännössä mahdoton tutkia ilman, että otetaan huomioon ensiksikin Britannian ja Yhdysvaltain ja toiseksi Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton suhteita. Britannia oli toisen maailmansodan jälkeisessä politiikassaan nojautunut pitkälti Yhdysvaltoihin ja sen linjanvetoihin, johtuen pitkälti siitä, että Britannia oli kärsinyt sodassa suuria vahinkoja ja vain Yhdysvalloilta tullut rahallinen apu sai Britannian tuntemaan itsensä yhä suurvallaksi, tosin pienemmäksi kuin ennen.⁴⁸ Jotkut tutkimukset kärjistävät maiden suhteita jopa niin pitkälle, että toisen maailmansodan jälkeen Britannia oli tullut Yhdysvaltain vasallivaltio.⁴⁹ Tämä näkemys ei varmasti ole kaukana totuudesta. Britannian politiikkaan suhteessa Neuvostoliittoon vaikutti Yhdysvaltain suhtautuminen Neuvostoliittoon. On myös huomioitava se, että Britannialla ei vastaavaa roolia ollut Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton suhteissa. Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton suhteet elivät ”omaa elämäänsä”, joka sitten vaikutti Britannian suhteisiin kumpaankin valtioon. ”Kahden kauppa on kolmannen korvapuusti” kuten aiheeseen hyvin sopiva vanhan kansan sananlasku kuuluu! Aivan yksi yhteen Britannian ja Yhdysvaltain poliittiset linjaukset eivät kuitenkaan menneet. Merkittävimpänä erona voidaan pitää sitä, että Britannia ei ollut sodan jälkeisinä vuosikymmeninä nähtävissä juuri minkäänlaisia laajamittaisia kommunistien vainoamisia. Yhdysvalloissa vaikuttanut ”McCarthyismi” ei ulottunut Atlantin valtameren toiselle puolelle.⁵⁰

MBFR-neuvottelujen merkittävimmät länsimaat olivat Britannia ja Yhdysvallat. Valtioiden välille oli syntynyt tiivis suhde etenkin toisen maailmansodan aikana. Britannia korosti suhteitaan valtameren takaiseen kumppaniinsa usein niin tiiviisti, että irvileuat saattoivat kysyä pitikö Britannia Atlanttia kapeampana kuin kanaalia. Poliittisesti Britannia piti suhdettaan Yhdysvaltoihin tärkeämpänä kuin integroitumista Eurooppaan, olihan Britannian suhtautuminen Euroopan yhdyntymiseen toisen maailmansodan jälkeen ollut varsin vaisu.⁵¹

⁴⁸ Ovendale 1998, s. 58–59.

⁴⁹ Matikainen 2002, s. 222. Teoksessa ”Britannia. Saarivaltakunnan Eurooppa-suhteiden historia” toimittanut Ihalainen, Pasi.

⁵⁰ Thurlow 1994, s. 270. McCarthyismillä tarkoitetaan sitä, kun Yhdysvalloissa epäiltiin valtion virkamiehiä kommunisteiksi. Suurinta osaa epäiltiin ilman syytä. McCarthyismi sai nimensä Wisconsinin senaattori Joseph McCarthyn mukaan.

⁵¹ Urwin 1995, s. 46–47.

Kuitenkin 1970-luvun alkupuolella molemmissa maissa uudet tuulet puhalsivat. Britannian liennytyksen ajan pääministerit, Harold Wilson⁵² ja Edward Heath⁵³ pyrkivät politiikassaan korostamaan sitä, että Britannian ja Yhdysvaltain suhde ei ole millään tavalla poikkeava verrattuna suhteisiin muihin valtioihin.⁵⁴ Wilson oli muuten ensimmäinen tavallisen oppikoulun, eikä yksityiskoulun käynyt pääministeri Britannian historiassa, merkittävä virstanpylväs sekin!⁵⁵ Etenkin Heath korosti Britannian integroitumista Eurooppaan ja pitkälti siksi Heathilla on kyseenalainen kunnia olla sodanjälkeisen Britannian pääministereistä se, joka on suhtautunut kriittisimmin Britannian ja Yhdysvaltain kahdenvälisiin suhteisiin.

Suhteiden viilentäminen Yhdysvaltoihin ja lämmittäminen Eurooppaan ei kuitenkaan onnistunut käden käänteessä. Itse asiassa Britannia jäi tavallaan ”huutolaispojan” asemaan. Britannia ei enää nauttinut etuoikeutettua asemaa suhteessa Yhdysvaltoihin ja kulttuurinen kuilu Eurooppaan oli paljon leveämpi kuin Englannin kanaali.⁵⁶ Britanniassa korostettiin myös sitä, että maailma ei ole enää kaksinapainen järjestelmä, jonka keskuspaikkoja ovat Moskova ja Washington. Niin Länsi-Eurooppa kuin Lähi-itäkin olivat merkittäviä keskuksia, eikä vähätellä sovi myöskään Kiinaa. Ongelmallista tässä jaossa Britannialla oli päättää, mihin ryhmään se itse kuuluu. Integroituminen Länsi-Eurooppaan oli pahasti kesken ja Yhdysvaltain ja Britannian suhteet olivat myös muuttumassa. Yhdysvalloissa etenkin presidentti Nixon pyrki ottamaan yhä enemmän valtaa koko Euroopan asioihin. Britannia ei enää nauttisi etuoikeutettua asemaa Yhdysvaltojen lähimpänä liittolaisena.⁵⁷ Hyvänä esimerkkinä Yhdysvaltain Eurooppa-myönteisestä politiikasta on vuosi 1973, jonka Yhdysvaltain ulkoministeri Henry Kissinger nimitti ”Euroopan vuodeksi”. ”Euroopan vuonna” Yhdysvaltain tavoitteena oli parantaa suhteitaan Eurooppaan entisestään, mutta ongelmatonta suhteiden luonti ei ollut. Lokakuussa alkanut Lähi-idän sota, öljyn hinnan

⁵² Wilson(1916–1995) opiskeli ja opetti Oxfordissa kansantaloutta ennen tuloaan parlamentin alahuoneen jäseneksi 1945. Hän oli ulkomaankauppaministeri 1947, kauppaministeri 1947–1951, työväenpuoleen johtaja 1963–1976 ja pääministeri 1964–1970 ja 1974–1976.

⁵³ Heath(1916–2005) opiskeli Oxfordissa. Parlamentin alahuoneen jäseneksi vuonna 1950, työministeri 1959–1969, ministeri ulkoministeriössä 1960–1963, kaupp- ja teollisuusministeri 1963–1964 ja toimi pääministeri 1970–1974.

⁵⁴ Ovendale 1998, s. 132.

⁵⁵ Lyytinen 1993, s. 95. Teoksessa ”Iso-Britannia – imperiumista Euroopan reunalle” toimittaneet Leinonen, Hannu ja Lyytinen, Eino.

⁵⁶ Morgan 2001, s.341-342.

⁵⁷ Ovendale 1998, s. 140-141.

nousu ja eurooppalaisten valtioiden pelko siitä, että Yhdysvallat ja Neuvostoliitto päättävät asioista heidänkin puolestaan aiheutti epäluuloa Euroopan ja Yhdysvaltain välille.⁵⁸ Öljyn hinnan nousu hyödytti Neuvostoliittoa, sillä se vahvisti maan taloudellista tilaa.⁵⁹ Lähi-idän sota oli vaikeata aikaa Yhdysvaltain ja Euroopan väliselle suhteelle. Kissinger piti sitä jopa vaikeimpana ongelmana liennytyksen ajan Euroopassa, sillä Lähi-idän suhteen Yhdysvaltain ja Euroopan poliittiset linjaukset erosivat toisistaan todella paljon ja samanlaista ristivetoa on havaittavissa vielä nykyajankin politiikassa.⁶⁰ Lähi-idän tilanne oli oiva esimerkki siitä, että vaikka ollaan samalla puolella, ei kaikista asioista silti tarvitse olla samaa mieltä.

MBFR-neuvotteluissa Britannian ja Yhdysvaltain tavoitteet kävivät kuitenkin yksiin. Maat kävivät lokakuussa 1974 Washingtonissa keskusteluja liittyen MBFR-neuvotteluihin ja niiden tulevaisuuteen. Maat olivat yhtä mieltä siitä, että vuosi 1975 tulisi olemaan neuvottelujen kannalta äärimmäisen tärkeä. Jotain pitäisi saada aikaan ja kaikkia osapuolia tyydyttävällä tavalla. Maat puhuivat jopa ydinaseiden tuomisesta neuvottelupöytään, mutta etenkin Britannian suhtautuminen tähän oli kielteistä. ”Ydinasekortin” kun voi pelata vain kerran ja siitä mahdollisesti saatava hyöty olisi kysymysmerkki. Yhdysvallatkaan ei ollut halukas nostamaan ydinaseita neuvottelupöydälle vielä, mutta mahdollisuus siihen pidettiin avoimena. Yhdysvallat oli kuitenkin valmis laajentamaan vähennykset koskemaan ilmavoimia. Britannian näkemyksen mukaan tämä ei välttämättä Neuvostoliitolle riittäisi. Maiden välinen keskustelu oli pitkälti alustusta Yhdysvaltain ulkoministerin Kissingerin Neuvostoliiton vierailua varten, joka järjestettiin myöhemmin samassa kuussa.⁶¹

Britannia pyrki liennytykseen ja hyviin suhteisiin niin liittolaisten kuin vastustajienkin kanssa. Osasyynä halukkuuteen oli vaikea sisäpoliittinen tilanne. Britannian työttömyys oli rajussa nousussa ja inflaatioprosentti kasvoi. Lisäksi vuonna 1974 maassa vaihtui hallitus. Ylimääräisten vaalien myötä neljä vuotta vallassa ollut Heathin konservatiivihallitus sai

⁵⁸ Young 1991, s. 19.

⁵⁹ Luukkanen 2004, s. 312.

⁶⁰ Bell 1977, 103.

⁶¹ Callaghan Roselle 14.10.1974. DBPO, series 3 vol. 3, s. 100–104. James Callaghanista tuli vuoden 1974 vaalien jälkeen Britannian ulkoministeri. Hän seurasi tehtävässä Alec Douglas-Homea.

väistyä Wilsonin työväenpuolueen hallituksen tieltä.⁶² Wilsonin toinen kerta pääministerinä alkoi erittäin vaikeassa sisäpoliittisessa tilanteessa. Inflaatio oli suurta ja maan yhtenäisyys oli kaukana. Britannia ei ollut Britannia, vaan Englannin, Walesin, Skotlannin ja Pohjois-Irlannin muodostama riitelypesä. Lisäksi Wilsonin vaalien jälkeen muodostama hallitus oli vähemmistöhallitus, jota kannatti ainoastaan hieman yli kolmannes kansasta.⁶³ Ylimääräiset vaalit olivat yhdet Britannian historian erikoisimmista. Kummankin pääpuolueen kannatus laski edellisistä vaaleista, konservatiivien menettäessä yli 8 % suosiostaan. Työväenpuolueen äänimäärä laski sekin yli 3 % ja itse asiassa työväenpuolue sai lukumääräisesti vähemmän ääniä kuin konservatiivit, mutta Britannian vaalitavasta johtuen se sai enemmistön parlamenttiin verrattuna konservatiiveihin. Tällaisten vaalien jälkeen Wilsonin oli taatusti kaikkea muuta kuin helppoa ryhtyä johtamaan Britanniaa, varsinkin kun Wilsonin hallitus oli työväenpuolueen ensimmäinen vähemmistöhallitus sitten 1930-luvun.⁶⁴

Sekä Heathin että Wilsonin hallitukset joutuivat selvittelemään yhä monimutkaisemmaksi käyvää valtion, teollisuuden ja työjärjestöjen suhdetta.⁶⁵ Etenkin Heath oli kotimaassaan jatkuvissa ongelmissa ja jälkikäteen Heathin neljä vuotta kestänyttä pääministerikautta on arvosteltu ankaralla kädellä. Heathin puolustukseksi on sanottava, että hän toimi pääministerinä erittäin vaikeana aikana, mutta se ei poista sitä tosiasiaa, että Heathin kaudella valtion menot kasvoivat suuremmiksi kuin koskaan ennen. *Laissez-faire*⁶⁶ politiikka ei toiminutkaan käytännössä niin hyvin kuin teoriassa uskottiin. Heathin kaudella poistettu hintojen ja palkkojen sääntely toi mukanaan uusia ongelmia ja oli osittain vaikeuttamassa jo ennestään maan vaikeaa taloudellista tilannetta.⁶⁷ Heathin vaisuun suosioon kotimaassaan vaikutti myös hänen persoonallisuutensa. Heath oli yksinäinen ja eristäytyvä johtaja jonka armeijatausta vaikutti politiikkaan. Heath ei ollut mikään Smalltalkin suvereeni hallitsija, vaan pikemminkin hänet koettiin etäiseksi ja suorastaan

⁶² Thorpe 2001, s. 166 ja 172. Heath määräsi uudet parlamenttivaalit mm. kaivostyöläisten lakkojen takia.

⁶³ Young 1991, s. 122–123.

⁶⁴ Sked & Cook 1979, s. 328 ja 332. Vähemmistöhallituksen aikaa kesti kuitenkin vain lokakuuhun, sillä silloin Britanniassa järjestettiin parlamenttivaalit, joissa työväenpuolue otti selvän voiton.

⁶⁵ Thurlow 1994, s. 335.

⁶⁶ *Laissez-faire* tarkoittaa valtion mahdollisimman vähäistä osallistumista talouselämään, eli vapaata markkinataloutta. Kirjaimellisesti suomennettuna se tarkoittaa antakaa tehdä.

epäsosiaaliseksi. Olisiko tuo johtunut siitä, että Heath oli poikamies, tiedä häntä!⁶⁸ Ulkopolitiikan kannalta pääministerin vaihto haluttiin tehdä mahdollisimman kivuttomasti. Suurien linjojen tulisi pysyä samanlaisina niin Etykissä kuin MBFR-neuvotteluissakin. Pääministerin vaihto ei siis saisi heikentää Britannian asemaa kansainvälisen politiikan pelikentällä.

Pääministerin vaihto ei vaikuttanut maan ulkopolitiikkaan niin merkittävästi kuin sisäpolitiikkaan. Ulkopolitiikan päälinjana oli pääministeristä riippumatta liennytyt. Britannia korosti monenkeskisiä neuvotteluja, joita tulisi viedä eteenpäin niin MBFR-neuvottelujen kuin myös Etykin myötä. Sekä Heath että Wilson korostivat ulkopolitiikassaan sitä, että suhde Yhdysvaltoihin ei ole millään tavalla erikoislaatuinen, mutta todellisuudessa Britannia säilyi Yhdysvaltain lähimpänä liittolaisena koko MBFR-neuvottelujen ajan ja Britannia tiedosti sen, että Yhdysvaltain merkitys vapaan Euroopan turvaajana oli edelleen merkittävä.⁶⁹ Etenkin Wilsonin toisella kaudella pääministerinä (vuoden 1974 maaliskuusta eteenpäin) Britannia halusi parantaa välejä Neuvostoliittoon. Välittömästi pääministeriksi nousunsa jälkeen Wilson korosti, että olisi valmis vierailemaan vaikka heti Neuvostoliitossa ja hän olisi valmis parantamaan maiden välisiä suhteita pitkälle tulevaisuuteen.⁷⁰ Wilson otti ilolla vastaan Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain suhteiden paranemisen. Wilsonin näkemyksen mukaan se olisi oivallisin keino ylläpitää rauha maailmassa.

Vaikka Britannia korosti monenkeskisiä neuvotteluja, se tiedosti Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton suhteiden merkityksen olevan keskeisin liennytyksen etenemiseen vaikuttava tekijä.⁷¹ Wilson järjesti kuitenkin melkoisen yllätyksen oltuaan uudelleen pääministerinä vasta reilun vuoden. Huhtikuussa 1975 Wilson ilmoitti eroavansa

⁶⁷ Lyytinen 1993, s. 97. Teoksessa ”Iso-Britannia – imperiumista Euroopan reunalle” toimittaneet Leinonen, Hannu ja Lyytinen, Eino.

⁶⁸ Morgan 2001, s. 318–320.

⁶⁹ Ovendale 1998, s. 61.

⁷⁰ Garvey Callaghanille 27.11.1974. DBPO, series 3 vol. 3, s. 349. Wilson vieraili Neuvostoliitossa yhdessä ulkoministeri Callaghanin kanssa 13–17.2.1975, eli aivan heti vierailu ei tapahtunut.

⁷¹ Muistio Brezhnevin ja Wilsonin tapaamisesta Kremlin palatsissa 13.2.1975. DBPO, series 3 vol. 3, s. 362.

pääministerin paikaltaan antaakseen seuraajalleen, James Callaghanille⁷² mahdollisuuden asettua puolueen johtoon ennen seuraavia vaaleja.⁷³ Wilson itse perusteli vetäytymistään muun muassa siksi, että hän halusi antaa nuoremmilleen tilaa, vaikka itse asiassa hänen seuraajansa Callaghan oli Wilsonia vanhempi! Toisaalta Wilson koki tehneensä pitkän päivätyön politiikassa ja halusi vetäytyä itse taka-alalle, ennen kuin hänet sinne väkisin puskettaisiin.⁷⁴ Wilson halusi vetäytyä politiikan ehdottomalta huipulta arvokkaasti. Ero tapahtui kuitenkin vasta vuoden 1976 puolella, mutta eroilmoitus muutti, jälleen kerran, Britannian sisäpoliittista pelikenttää.

2.3 Yhdysvallat ja Neuvostoliitto-kissa ja koira

Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton suhde oli aina pitkälti riippuvainen maiden johtajien välisistä henkilökemioista. Etenkin Brezhnevin ja Nixonin suhde oli liennytyksen kehityksen kannalta merkittävä. Nixon oli ensimmäinen Yhdysvaltain presidentti, joka vieraili Neuvostoliitossa ja Brezhnevin ehti käydä Yhdysvalloissa ennen Nixonin eroa Watergate-skandaalin takia.⁷⁵ Vierailujen aikana supervaltojen johtajat keskustelivat etenkin SALT-sopimuksista, ydinaseiden testaamisen rajoittamisesta, sekä yleisesti maiden välisistä kauppaa-, teollisuus- ja taloussuhteista.⁷⁶ Nixonin ulkopoliittikka oli liennytykseen painottunutta, mutta etenkin presidenttiuransa loppupuolella Nixonin kädet olivat varsin sidotut. Vaikea sisäpoliittinen tilanne johti väistämättä siihen, että myös ulkopoliittikka kohtasi jyrkkää arvostelua kotimaassa ainakin poliittisten vastustajien taholta.⁷⁷ Toisaalta Nixonin kunniaksi on mainittava se, että hän otti Neuvostoliiton tosissaan. Nixon totesi vuonna 1974, että Yhdysvallat ei enää ole maailman ainoa jättiläinen, eikä sillä ole voimaa saati mahdollisuuksia nujertaa kommunismia maailmasta. Siksi kilpailun tilalle on tultava

⁷² Callaghan (1912–2005) oli parlamentin alahuoneen jäsen vuodesta 1945, valtiovarainministeri 1964–1967, sisäministeri 1967–1970, ulkoministeri 1974–1976, työväenpuoleen johtaja 1976–1980 ja pääministeri 1976–1979.

⁷³ Lyytinen 1993, s. 98. Teoksessa ”Iso-Britannia – imperiumista Euroopan reunalle” toimittaneet Leinonen, Hannu ja Lyytinen, Eino.

⁷⁴ Sked & Cook 1979, s. 350–351.

⁷⁵ Watergate-skandaalilla tarkoitetaan sitä, kun presidentti Nixonin joukot murtautuivat demokraattien päämajaan urkkimaan tietoja. Teko oli aikamoisen typerä, sillä kaikissa gallupeissa Nixon johti selvästi demokraattien ehdokasta ja olisi suurella todennäköisyydellä voittanut vaalit myös ilman vakoilua. Nixonhan valittiin toiselle kaudelle, mutta Watergate-skandaalin paljastuttua hän joutui eroamaan.

⁷⁶ Callaghan Ramsbothamille 21.6.1974. DBPO series 3 vol. 3, s. 312. Brezhnev vieraili Washingtonissa toukokuussa 1972 ja kesäkuussa 1973. Nixon puolestaan vieraili Moskovassa kesä-heinäkuun vaihteessa 1974.

⁷⁷ Ramsbotham Callaghanille 21.6.1974. DBPO, series 3 vol. 3, s. 309–310.

neuvottelevampi ilmapiiri.⁷⁸ Vastustajan tunteminen ja kunnioittaminen on avain myös vastustajan heikkouksien huomaamiseen. Oman suuruuden korostaminen estää näkemästä vastustajaa ja herkästi käy niin, ettei ”näe metsää puilta”. Nyt tästä oman navan tuijittelusta siirryttiin ystävällismielisempään kanssakäymiseen. Yhdysvallat ymmärsi kunnioittaa Neuvostoliittoa, kun vastaavasti Neuvostoliitto sortui hyvin usein kehumaan itseään ja omia saavutuksiaan, eikä ottamaan riittävästi huomioon Yhdysvaltain vaikutusvaltaa.

Nixonin presidenttikaudella Yhdysvaltain ulkopoliitiikan suuntaviivoja veteli pitkälti Henry Kissinger. Kissinger toimi presidentti Nixonin ulkopoliittisena neuvonantajana ja vuoden 1973 elokuusta alkaen maan ulkoministerinä.⁷⁹ Kissingerin ja Neuvostoliiton Washingtonin lähettilään Anatoli Dobryninin salaiset keskustelut tasoittivat tietä maiden väliselle liennytykselle ja sen suotuisalle kehitykselle 1970-luvulla. Kissinger oli poliitikkona hyvin realistinen, suorastaan kyyninen. Hän oli hyvin suosittu ja häntä on pidetty Yhdysvaltain menestyneimpänä ulkoministerinä 1900-luvulla. Suosiosta huolimatta Kissingeriä myös kritisoitiin, muun muassa välinpitämättömyydestä Neuvostoliiton ihmisoikeusloukkauksia kohtaan.⁸⁰ Kissinger halusi parantaa kahden suurvallan välisiä suhteita, mutta hän myös ymmärsi sen, että liennytyksen suotuisa kehitys ei suinkaan ollut ratkaisu kaikkiin ongelmiin. Kapitalismin ja kommunismin taistelulle ei ollut näkyvissä loppua, vaikka maiden väliset työsuhteet paranivat. Ideologinen ero säilyi, mutta kilpailu väheni. Liennytyksen ilmapiiri voisi myös särkyä helposti.⁸¹ Kissinger korosti Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton suhteiden realistisuutta. Pelkkä poliittinen sanahelinä ei riitä, vaan maiden suhteiden tulee todella kehittyä, kuitenkin niin, että Yhdysvallat säilyttäisi sen pienen, mutta ratkaisevan eron kilpakumppaniinsa.⁸²

Sekä Yhdysvalloissa että Neuvostoliitossa suhtauduttiin positiivisesti MBFR-neuvotteluihin, mutta maiden keskinäiset suhteet säilyivät etusijalla. Toisaalta etenkin Neuvostoliitto ei ollut valmis minkäänlaisiin joukkojen vähentämisiin ennen sopimuksia.

⁷⁸ Graebner 1977, s. 147-148.

⁷⁹ Weisberger 1984, s. 272. Kissingerin nimittäminen ulkoministeriksi oli pitkälti pyrkimys palauttaa luottamus Nixonin hallintoon, joka oli ryvettynyt pahoin Watergaten myötä.

⁸⁰ Graebner 1977, s. 164-165.

⁸¹ Andrew & Gordievsky 1990, s. 448-450.

⁸² Graebner 1977, s. 166.

Brezhnev totesikin kesäkuussa 1974 että Neuvostoliiton puolustukseen käyttämät kulut tulevat kasvamaan, kunnes yhteinen sopimus saadaan aikaiseksi. Neuvostoliiton tavoitteena oli konservatiivinen sisäpolitiikka ja innovatiivinen ulkopolitiikka. Tällä tarkoitettiin keinojen löytämistä puolustusmenojen leikkaamiseen ja MBFR-neuvottelut olivat Brezhnevin mukaan keino saavuttaa tämä tavoite.⁸³ Neuvostoliitto oli liennytyksen kannalla senkin takia, että se halusi saada kaiken mahdollisen hyödyn lännen kehittyneemmästä teknologiasta. Yhdysvalloissa vastaavasti uskottiin, että Neuvostoliiton ottaminen tiiviimpään taloudelliseen yhteistyöhön takaisi turvallisuutta koko maailmassa. Uskomus perustui siihen, että ottamalla Neuvostoliitto yhteistyöhön mukaan, sen valvominen olisi helpompaa kuin jos sen annettaisiin eristäytyä lännestä. Neuvostoliitto oli tietoinen siitä, että yhteistyön avulla sen oli mahdollista saavuttaa itselleen parhaat mahdolliset tulokset MBFR-neuvotteluista.⁸⁴

Maiden suhteissa tapahtui vuonna 1975 merkittävä symbolinen kehitysaskel. 1960-luvulla kilpaa avaruuteen pyrkineet valtiot tekivät historian ensimmäisen yhteisen avaruusoperaation. Neuvostoliittolaisen Sojuzin ja yhdysvaltalaisen Apollon miehistön jäsenet vierailivat toistensa sukkuloilla. Tapahtuman merkitys oli ennen kaikkea symbolinen. Entiset viholliset työskentelivät yhdessä ja etenkin Neuvostoliitossa tapahtuma nähtiin myös poliittisessa valossa. Neuvostoliitto halusi ottaa tapahtumasta kaiken hyödyn, osoittaakseen todella työskentelevänsä liennytyksen eteen. Neuvostoliiton näkemyksen mukaan se oli nyt tasaveroinen kumppani Yhdysvaltain kanssa.⁸⁵ Lisäksi Neuvostoliitto sai enemmän positiivista julkisuutta Yhdysvalloissa kuin koskaan ennen. Myös Britanniassa kahden jättiläisen yhteistyötä seurattiin hyvillä mielin. Brittien näkemyksen mukaan yhteisellä avaruusprojektilla oli valtava vaikutus neuvostoliittolaisiin. Ensi kertaa maan historiassa kansalaiset pystyivät suorassa televisiolähetyksessä seuraamaan sukkulan matkaan lähtöä. Britanniassa tätä mahdollisuutta katsoa suoraa lähetystä pidettiin historiallisena merkkipaaluna ja pienenä vapauden antamisena tavalliselle kansalle.⁸⁶ Yhdysvalloissa suhtautuminen avaruusyhteistyöhön oli huomattavasti laimeampaa kuin

⁸³ Breslauer 1982, s. 206 ja 225–226.

⁸⁴ Kenez 1999, s. 234–235.

⁸⁵ Gaddis 1978, s. 267.

⁸⁶ Sutherland Callaghanille 30.7.1975. DBPO, series 3 vol. 3, s. 389-391.

Neuvostoliitossa, mutta myös siellä tunnustettiin että suhteet olivat parantuneet viime vuosina ja liennytyks oli myötätulessa.

Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton suhteeseen vaikutti maiden sisäpoliittinen tilanne. Mitä hankalampi tilanne kotimaassa, sitä parempaan tilanteeseen pyrittiin ulkopoliitikassa. Etenkin Yhdysvalloissa sisäpolitiikan ongelmat, erityisesti Watergate, vaikutti maan ulkopoliittikkaan siten, että suhteita Neuvostoliittoon pyrittiin parantamaan ja korostamaan liennytyksen merkitystä. Nixonin erotessa ja Fordin astuessa tilalle, uusi presidentti pyrki entisestään kehittämään suhteitaan niin Neuvostoliittoon kuin Eurooppaankin. Fordin pyrkimys liennytykseen Neuvostoliiton kanssa näkyi muun muassa siinä, että hän teki heti vuoden 1974 marraskuussa matkan Vladivostokiin neuvottelemaan uutta sopimusta liittyen ydinaseisiin.⁸⁷ Tässä tapaamisessa Brezhnev ja Ford sopivat alustavasti SALT II-sopimuksesta, joten liennytyks oli todellakin myötätulessa ja maan hakivat pitkällistä kehitystä, eivät vain lyhytaikaista menestystä ja hyötyä.⁸⁸ Ulkopoliittisissa asioissa Kissinger näytteli yhä merkittävää roolia, jopa merkittävämpää kuin Nixonin kaudella. Huolimatta Nixonin erosta, Kissinger jatkoi Yhdysvaltain ulkoministerinä.⁸⁹ Kissingerin jatko ulkoministerinä oli helpotus myös Britannialle, joka pelkäsi liennytyksen tulevaisuuden puolesta Nixonin jouduttua eroamaan. Britannian huoli liittyi lähinnä siihen, mikäli Neuvostoliiton asema pääsisi kasvamaan Yhdysvaltain kustannuksella. Kissinger jatkoi kuitenkin Yhdysvaltain ulkoministerinä lokakuuhun 1975 ja toimi vielä senkin jälkeen ulkopoliittisena neuvonantajana ja siten tilanne pysyi vakaana.⁹⁰

Neuvostoliitossa Kissingerin merkittävänä säilynyt rooli koettiin suurena helpotuksena. Nixonin presidenttikaudella Yhdysvaltain ulkopoliittikka oli Neuvostoliitolle mieleen, sillä Yhdysvaltain harjoittama liennytykspolitiikka oli myös Neuvostoliiton etujen mukaista politiikkaa. Ennen Nixonin eroa Neuvostoliitossa odotettiin pelonsekaisin tuntein uuden presidentin poliittisia linjauksia suhteessa Neuvostoliittoon. Neuvostoliitto pelkäsi Yhdysvaltain politiikan linjan muuttuvan, mutta näin ei käynyt.⁹¹ Osittain se johtui myös

⁸⁷ McCayley 1981, s. 241.

⁸⁸ Best, Hanhimäki, Maiolo & Schulze 2004, s. 275.

⁸⁹ Breslauer 1982, s. 290–292.

⁹⁰ Killick Brimelowille 15.7.1974. DBPO, series 3 vol. 3, s. 317.

⁹¹ Garvey Callaghanille 12.6.1974. DBPO, series 3 vol. 3, s. 303–304.

siitä, että Nixon sekä seuraajansa Ford olivat varsin ”pehmoisia” presidenttejä, joiden poliittiset saavutukset jäivät varsin vähäisiksi.⁹² Toisaalta Vietnamin surkeasti sujunut sota yhdistettynä kotimaassa vellovaan Watergate-skandaaliin aiheuttivat kipeän lommon Yhdysvaltain itseluottamukselle myös ulkopoliitikassa.⁹³ Arvovallan laskusta huolimatta Yhdysvaltain vaikutusvaltaa eivät sisäiset kriisit olleet vieneet minnekään. Yhdysvaltain vaikea tilanne oli Neuvostoliiton mieleen, sillä Neuvostoliiton alati huonontuva taloudellinen tilanne pakotti sen järkevään ulkopoliitikkaan ja Yhdysvaltain vaikea sisäpoliittinen tilanne pakotti myös sen varsin maltilliseen ulkopoliitikkaan. Neuvostoliitto hyötyi maiden yhteistyöstä, sillä yksin se ei yksinkertaisesti olisi pysynyt kilpailussa mukana. Yhdysvaltain halukkuus liennytykseen helpotti Neuvostoliiton asemaa, sillä se oli käytännössä pakotettu vähentämään voimiaan. Yhdysvaltain omien ongelmien takia Neuvostoliitto pystyi omalta osaltaan viemään liennytystä eteenpäin ja vähentämään voimaansa ilman dramaattista arvovallan laskua.

Myös Britanniassa tiedostettiin se tosiseikka, että Neuvostoliiton ulkopoliitikka painottuu Yhdysvaltoihin päin. Brittiläisen näkemyksen mukaan Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton suhteita leimasi keskinäinen vihanpito, joka oli peitetty väliaikaisesti liennytyksen peitolla. ”Peittelijänä” toimi pitkälti Brezhnev ja Britanniassa pelättiin sitä, millaiseksi Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain suhde muuttuu, mikäli Brezhnev jostakin syystä joutuu jättämään paikkansa.⁹⁴ Yhdysvaltain halukkuus liennytykseen johtui sisäpoliittisista ongelmista. Kautta historian Yhdysvalloilla on ollut tapana paikkailla sisäpoliittisia kömmähdyksiä ja ongelmia ulkopoliitikalla ja päinvastoin. (Ajatellaan vaikka esimerkiksi nykypäivästä ja George W. Bushin tapaa tehdä politiikkaa.) Välillä Yhdysvallat on onnistunut paikkaamaan kömmähdyksiään hyvin ja välillä huonosti. Liennytyksen aikakaudella Yhdysvallat onnistui ulkopoliitikkansa avulla varsin hyvin paikkailemaan ontuvaa sisäpoliitikkaansa.

⁹² Hobsbawm 2001, s. 315.

⁹³ Young 1991, s. 21.

⁹⁴ Britannian tiedustelupalvelun raportti Neuvostoliiton uhasta 6.5.1974. DBPO, series 3 vol. 3, s. 284–285.

3. Neuvotteluilla kohti parempaa maailmaa

3.1 Pyrkimys molemminpuoliseen joukkojen vähentämiseen

Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton SALT-sopimus näytti suuntaviivat Euroopan ja samalla koko maailman poliittiselle tulevaisuudelle. SALT-sopimusta hierottiin vuoden 1969 marraskuusta vuoden 1972 toukokuuhun, jolloin valtiovierailunsa yhteydessä Yhdysvaltain presidentti Nixon allekirjoitti sopimuksen. Uudet SALT-neuvottelut alkoivat jo samana vuonna. Suurvaltojen tie vei siis kohden liennytyistä. Britannia, Yhdysvaltain lähimpänä liittolaisena oli luonnollisesti tässä kehityksessä mukana. Samaan aikaan SALT-neuvottelujen kanssa Britanniassa ja koko Euroopassa tavoiteltiin yleisempää sopimusta, joka koskisi koko Eurooppaa. Asevoimia haluttiin vähentää yleisesti koko Euroopassa, eikä Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välisten neuvottelujen nähty riittävän tälle tavoitteelle., vaikka juuri niiden joukkoja Euroopassa oli eniten.

Euroopassa ryhdyttiin keväällä 1972 valmistelemaan MBFR-neuvotteluja, joiden tavoitteena oli vähentää sekä Varsovan liiton, että Naton sotajoukkoja Euroopan maaperällä. Tavoitteena oli saada joukkojen vähennykset koskemaan kaikkia joukkoja, ei vain Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain joukkoja. Sekä Neuvostoliitossa että Nato-maissa Yhdysvaltain johdolla suhtautuminen joukkojen vähentämiseen oli periaatteessa myönteinen, mutta käytännön toimet jäivät vielä tässä vaiheessa vähäisiksi. Britannia suhtautui neuvotteluihin realistisesti. Esimerkiksi Crispin Tickell, Britannian ulkoasiainministeriön läntisistä asioista ja suhteista vastaava päällikkö totesi 20.10.1972 että ”neuvottelut Itä-Euroopan kanssa tulisivat olemaan vaikeita ja tulokset, mikäli niitä ikinä saavutettaisiin, olisivat seurausta pitkistä ja työläistä keskusteluista.” Tickell näki neuvottelut kuitenkin mahdollisuutena lisätä vuoropuhelua yleisellä tasolla idän ja lännen välillä, niin turvallisuusasioissa kuin muissakin asioissa.⁹⁵ Tickell oli realistinen puhuessaan idän ja lännen välisistä suhteista. Tickellin näkemyksen mukaan kansan ”syvät rivit” ovat liennytyksen kannalla niin voimakkaasti, että eivät edes suostu kuulemaan liennytyksen

⁹⁵ Muistiinpanot Britannian puolustusministeriön henkilökunnan kokouksesta 21.4.1972. DBPO, series 3 vol. 3, s. 3-7 ja 10-11.

vastaisia puheenvuoroja. Ihmiset tietysti toivoivat liennytykselle kaikkea hyvää, jotta maailmasta tulisi turvallisempi paikka elää. Liennytys oli kyllä myötätuuessa, mutta mihinkään varsinaiseen lentoon se ei ollut lähtenyt vielä vuonna 1972.⁹⁶

MBFR-neuvotteluja edeltävien valmistavien neuvottelujen oli määrä alkaa tammikuussa 1973. Loppuvuodesta 1972 Britanniassa ja Euroopassa yleensäkin nähtiin neuvottelut yhä huonommassa valossa. Muun muassa Britannia ja Ranska pelkäsivät, että neuvottelujen myötä läntisten joukkojen määrä vähenisi ratkaisevasti Euroopassa, antaen siten etulyöntiaseman Neuvostoliiton joukoille. Etenkin pienemmissä Euroopan maissa (esimerkiksi Belgiassa) Nato-joukkojen symbolinen arvo oli merkittävä. Toisaalta mikäli Neuvostoliitto saataisiin vähentämään joukkojaan yhtä suuressa mittakaavassa kuin länsi oli suunnitellut, kääntyisi tämä eduksi lännelle. Läntisten joukkojen vähentäminen jakaantuisi Euroopan ja Yhdysvaltain kesken, kun vastaavasti itäisten joukkojen vähentäminen olisi pelkästään Varsovan liiton, eli käytännössä Neuvostoliiton tehtävä. Mikäli neuvotteluissa päästäisiin tuloksiin, takaisi se sen, että Yhdysvaltain merkitys Euroopan turvallisuuden takaajana vähenisi ja eurooppalaisten vastuu omasta turvallisuudestaan lisääntyisi huomattavasti.⁹⁷ Yhdysvalloissa tosin mietittiin, olisiko Eurooppa valmis suurempaan vastuuseen, vai tarvitsisiko Eurooppa edelleen Yhdysvaltain tarjoamaa turvaa.

Britanniassa neuvottelut nähtiin uhkana, mutta toisaalta mahdollisuutena parantaa keskustelua Neuvostoliiton kanssa. Britannian ja Neuvostoliiton välejä hiersivät edelleen vuoden 1971 tapahtumat. Vuonna 1971 Britannian ja Neuvostoliiton välille syntyi riitaa neuvostoliittolaisten tiedustelupalvelun henkilömäärästä Lontoossa. Lontoossa oli enemmän neuvostoliittolaista tiedustelupalvelun väkeä kuin missään muussa läntisen Euroopan kaupungissa.⁹⁸ Neuvostoliittolaisten määrä huolestutti Britanniaa, koska suureen määrään mahtuu aina ”ei toivottuja henkilöitä”.⁹⁹ Britannia halusi rajoittaa neuvostoliittolaisten määrää maassaan. Britannia epäili Neuvostoliiton vakoilevan heitä tai ainakin yrittävän vakoilla. Tämä piti myös paikkansa. Nykyään tiedetään, että Neuvostoliiton suurlähetystö

⁹⁶ Tickell Wigginille 6.3.1972. Documents on British Policy Overseas. Series 3 Volume 2. The Conference on Security and Cooperation in Europe 1972-1975, s. 17.

⁹⁷ Tickell Wigginille 30.11.1972. DBPO, series 3 vol. 3, s. 13-16.

⁹⁸ Douglas-Home Wilsonille 4.8.1971. DBPO, series 3 vol. 1, s. 364.

⁹⁹ ”Persona non grata” .

teki yhteistyötä KGB:n kanssa.¹⁰⁰ Vuoteen 1973 mennessä vakoojat oli karkotettu Britanniaista ja karkotusten jälkeen Britannia toivoi, että Neuvostoliitto lopettaa vakoilun kokonaan, jotta maiden väliset suhteet pääsisivät kehittymään yhä paremmalle tasolle.¹⁰¹

3.2 Alustavia neuvotteluja

Suuria päätöksiä ei tehdä hetkessä. Kun kysymyksessä ovat vielä koko Eurooppaa koskevat neuvottelut, ei niitäkään noin vain aloiteta! Ennen varsinaisten MBFR-neuvottelujen alkua käytiin alustavat ja tutkivat neuvottelut, joiden tarkoituksena oli ottaa selvää vastaneuvottelijasta ja sen päämääristä. Neuvottelut alkoivat Wienissä tammikuun viimeisenä päivänä vuonna 1973.(ks. liite 2) Neuvottelujen vetäjinä olivat lännen puolelta Yhdysvaltain Jock Dean ja idän puolelta Neuvostoliiton laki- ja turvallisuusasioista vastaava ministeri professori Oleg N. Khlestov. Britannian neuvotteludelegaation johtajana toimi Clive Rose.¹⁰²

Neuvotteluihin otti osaa kaikkiaan 16 maata¹⁰³, joita joukkojen vähentämiset koskivat. Ranska oli merkittävin valtio, joka jättäytyi neuvottelujen ulkopuolelle. Mitään kovin merkittävää syytä Ranskalla ei ollut jättäytyä neuvottelujen ulkopuolella, lähinnä neuvottelujen ulkopuolella jääminen oli pyrkimys tuoda itseä esille ja hakea huomiota ”periranskalaiseen tyyliin”. Muista poikkeavia maita olivat Italia, Kreikka, Tanska ja Turkki, jotka osallistuivat keskusteluihin, mutta eivät päätöksiin, koska näissä Nato-maissa ei ollut joukkoja, joita suunnitellut vähennykset olisivat koskeneet. Joukkojen vähentäminen ei siis koskenut näitä neljää maata ja tämä aiheutti hiertymää neuvotteluosapuolten välille jo ennen neuvottelujen alkua. Neuvostoliitto olisi halunnut Unkarille samanlaisen erityisaseman kuin Italialla, Kreikalla, Tanskalla ja Turkilla oli. Neuvostoliitto kuitenkin taipui lopulta hyväksymään sen, että Unkari oli neuvotteluissa täysillä mukana.

¹⁰⁰ Andrew 1990, s. 431–432.

¹⁰¹ Douglas-Homen muistio puolustusministeriölle ja FCO:lle 18.1.1973. DBPO, series 3 vol. 3, s.196.

¹⁰² FCO:n eli ulkoasiainministeriön ohjeet Britannian neuvotteludelegaatiolle 30.1.1973. DBPO, series 3 vol. 3, s. 21. Jock Dean oli voimakasluonteinen neuvottelija, joka pystyi vaikuttamaan muiden neuvotteluosapuolten mielipiteisiin. Juutalaistaustainen Oleg N. Khlestov vastaavasti teki tiivistä yhteistyötä avustajiensa kanssa ja oli luonteeltaan rauhallisempi. Clive Rose vastaavasti tyytyi suurvaltojen neuvotteludelegaatioiden johtajien tarkkailuun ja toiminnan arviointiin.

Neuvostoliitto ei tehnyt myönnytyistä hyvää hyvyttään, vaan se oli osa Neuvostoliiton neuvottelutaktiikkaa. Neuvostoliiton taktiikkana oli antaa aloite lännellä. Neuvostoliitto odotti lännellä myönnytyksiä, mutta ei ollut itse valmis tarjoamaan mitään vastineeksi, poikkeuksena tietysti tämä ”ongelma Unkarista”.¹⁰⁴ Unkarin sotilaallinen merkitys tunnustettiin vähäiseksi myös lännessä, mutta sen saaminen neuvottelujen piiriin oli symbolisesti merkittävä voitto lännelle.

Alustavat MBFR-neuvottelut eivät olleet suinkaan ainoa paikka jossa suurvallat keskustelivat ja neuvottelivat keskenään. Kahdenvälisillä neuvotteluilla ja sopimuksella oli edelleen merkittävämpi asema. Etenkin Yhdysvalloissa keskityttiin erityisesti Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton kahdenvälisiin suhteisiin. Myös Britannialla ja Yhdysvalloilla oli keskinäisiä neuvotteluja. Huhtikuussa 1973 Britannia ja Yhdysvallat kävivät Washingtonissa neuvotteluja liittyen MBFR-neuvotteluihin. Maiden yhteisen näkemyksen mukaan MBFR-neuvotteluista olisi suurta hyötyä, mikäli ne hoidettaisiin hyvin. Länsi-Euroopan turvallisuus paranisi huolimatta joukkojen vähentämisestä, sillä sekä Britannia että Yhdysvallat uskoivat oman puolustuskalustonsa oleva laadukkaampaa kuin mitä Varsovan liitolla oli käytössään. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että joukkojen yhtä suuri supistaminen heikentäisi itää enemmän kuin länttä.¹⁰⁵

Jotta ”triangeli” olisi täydellinen, myös Neuvostoliitolla ja Britannialla oli kahdenkeskisiä neuvotteluja. Maiden suhteet olivat tulehtuneet vuonna 1971 vakoojariitojen vuoksi, mutta nyt ne haluttiin saada paranemaan toden teolla. Britannian Neuvostoliiton suurlähettilään, John Killickin¹⁰⁶ mukaan olisi äärettömän tärkeää järjestää maiden välillä huippuluokan poliittinen tapaaminen. Killickin mukaan tämä olisi tärkeää, koska Brezhnev ei ollut vuoteen 1973 mennessä tavannut kertaakaan Britannian pääministeri Edward Heathia, eikä ulkoministeri Alec Douglas-Homea¹⁰⁷. Tämä oli suuri epäkohta, sillä Brezhnev luotti

¹⁰³ Maat olivat: Belgia, Britannia, Hollanti, Italia, Kanada, Kreikka, Luxemburg, Länsi-Saksa, Tanska, Turkki ja Yhdysvallat Nato-maista sekä Itä-Saksa, Neuvostoliitto, Puola, Tšekkoslovakia ja Unkari Varsovan liiton maista.

¹⁰⁴ Britannian neuvotteludelegaation varajohtajan, W. F. Mumfordin raportti neuvottelujen kulusta 22.3.1972. DBPO, series 3 vol. 3, s. 26.

¹⁰⁵ Wiggin Brimelowille 16. 4. 1974. DBPO, series 3 vol. 3, s. 33-34.

¹⁰⁶ Killick toimi Britannian suurlähettiläänä Moskovassa vuosina 1971–1973, varapääministerinä vuosina 1973–1975 ja suurlähettiläänä sekä Britannian pysyvänä edustajana Pohjois-Atlantin neuvostossa Brysselissä vuosina 1975–1979.

¹⁰⁷ Douglas-Home toimi Britannian ulkoministerinä vuosina 1970–1974.

politiikassaan länteen päin pitkälti henkilökemioihin. Heath oli ulkopolitiikassaan valmis satsaamaan Neuvostoliiton ja Britannian suhteisiin ja oli halukas vierailemaan Neuvostoliitossa, mutta aikaisintaan vuonna 1974 ja vain jos olosuhteet olisivat oikeat.¹⁰⁸ Heath halusi edetä ulkopolitiikassaan varovasti. Heath tiedosti sen, ettei hän ollut järin suosittu kotimaassaan, joten ulkopolitiikassa hän varoi riskejä etenkin liittyen liennytykseen. Heath oli ajanut Britannian integraatiota Eurooppaan eteenpäin, vaikka sitä Britanniassa vastustettiin välillä voimakkaasti, joten muissa ulkopoliittisissa linjauksissa Heath pyrki varovaisuuteen ja etenemään maltillisesti.¹⁰⁹

Oikeilla olosuhteilla Heath tarkoitti lähinnä sitä, että vierailuun Neuvostoliitossa täytyisi olla hyvä ja pätevä syy. Millekään huvimatalla Heath ei halunnut Neuvostoliittoon lähteä. Tässä suhteessa Heath ja Brezhnev muistuttivat toisiaan. Brezhnevinkin käsityksen mukaan huipputason tapaaminen vain tapaamisen vuoksi on täysin turhaa, vaan tapaamisiin täytyy olla hyvä syy.¹¹⁰ Britannia ja myös Neuvostoliitto olivat vuonna 1973 odottavalla kannalla maiden suhteiden tulevaisuudelle. Molemmat odottivat mitä tulevaisuus tuo mukanaan. MBFR-neuvottelut olivat alkamassa ja myös Etyk oli jo työn alla. Tässä tilanteessa etenkin Britanniassa nähtiin sooloilu ja kiirehtiminen turhana.¹¹¹ Myös epäluulo Neuvostoliittoa kohtaan oli yhä suurta. Britanniassa tiedostettiin se, että Neuvostoliitto ei suinkaan ollut lopettanut vakoilua, vaikka sen virallinen ulkopoliittinen linja oli liennytykselle hyvin myönteinen. Neuvostoliitto harjoitti yhä vakoilua, käyttäen apuna muun muassa Tšekkoslovakian ja Kuuban Lontoossa sijaitsevia lähetystöjä.¹¹² Britanniassa suhtauduttiin Neuvostoliiton liennytyksipolitiikkaan terveeseen skeptisyyteen. Puheissa Neuvostoliitto korosti maiden kanssakäymistä ja keskinäisen kaupan lisäämistä, mutta käytäntö oli toinen. Britannian kauppa- ja teollisuusministeri Peter Walker varoitti kollegaansa Aleksei Kosyginia siitä, että brittiläiset yritykset menettäisivät kiinnostuksensa Neuvostoliiton markkinoita kohtaan, mikäli niitä ei huomioitaisi paremmin. Neuvostoliitto käyttäytyi kauppapolitiikassaan samalla tavalla kuin liennytyksipolitiikassaan ylipäänsä: Se odotti

¹⁰⁸ Brimelow Dobbsille 6.2.1973. DBPO, series 3 vol. 3, s. 199-202.

¹⁰⁹ Sked & Cook 1979, s. 301.

¹¹⁰ Killick Brimelowille 14.8.1973. DBPO, series 3 vol. 3, s. 225.

¹¹¹ Bullard Killickille 28.3.1973. DBPO, series 3 vol. 3, s. 203-204.

¹¹² Muistio puolustusministeriön ja FCO:n kokouksesta 6.4.1973. DBPO, series 3 vol. 3, s. 206.

lännettä myönnytyksiä, vaikkei se itse ollut valmis antamaan ”vastalahjaksi” mitään liennytyksen viemiseksi eteenpäin.¹¹³

MBFR-neuvotteluja edeltäneet neuvottelut päättyivät kesäkuussa 1973. Alustavat neuvottelut olivat osoittautuneet odotetun vaikeiksi ja vastausten sijaan esille nousi uusia kysymyksiä. Tavoitteena oli yhä joukkojen vähentäminen Euroopasta vaarantamatta turvallisuutta. Siitä miten tähän tulisi pyrkiä, ei ollut päästy yksimielisyyteen vielä Nato-maiden sisälläkään, saati sitten Neuvostoliiton kanssa! Neuvottelut käytännössä junnasivat paikoillaan. Ratkaisuna tilanteeseen Britannia piti neuvottelijamaiden vähentämistä. Brittien mukaan neuvottelut tehostuisivat, mikäli niitä pääasiallisesti johtaisivat Neuvostoliitto, Yhdysvallat ja Britannia. Britannia siis laski itsensä yhtä merkittäväksi neuvottelijaksi kuin Neuvostoliiton ja Yhdysvallat. Todellisuudessa Yhdysvallat neuvotteli mieluummin suoraan Neuvostoliiton kanssa, kuin ensin liittolaistensa kanssa ja vasta sen jälkeen Neuvostoliiton kanssa. Britanniassa nähtiin uhkana se, mikäli MBFR-neuvottelut muodostuisivat pelkästään Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain kahdenvälisiksi neuvotteluiksi. Pahimmassa tapauksessa tämä heikentäisi Euroopan turvallisuutta, eikä suinkaan lisäisi sitä, sillä silloinhan eurooppalaiset valtiot eivät pystyisi vaikuttamaan omaan turvallisuuteensa, vaan Yhdysvallat ja Neuvostoliitto päättäisivät Euroopan turvallisuudesta ilman eurooppalaisia valtioita.¹¹⁴

Toisaalta Britanniassa ymmärrettiin varsin hyvin se, että Neuvostoliiton kanssa ei voinut neuvotella ”lokeroidusti”. Euroopassa meneillään olevat muutokset ja neuvottelut¹¹⁵ muodostivat suuren kokonaisuuden, jossa kaikki vaikuttaa kaikkeen. Esimerkiksi Britannian liittyminen EEC:hen¹¹⁶ vuoden 1973 alusta yhdessä Tanskan ja Irlannin kanssa vaikutti Britannian ja Neuvostoliiton suhteisiin. EEC:hen liittyminen oli Heathin merkittävin saavutus hänen pääministerikaudellaan ja EEC:hen liittyminen myös osaltaan vaikutti Heathin vähäiseen suosioon kotimaassaan, sillä iso osa briteistä vastusti edelleen Britannian

¹¹³ Killick Douglas-Homelle 7.5.1973. DBPO, series 3 vol. 3, s. 210-211.

¹¹⁴ Thomson Wigginille 29. 6. 1973. DBPO, series 3 vol. 3, s. 37-41.

¹¹⁵ Muutoksilla ja neuvotteluilla tarkoitan Euroopan yhdentymistä, MBFR-neuvotteluja ja Etykin valmistelua sekä Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain välisiä SALT-neuvotteluja.

¹¹⁶ EEC= European Economic Community(eng)= Euroopan talousjärjestö, eräänlainen EU:n edeltäjä.

”viemistä Eurooppaan”.¹¹⁷ Heath joutuikin pitkään taivuttelemaan myös oman puolueensa jäseniä EEC:n kannalle ja lopulta onnistui saamaan parlamenttiin riittävän enemmistön jäsenyyden taakse.¹¹⁸ Britannian liittymistä EEC:hen ei pidä vähätellä, sillä jotkut pitävät Britannian liittymistä EEC:hen Britannian 1900-luvun ulkopolitiikan tärkeimpänä käännekohtana.¹¹⁹ Integroituminen Eurooppaan antoi Britannialle aidosti mahdollisuuden muuttaa ulkopolitiikkaansa, enää se ei automaattisesti olisi Yhdysvaltain liittolainen, vaan se voisi hakea tukea myös Euroopasta.

Neuvostoliitto suhtautui Euroopan yhdentymiseen epäillen. Neuvostoliitto tavallaan ”pelkäsi” EEC:tä ja Euroopan yhdentymistä, sillä Euroopan yhdentymisen myötä Eurooppa muodosti entistä vahvemman talousalueen ja siten kilpailijan Neuvostoliiton talousjärjestelmälle, joka jo 1970-luvun alussa oli kilpailulle haavoittuvainen. EEC:n laajenemisen myötä sen alueella asui kaikkiaan 250 miljoonaa ihmistä, joten väkimäärältäänkin EEC pääsi ”painimaan samaan sarjaan” kuin Neuvostoliitto ja Yhdysvallat.¹²⁰ Britanniassa kuitenkin pidettiin tärkeänä sitä, että Britannian politiikka ei keskity pelkästään Euroopan yhdentymiseen, vaan myös suhteita Neuvostoliittoon pitäisi pitää yllä ja kehittää, koska toimimalla yhteistyössä Neuvostoliiton kanssa, myös Neuvostoliiton tarkkaileminen olisi helpompaa.¹²¹

Alustavat neuvottelut päättyivät ilman suuria saavutuksia. Etenkin neuvottelujen loppuvaiheessa osapuolet odottivat Richard Nixonin ja Leonid Brezhnevin tapaamista, joka järjestettiin Yhdysvalloissa kesäkuun puolivälissä 1973.¹²² Osapuolet tiesivät huippujohtajien tapaamisen merkitsevän paljon neuvottelujen tulevaisuudelle. Alustavien neuvottelujen tärkein anti oli keskusteluyhteyden löytyminen idän ja lännen välille. Keskusteluyhteys löytyi ”epävirallisia” reittejä, nimittäin maiden edustajat viettivät vapaa-aikaa yhdessä muun muassa kouluttamalla hevosia ja juomalla venäläistä konjakkia! Etenkin Britannialle näillä kontakteilla oli suuri merkitys. Neuvottelujen alkaessa

¹¹⁷ Young 1991, s. 121.

¹¹⁸ Morgan 2001, s. 339.

¹¹⁹ Matikainen 2002, s. 229. Teoksessa ”Britannia. Saarivaltakunnan Eurooppa-suhteiden historia” toimittanut Ihalainen, Pasi.

¹²⁰ Young 1991, s. 46.

¹²¹ Killick Brimelowille 5.1.1973. DBPO, series 3 vol. 3, s. 187-194.

¹²² Weisberger 1984, s. 270.

Neuvostoliitto oli halukas keskustelemaan ainoastaan Yhdysvaltain kanssa, mutta neuvottelujen loppuvaiheessa keskusteluyhteys syntyi myös Britannian kanssa.¹²³ Tästä huolimatta Britanniassa nähtiin Neuvostoliiton pyrkivän ensisijaisesti sopimaan asioista suoraan Yhdysvaltain kanssa. Neuvostoliiton tavoitteena oli, sen yleisen politiikan mukaisesti heikentää Naton merkitystä Euroopassa ja samalla jarruttaa Länsi-Euroopan puolustusyhteistyön kehittymistä.¹²⁴

3.3 Lähtökohdat varsinaisiin MBFR-neuvotteluihin

Jo alustavien neuvottelujen aikana oli käynyt selväksi se, että liennytyksellä oli positiivinen kaiku myös neuvostoliittolaisten politiikassa. Idän ja lännen välit olivat koko ajan kohenemassa. Euroopan merkittävimmät kylmän sodan valtiot, Britannia ja Neuvostoliitto olivat molemmat liennytyksen kannalla. Tässä tilanteessa varsinaisilta neuvotteluilta odotettiin jo tuloksiakin. Neuvottelujen alkaessa Eurooppa oli täynnä aseita ja sotilaita, joten vähennyksiin oli aihettakin. (ks. Liite 3) Britannian ja Neuvostoliiton suhteissa oli alkamassa uusi vaihe. Toukokuussa 1973 Neuvostoliiton Lontoon suurlähettilääksi nimitetty N.M. Lunkov tapasi kesäkuun 29. päivä Britannian pääministeri Heathin. Tapaamisessa Lunkov korosti Neuvostoliiton halua suhteiden parantamiseen ja pyrkimystä tiiviimpään yhteistyöhön kaikilla tasoilla. Lunkovin sanoin ”pallo oli nyt Britannialla”. Tällä Lunkov tarkoitti sitä, että Britannian tulisi ottaa seuraava askel kohti liennytystä maiden välisissä suhteissa. Heathin näkemyksen mukaan Lunkovin sanat olivat pitkälti poliittista sanahelinää, sillä huolimatta Neuvostoliiton halukkuudesta huipputason poliittiseen tapaamiseen, se ei vielä ollut valmis vastaanottamaan Heathia Moskovaan.¹²⁵ Sekä Britannia ja Neuvostoliitto odottivat toisen ottavan seuraavan askeleen. Heathin ja Lunkovin keskustelu oli kuitenkin tienavaaja maiden suhteiden tulevaisuudelle. Keskustelulla pohjustettiin ulkoministeri Douglas-Homen vierailua Neuvostoliittoon, joka oli tarkoitus järjestää marraskuun lopulla tai joulukuun alussa 1973.¹²⁶

¹²³ Thomson Tickellille 29. 6. 1973. DBPO, series 3 vol. 3, s. 44-47.

¹²⁴ Britannian tiedustelupalvelun johtajan, Geoffrey Arthurin raportti Neuvostoliiton suhtautumisesta MBFR-neuvotteluihin 12.7.1973. DBPO, series 3 vol. 3, s. 52.

¹²⁵ Douglas-Home Killickille 3.7.1973. DBPO, series 3 vol. 3, s. 216.

¹²⁶ Killick Bullardille 10.10.1973. DBPO, series 3 vol. 3, s. 230.

Britannia lähti varsinaisiin MBFR-neuvotteluihin toiveikkaana ja selkeällä päämäärällä. Tavoitteena oli joukkojen vähentäminen vaarantamatta omaa ja Keski-Euroopan turvallisuutta, toimia yhteistyössä Yhdysvaltain kanssa ja tehdä Neuvostoliitolle selväksi se, että sen täytyy vähentää joukkojaan enemmän kun länsimaiden. Viimeksi mainittua tavoitetta perusteltiin sillä, että Neuvostoliitolla oli enemmän joukkoja ja sen valmius nostaa miehistöä reservistä oli nopeampaa kuin lännellä, jonka reservit pääasiassa olivat Atlantin toisella puolella! Ennen neuvottelujen alkua Britannian merkitys Euroopan politiikassa oli kasvanut. Britannian ja Neuvostoliiton suhteita tarkkailtiin mielenkiinnolla muualla Euroopassa. Neuvostoliitto oli pitkät ajat luottanut politiikassaan odottamiseen. Odottelu ei kuitenkaan ollut hyödyttänyt Neuvostoliittoa, vaan pikemminkin päinvastoin. Koko Eurooppa, Britannia etunenässä odotti Neuvostoliiton seuraava liikettä. Odottelun ja puheiden sijaan Neuvostoliitolta odotettiin käytännön tekoja liennytyksen hyväksi.¹²⁷

Neuvotteluja ennen ei ollut vielä selvää, mitä kaikkea neuvottelujen piiriin kuuluu, eli mitä joukkoja ja mitä aseita mahdolliset vähennykset koskisivat. Britannia korosti myös Ranskan roolia. Ranska ei osallistunut itse neuvotteluihin, mutta sen maajoukot olivat Euroopan suurimpien joukossa. Britannia näki uhkana sen, mikäli Neuvostoliitto vaatisi myös Ranskaa vähentämään joukkojensa määrää. Neuvostoliiton tavoitteena oli pitää oma blokkinsa hyvässä järjestyksessä ja saada sekasortoa aikaan lännessä. Neuvostoliitto näki lännen yhtenäisyyden uhkana itselleen. Britanniassa tiedostettiin Neuvostoliiton tavoitteet. Neuvostoliitto halusi vahvistaa vaikutusvaltaansa Euroopassa ylläpitämällä suuria sotajoukkoja, joita se ei ollut kovin halukas vähentämään. Britanniassa ajateltiin, että Neuvostoliiton tavoitteena oli saada länsi ”suomettumaan”¹²⁸, mutta Britanniassa nähtiin ”suomettumisen” uhka olemattomana. mikäli lännen politiikka pysyisi terävänä, eikä Neuvostoliitolle annettaisi mahdollisuutta ”suomettaa” Eurooppaa.¹²⁹ Britanniassa tiedostettiin Neuvostoliiton tavoite kääntää voimasuhteet sosialistisille valtioille myönteisiksi. Brezhnevin näkemyksen mukaan kylmän sodan tärkeimmät kamppailut käytiin nimenomaan Euroopan maaperällä, jossa ratkaistaan Euroopan ja samalla koko

¹²⁷ Killick Brimelowille 14.8.1973. DBPO, series 3 vol. 3, s. 222.

¹²⁸ Bell 1977, s. 112. Suometumisella tarkoitetaan ”rähmällään oloa” Neuvostoliiton suuntaan. Termi on johdettu Suomesta, joka oli mallimaa Neuvostoliittoa myötäilevästä ulkopolitiikasta.

¹²⁹ Brimelow Killickille 23.8.1973. DBPO, series 3 vol. 3, s. 227-228.

maailman voimatasapaino. Tässä Brezhnev erosi selvästi edeltäjästään Nikita Hruštševista, joka uskoi kylmän sodan ratkaisevien kamppailujen käytävän kolmannessa maailmassa ja talouden saralla.¹³⁰ Huolimatta liennytyksen ilmapiiristä, Brezhnev uskoi yhä aseiden mahtiin ja niiden avulla saatavaan vaikutusvalttaan. Vaikka Brezhnevin kannatti sotajoukkojen vähentämistä, pitäisi Neuvostoliitolla vähennyksistä huolimatta säilyä sotilaallinen ylivoima.¹³¹

Neuvottelujen alkaessa lännen päämääränä oli joukkojen vähentäminen kahdessa osassa. Ensiksi sekä Yhdysvallat että Neuvostoliitto vähentäisivät joukkojaan 15 % sovituilla alueilla ja toisessa vaiheessa joukkojen kokonaisvahvuus saisi olla enintään 700 000 miestä. Lännessä oli varauduttu siihen, että Neuvostoliitto ei ehtoja hyväksy, joten tarpeen vaatiessa länsi olisi valmis nostamaan vähennysten listalle myös ydinaseet. Suunnitelmat joukkojen vähentämisistä koskisivat aluksi Benelux-maita, Itä- ja Länsi-Saksaa, Puolaa sekä Tshekkoslovakiaa.¹³² Tavoitteena oli aloittaa varovasti, jotta neuvottelujen jatkuessa olisi mahdollista kiristää tahtia ja vaatimuksia.

3.4 Yhteistä säveltä etsimässä

Varsinaiset neuvottelut alkoivat lokakuussa 1973 ja ensimmäinen kierros kesti joulun saakka. Neuvottelut pidettiin edelleen Wienissä, onhan Wien tunnettu rauhanneuvottelu/sopimuksentekokaupunki, jonne maailman johtajat ovat kerran jos toisenkin kokoontuneet suunnittelemaan maailman tulevaisuutta. MBFR-neuvottelujen ensimmäiset kuukaudet olivat äärimmäisen hankalia, sillä neuvotteluosapuolilla oli jyrkästi toisistaan eroavat näkemykset tavoista, joilla joukkoja Euroopasta tultaisiin vähentämään.

Osapuolten näkemykset erosivat toisistaan seuraavilla neljällä tavalla: 1) Länsi halusi tasapainottaa maajoukkojen määrää Euroopassa, joka ennen neuvotteluja oli huomattavasti vahvempi idällä. Itä vastaavasti ei halunnut vähentää maajoukkoja oikeastaan ollenkaan. 2) Länsi halusi suorittaa joukkojen vähennykset prosentuaalisesti, itä vastaavasti määrällisesti.

¹³⁰ Bullard Garveyille 2.11.1973. DBPO, series 3 vol. 3, s. 235.

¹³¹ Andrie 1994, s. 247.

¹³² FCO:n ohjeiden luonnos Britannian neuvotteludelegaatiolle 11.10.1973. DBPO, series 3 vol. 3, s. 55–58 ja 62.

3) Länsi halusi järjestää neuvottelut ja joukkojen vähennykset kahdessa osassa siten, että ensin vähennetään Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain joukkoja ja sen jälkeen muita. Itä halusi käydä neuvottelut kerralla ja mikä neuvottelujen tulos olisikaan, se koskisi sen jälkeen kaikkia neuvotteluihin osallistuneita maita. 4) Länsi halusi rajoittaa vähennykset koskemaan ainoastaan maajoukkoja, kun vastaavasti itä halusi leikkausten koskevan myös ydinaseita ja ilmavoimia.

Kiristynyt kansainvälinen tilanne sitoi etenkin Yhdysvaltoja muualle kuin Eurooppaan. Egyptiläisten ja syyrialalaisten joukkojen hyökkäys Israeliin 6.10.1973 varjosti neuvottelujen alkua. Lähi-idän tilanne ja kiristynyt taloustilanne maailmassa vei Yhdysvalloilta suurimman innon ajaa neuvotteluja eteenpäin Euroopassa.¹³³ Lähi-idän tilanne kiristi myös Euroopan ja Yhdysvaltain välejä, sillä niiden suhtautuminen Lähi-idän konfliktiin erosivat toisistaan. Yhdysvallat riensi auttamaan Israelia, mutta Euroopan maat eivät suostuneet ”avustustalkoisiin”, sillä ne muun muassa kielsivät Yhdysvaltoja käyttämästä lentokenttiään sotilastarkoituksiin ja tämä ei luonnollisestikaan ollut Yhdysvaltain mieleen.¹³⁴ Kiristyneestä tilanteesta huolimatta Britannia halusi tehdä Neuvostoliitolle ja koko itäiselle blokille selväksi sen, että MBFR-neuvottelut ja joukkojen vähennykset tullaan tekemään kahdessa osassa. Vähennysten jakaminen kahteen osaan antoi lännelle lisää aikaa harkita ydinaseiden ottoa leikkausten listalle, sillä ensimmäisessä vaiheessa vähennykset tulisivat koskemaan pelkästään maajoukkoja. Britannia myös korosti neuvottelujen monenkeskisyttä. Kahden valtion välisiä ”lehmänkauppoja” ei missään nimessä tulisi hyväksymään.¹³⁵ Yhdysvaltain ja Euroopan hieman kiristyneet välit eivät olleet kovin hyvää mainosta ”Euroopan vuodelle”, jonka tavoitteena oli antaa Euroopalle enemmän vastuuta omista asioistaan. Nyt kun Eurooppa teki päätöksiä itsenäisemmin, se saattoi tehdä myös Yhdysvaltoja vähemmän miellyttäviä päätöksiä, kuten esimerkiksi sen, että se ei antanut lentokenttiä Yhdysvaltain käyttöön.¹³⁶

¹³³ Rose Douglas-Homelle 17. 1. 1974. DBPO, series 3 vol. 3, s. 65 ja 71.

¹³⁴ Calvocoressi 1982, s. 156.

¹³⁵ Douglas-Home Roselle 25. 2. 1974. DBPO, series 3 vol. 3, s. 77.

¹³⁶ Bell 1977, s. 107.

Vaikka Britannia korosti neuvottelujen monenkeskisyyttä, ei se silti estänyt kahdenvälisiä neuvotteluja Neuvostoliiton kanssa. Britannian ulkoministeri Alec Douglas-Home teki virallisen valtiovierailun Neuvostoliittoon 2.-5. joulukuuta 1973. Vierailun aikana Douglas-Home keskusteli useaan otteeseen Neuvostoliiton ulkoministeri Andrei Gromykon kanssa, sekä tapasi muita neuvostoliittolaisia huipputason poliitikkoja. Vierailulla vallitsi virallisesti ”ystävällinen ja asiallinen” ilmapiiri. Käytännössä keskustelut olivat varovaisia ja etenkin Gromyko käyttäytyi keskusteluissa hyvin varovaisesti. Gromyko käyttäytyi hillitysti ja vältti parhaansa mukaan ristiriitoja. Douglas-Home saapui Moskovaan valmiina keskustelemaan hankalistakin asioista, kuten maiden erilaisesta suhtautumisesta liennytykseen käytännön tasolla, maiden erilaisesta ulkokuoresta maailmalla sekä Britannian toiveesta lisätä neuvostoliittolaisten ja eurooppalaisten valtioiden välistä yhteistyötä. Keskusteluissa ei kuitenkaan päästy puusta pitkään, sillä Gromyko väisti hankalat keskustelunaiheet taitavasti. Douglas-Homen mukaan hän heitti haasteen, johon Gromyko ei vastannut. Gromyko osoitti poliittiset taitonsa kun ei provosoitunut, kun häntä provosoitiin.¹³⁷

MBFR-neuvottelujen alussa epäviralliset keskustelut näyttelivät merkittävää roolia. Britannia ei pitänyt näitä kontakteja niin suuressa arvossa kuin yhdysvaltalaiset ja neuvostoliittolaiset, mutta niiden merkitystä ei voinut väheksyäkään. Brittien mukaan epävirallisten kontaktien anti oli siinä, että ylipäänsä keskusteltiin. Mikäli keskustelu lakkaa, vaarana oli, että Yhdysvallat ja Neuvostoliitto ryhtyvät neuvottelemaan keskenään ja tätä Britannia ei missään nimessä halunnut. Silloin eurooppalaisten päätäntävalta omista asioistaan vähenisi huomattavasti.¹³⁸ Virallisten neuvottelujen toinen kierros päättyi tuloksettomana huhtikuussa 1974. Nato ja Varsovan liitto olivat yhtä kaukana toisistaan kuin yö ja päivä. Naton tavoitteena oli tasapainottaa tilannetta Euroopassa, eli käytännössä saada aikaan vähennyksiä Varsovan liiton joukkoihin. Varsovan liitto(eli käytännössä Neuvostoliitto marionetteineen) vastaavasti ei nähnyt nykyisessä tilanteessa mitään väärää, vaan oli halukas säilyttämään tilanteen itselleen mieluisana.¹³⁹

¹³⁷ Garvey Douglas-Homelle 11.12.1973. DBPO, series 3. vol 3, s. 245-246.

¹³⁸ Rose Callaghanille 11. 4. 1974. DBPO, series 3 vol. 3, s. 82.

¹³⁹ Muistio Britannian puolustusministerin Roy Masonin ja Britannian MBFR-neuvottelujen suurlähettilään Clive Rosen keskustelusta 1.5.1974. DBPO, series 3 vol. 3, s. 85

Britanniassa tiedettiin Neuvostoliiton halukkuus nykyisen tilanteen säilymiseen. Itse asiassa Britanniassa uskottiin, että tulevan kymmenen vuoden aikana itä- ja länsiblokin suhteissa ei tule tapahtumaan rajuja muutoksia. Brittien näkemyksen mukaan Länsi-Euroopan integraatio tulee jatkumaan ja Yhdysvaltain rooli Euroopan turvallisuuden takaajana tulee yhä olemaan suuri. Britannian ulkoministeriön tulevaisuuskatsauksessa maalailtiin uhkakuvia Euroopan ylle. Esimerkiksi rajalliset energiavarat loivat uhan Länsi-Euroopan kehitykselle ja siten saattaisivat aiheuttaa laman. Neuvostoliitossa ei energiasta brittien uskomuksen mukaan ollut pulaa. Tässä tulevaisuusskenaariossa nähtiin uhkana se, että energiavaje ajaa Länsi-Euroopan lamaan ja Itä-Euroopasta tulee yhä enenevässä määrin riippuvainen Neuvostoliitosta. Näin jälkikäteen on helppo viisastella ja sanoa Britannian ulkoministeriön erehtyneen ennustuksissaan. Ennustukset kertovat kuitenkin osaltaan siitä, miten vähän lännessä tiedettiin Neuvostoliiton oloista ja taloudellisesta tilanteesta ja siksi halukkuus yhteistyöhön oli suurta. Uhkakuvista huolimatta Britannia aikoi tulevaisuudessakin jatkaa politiikassaan Itä-Euroopan maiden tukemista. Tukemisella tarkoitettiin sitä, että Itä-Euroopan valtioiden tulisi pyrkiä itsenäisempään politiikkaan, eikä kysyä joka asiasta Neuvostoliiton näkökantaa. Käytäntö osoittautui kuitenkin puheita hankalammaksi.¹⁴⁰ Britannian näkemyksen mukaan Itä-Euroopan valtiot olivat MBFR-neuvotteluissa kuin näyttelijöitä, jotka vain noudattivat käsikirjoitusta, jonka Neuvostoliitto oli laatinut.¹⁴¹

Tärkeintä Britannialle Itä-Euroopan politiikassaan oli tehdä Itä-Euroopan maille kaikilla tavoilla selväksi se, että länsi on voittaja ja Neuvostoliittojohtoinen itä on häviö. Lännen ja idän välistä yhteistyötä tulee lisätä kaikin tavoin, jotta idästä tulee jos nyt ei länsimaisempi, niin ainakin tietoisempi lännessä. Britannian tavoitteena oli estää ”pienien Neuvostoliittojen” synty Eurooppaan. Tavoitteena ei ollut suinkaan kaataa sosialistista järjestelmää, vaan korostaa jokaisen valtion omalaatuisuutta, kuten jo Jugoslaviassa ja Albaniassa oli käytännössä käynyt. Ne olivat kyllä sosialistia maita, mutta eivät Neuvostoliiton talutusnuorassa. Toisaalta Neuvostoliitollakin oli vaikutuskanavansa Länsi-

¹⁴⁰ FCO:n suunnittelupaperi tulevalle Itä-Euroopan politiikalle 12.2.1974. DBPO, series 3 vol. 3, s. 252 ja 257.

¹⁴¹ Bullard Garveyille 3.5.1974. DBPO, series 3 vol. 3, s. 278.

Euroopassa. Useassa Länsi-Euroopan maassa oli voimakas kommunistinen puolue, jolla oli symbolisesti merkittävä rooli Neuvostoliitolle.¹⁴²

Huolimatta erimielisyyksistä osapuolten välillä, tunnelma neuvotteluissa säilyi hyvänä. Neuvottelijoilla oli muun muassa käytössään laulukirja, (ks. liite 4) josta raskaiden päivien päätteeksi laulaa luikautettiin kappale tai kaksikin!¹⁴³ Leppoisasta tunnelmasta huolimatta Britanniassa nähtiin neuvottelujen junnaaminen paikoillaan valitettavana. Yhdysvaltain etu oli Britannian etu ja Britanniassa tiedostettiin se, että neuvottelut eivät etene ilman Yhdysvaltain panosta. Sisäiset ongelmat verottivat Yhdysvaltain intoa viedä neuvotteluja Euroopassa eteenpäin. Watergate-skandaali pakotti presidentti Nixonin eroamaan ja 8.8.1974 uudeksi presidentiksi nousi Gerald Ford.¹⁴⁴ Ford suhtautui liennytykseen realistisesti. Fordin mukaan liennytyks ei saa olla ”ryöstökälistä”, vaan liennytyksen tulee olla ”kaksisuuntainen tie”. Tällä Ford tarkoitti sitä, että liennytyksen tulee olla sekä idälle että lännelle hyödyllistä ja kummankin tulee panostaa siihen yhtä paljon.¹⁴⁵

Presidenttikautensa aikana Fordin linja liennytykseen muuttui kylmäkiskoisemmaksi. Hän oli jopa valmis luopumaan liennytyksen termin käytöstä ja korvaamaan sen lauseella ”voiman kautta rauhaan”. Muutos politiikassa oli melkoinen ja johtui pitkälti kasvaneesta kritiikistä Fordin ja etenkin Kissingerin ulkopolitiikkaa kohtaan. Kritiikkiä tuli sekä oikealta että vasemmalta, Ronald Reaganin ollessa yksi voimakkaimmista kriitikoista.¹⁴⁶ Muutos Fordin ulkopolitiikassa johtui sisäpoliittisista asioista. Vuoden 1976 presidentinvaalit olivat jo nurkan takana odottamassa ja Fordin täytyi perustella ulkopolitiikkansa ja näkemyksiään siitä, että liennytyksestä huolimatta Yhdysvallat oli yhä maailman johtava valtio, eikä se millään muotoa ollut lopettanut ideologista kamppailua Neuvostoliittoa vastaan.. Fordia kritisoivat niin oman puolueen jäsenet kuin myös demokraatit, joiden presidenttiehdokas Jimmy Carter lopulta myös voitti vuoden 1976 presidentinvaalit, pitkälti Fordin liennytyksipolitiikkaa arvostellaan linjansa takia.¹⁴⁷ Carter halusi muuttaa liennytystä ja ottaa

¹⁴² Ameryn muistiinpanot Douglas-Homelle 28.2.1974. DBPO, series 3 vol. 3, s. 264-265 ja 270.

¹⁴³ Tickell Killickille 27.11.1974. DBPO, series 3 vol. 3, s. 106.

¹⁴⁴ Gaddis 1978, s. 274–275.

¹⁴⁵ Ramsbotham Killickille 19.5.1975. DBPO, series 3 vol. 3, s. 387.

¹⁴⁶ Ramsbotham Callaghanille 31.3.1976. DBPO, series 3 vol. 3, s. 443.

¹⁴⁷ Best, Hanhimäki, Maiolo & Schulze 2004, s. 277-278.

selkeämmin ohjat Yhdysvaltain käsiin, mutta missään nimessä hän ei halunnut liennytyksen loppuvan, hän vain halusi muuttaa sitä.

4. Liennytyksen ”uusi vaihe”

4.1 Britannian ja Neuvostoliiton suhteet paranevat

MBFR-neuvottelujen jatkuessa toukokuussa 1974 oli selvää että sekä itä että länsi halusivat saavuttaa konkreettisia tuloksia. Etenkin Britanniassa nähtiin neuvottelujen pysähtyminen uhkana. Mikäli MBFR-neuvotteluissa ei päästäisi minkäänlaisiin tuloksiin, oli uhkana että Neuvostoliitto ja Yhdysvallat keskittyvät uuden SALT-sopimuksen tekemiseen. Britanniassa korostettiin suhdetta Neuvostoliiton johtajaan, Leonid Brezhneviin, joka brittiläisen näkemyksen mukaan oli paras neuvostojohtaja, jonka kanssa he olivat työskennelleet. Toisaalta vaihtoehtoja Brezhneville ei ollut ja vaikka olisi ollutkin, ei näiden politiikasta olisi voinut olla etukäteen tietoa. Siksi Britannian intresseissä oli se, että Brezhnev säilyy Neuvostoliiton johtajana. Brezhnevin asema Neuvostoliiton johdossa oli vakaa ja brittien näkemysten mukaan ainoastaan vakava sairaus tai kuolema suistaisi Brezhnevin vallasta.¹⁴⁸ Brezhnev oli johtajana tiukkaan auktoriteettiin luottava poliitikko, jolle koko hänen persoonallisuutensa pohjautui.¹⁴⁹ Lisäksi Brezhnev luotti itseensä, sillä missään vaiheessa ollessaan Neuvostoliiton johtajana, hän ei ryhtynyt tekemään kenestäkään omaa seuraajaansa.¹⁵⁰ Tämä ei tietystikään ollut ongelma Brezhnevin elinaikana, mutta kuten näin jälkikäteen tiedetään, ajautui Neuvostoliitto Brezhnevin kuoleman jälkeen sekasortoiseen tilaan, kun maalle ei ollut valmiina vahvaa johtajaa.

Neuvottelujen jatkuessa Neuvostoliiton taktiikkana oli odottaa lännen tekevän aloitteen. Neuvottelut olivat merkittävä kehitysaskel Britannian ja Neuvostoliiton suhteisiin, mutta tulosten saaminen oli hankalaa. Brittien näkemyksen mukaan Neuvostoliitto odotti saavansa asioita ilmaiseksi. Tällä tarkoitettiin sitä, että länsi tekisi aloitteen ja vähentäisi joukkojaan ensin. Neuvostoliitto kannattaisi joukkojen vähentämistä tasan niin kauan, kuin siitä olisi

¹⁴⁸ Bullard Killickille 21. 5. 1974. DBPO, series 3 vol. 3, s. 89-90.

¹⁴⁹ Breslauer 1982, s. 274-275.

¹⁵⁰ Young 1991, s. 180.

sille hyötyä. Ja niin kauan kuin länsi olisi aloitteen tekijänä, neuvottelujen valtit olisivat Neuvostoliitolla.¹⁵¹ Neuvottelujen etenemisen kannalta kynnyksysymys oli edelleen osapuolten väliset erot siitä, mitä kaikkea vähennykset koskevat. Länsi halusi vähentää pelkästään maajoukkoja, itä halusi myös ydinaseet mukaan neuvotteluihin. Myöskään vähennysten määrästä ei oltu vielä päästy yhteisymmärrykseen. Britannia korosti sitä, että ensin vähennetään maajoukkoja ja sen jälkeen muita. Etenkin ilmavoimien vähentämiseen Britanniassa suhtauduttiin varovaisen myönteisesti.¹⁵²

Vuoden 1974 lähestyessä loppuaan Britannian linja neuvotteluihin muuttui. Maa halusi saavuttaa tuloksia ja oli valmis siihen, että Neuvostoliitto ja Yhdysvallat sopivat keskenään joukkojen vähentämisestä. Yleisestikin MBFR-neuvottelujen merkitys oli vähenemässä sekä idässä että lännessä, sillä keskustelut uudesta SALT-sopimuksesta alkoivat toden teolla marraskuussa 1974, kun presidentti Ford ja ulkoministeri Kissinger vierailivat Neuvostoliitossa. Uuden SALT-sopimuksen neuvottelun aloittamisella pyrittiin omalta osaltaan painostamaan Neuvostoliittoa viemään liennytyistä eteenpäin.¹⁵³ Sekä Yhdysvaltain että Neuvostoliiton intressit olivat enemmän SALT-neuvotteluissa kuin MBFR-neuvotteluissa. Britannia kaipasi tuloksia myös MBFR-neuvotteluista, mutta se ei halunnut että Yhdysvallat neuvottelisi täysin Euroopan intressien ohi. Britanniassa tiedettiin se, että Neuvostoliiton ulkopolitiikan kulmakivi suhteissa länteen oli suhde Yhdysvaltoihin. Kärjistetysti sanoen Neuvostoliitto tulisi ulkopolitiikassaan ihan hyvin ”toimeen” ilman Britanniaakin. Käytännössä se tarkoitti sitä, että Yhdysvallat johtaisi neuvotteluja lännen puolelta entistä selvemmin.¹⁵⁴ Myös Etyk-prosessi oli menossa kovaa vauhtia eteenpäin, joten MBFR-neuvottelujen kohtalona oli jäädä merkittävämpien neuvottelujen jalkoihin. Yleisestikin ottaen Neuvostoliitto johtajansa Brezhnevin johdolla suhtautui Länsi-Eurooppaan hyvin penseästi. Tämä johtui osaltaan siitä, että Brezhnev oli useasti sairas ja siksi hän perui jo sovittuja tapaamisia läntisten johtajien kanssa.¹⁵⁵ Brezhnevin tila huolestutti brittejä, vaikka vuoden 1975 kuluessa Brezhnev oli esiintynyt usein mediassa

¹⁵¹ Rose Bullardille 4. 7. 1974. DBPO, series 3 vol. 3, s. 94-95

¹⁵² J. Maynen näkemys MBFR- neuvotteluista 16.8.1974. DBPO, series 3 vol. 3, s. 96-99. Mayne oli Tickellin avustaja.

¹⁵³ Bell 1977, s. 163.

¹⁵⁴ Rose Callaghanille 18.12.1974. DBPO, series 3 vol. 3, s. 114-115.

¹⁵⁵ Garvey Callaghanille 16.1.1975. DBPO, series 3 vol. 3, s. 357-358. Loppuvuodesta 1974 levisi huhuja, että Brezhnev olisi vakavasti sairas. Myöhemmin selvisi, että hän oli toipumassa aivohalvauksesta. Brezhnev vältteli tapaamisia länsimaiden kanssa salatakseen heikentyneen terveytensä.

hyvävoimaisena(esimerkiksi avaruusyhteistyön aikana) ei hän silti ollut brittiläisen käsityksen mukaan täydessä työkunnossa. Joidenkin luotettaviksi mainostettujen huhujen mukaan Brezhnev suunnittelisi eroavansa puolueen ja maansa johdosta helmikuussa 1976, jolloin järjestettäisiin Neuvostoliiton kommunistisen puolueen 25. kansalliskokous.¹⁵⁶ Näinhän ei kuitenkaan käynyt, vaan Brezhnev säilyi Neuvostoliiton johtajana vuoteen 1982, eli kuolemaansa saakka.

Merkittävä kehitysaskel Britannian ja Neuvostoliiton suhteissa oli pääministeri Wilsonin ja ulkoministeri Callaghanin vierailu Neuvostoliitossa Brezhnevin vieraana helmikuussa 1975. Maat keskustelivat neuvotteluihin liittyvistä ongelmista. Britannia halusi erityisesti keskustella omasta roolistaan neuvotteluissa. Neuvostoliitto halusi konkreettista tietoa siitä, millä tavalla läntiset neuvottelijavaltiot aikovat vähentää joukkojaan. Neuvostoliitto epäili, että länsi ei itsekään tiedä tätä, Yhdysvaltoja lukuun ottamatta. Neuvostoliitto halusi myös joukkojen vähentämisen tapahtuvan valtioiden sisällä erikseen. Britannian näkemyksen mukaan vähennykset tullaan tekemään kokonaisvaltaisesti idässä ja lännessä, ilman maakohtaisia kiintiöitä.¹⁵⁷ Britannia myös halusi tehdä Neuvostoliitolle selväksi sen, että poliittinen liennytyks ja sotilaallinen liennytyks ovat kaksi eri asiaa. Neuvostoliitolle MBFR-neuvottelut olivat olleet pitkälti poliittista peliä, joissa tulosten saavuttaminen ei ollut pääasia, vaan pikemminkin myönteisen julkisuuskuvan antaminen länteen päin.

Britannian ja Neuvostoliiton tapaaminen helmikuussa 1975 oli todellinen huipputapaaminen. Maiden johtajat arvovaltaisine adjutantteineen keskustelivat maiden suhteiden nykyisestä tilasta, tulevaisuudesta kuin myös hieman menneisyydestä. Tosin menneisyydessä keskusteltaessa käytettiin hyvin kyseenalaista metodia: menneisyydestä nostettiin esille vain hyviä asioita, huonot asiat ”unohdettiin” suosiolla taka-alalle. Mutta historia on lahjomaton, joten kyllä huonotkin asiat tulee ottaa huomioon, muuten kyseessä ei ole totuus vaan muunneltu totuus. Luonnollisesti huonotkin asiat painavat maiden välisissä suhteissa, vaikkei niistä ääneen puhuttaisikaan. Britannian pääministeri Wilson saapui tapaamisen avoimin mielin ja kehittämään maiden välisiä suhteita uudelle tasolle. Tämä

¹⁵⁶ Cartledge Morganille 14.10.1975. DBPO, series 3 vol. 3, s. 397. Bryan Cartledge oli Britannian Moskovan lähettiläs.

¹⁵⁷ Rose Callaghanille 12. 2. 1975. DBPO, series 3 vol. 3, s. 117.

näkyi muun muassa siinä, että Wilson yhtyi Brezhnevin näkemykseen siitä, että sodan aikana maiden liput olivat liehuneet samassa salossa ja nyt, muuttuneessa maailmassa, niiden tulisi liehua jälleen samassa salossa, taistelussa rauhan ja turvallisuuden puolesta. Kummankin valtion tavoitteena oli saada maiden suhteisiin uusi alku, jossa maiden johtajien välillä vallitsee lämpimät ja luottamukselliset suhteet, keskinäinen kauppa lähtisi kasvuun ja yhteistyötä myös sotateollisuuden alalla syvennettäisiin.¹⁵⁸ Nämä hienot tavoitteet olisi mahdollista saavuttaa vain kovalla työllä liennytyksen eteen.

Wilsonin ja Brezhnevin tapaaminen oli menestys. Maiden johtajien tapaaminen päätti seitsemän laihan vuoden ajan, joka oli alkanut ”Prahan keväästä” ja syventynyt vakoojaskandaalin aikana. Vierailu tapahtui hyvässä hengessä, uudessa ilmapiirissä. Britannia osoitti Neuvostoliitolle olevansa liennytyksen vankkumaton kannattaja ja Neuvostoliitto vastaavasti ilmaisi halunsa tiiviimpään yhteistyöhön, tietysti tietyillä ehdoilla. Voisi sanoa sekä Britannian että Neuvostoliiton saavuttaneen tapaamisessa sen minkä halusivatkin. Tämä molemminpuolinen tyytyväisyys kertoi omaa kieltään liennytyksen uudesta vaiheesta. Enää ei oltu selvästi toista vastaan, vaan yhteistyöhaluisia ja jopa samaa mieltä joistakin asioista.¹⁵⁹ Tapaamisen keskeisimpänä tavoitteena oli luoda katsaus liennytyksen tulevaisuuteen. Liennytyksen tulevaisuudesta keskusteltaessa ei pidä vain puhua liennytyksestä, vaan etenkin liennytyksen laadusta. Liennytyksen ”uudessa vaiheessa” Britannian ja Neuvostoliiton suhteiden tulisi parantua ja myös elämänlaadun tulisi parantua kummassakin maassa. Tämä edellyttäisi työtä etenkin Brezhneviltä. Toisaalta Britanniassa nähtiin liennytyksen ”uusi vaihe” Brezhnevin mahdollisuutena osoittaa, että hän on tosissaan liennytyksen suhteen ja haluaa todella parantaa idän ja lännen välisiä suhteita.¹⁶⁰ Brezhnev myös osittain vastasi vaatimuksiin. Esimerkiksi kesäkuussa 1975 hän piti televisiopuheen, jossa hän vaati massatuhoaseiden kehittämisen kieltämistä. Lisäksi loppuvuodesta 1975 käydystä kirjeenvaihdosta Wilsonin kanssa käy ilmi, että Brezhnev oli tyytyväinen Britannian ja Neuvostoliiton suhteiden kehittymiseen liennytyksen ”uudessa vaiheessa” ja hän oli hyvin halukas vierailemaan Britanniassa vuoden 1976 aikana.¹⁶¹

¹⁵⁸ Muistio Brezhnevin ja Wilsonin tapaamisesta Kremlin palatsissa 13.2.1975. DBPO, series 3 vol. 3, s. 360-361.

¹⁵⁹ Garvey Callaghanille 4.3.1975. DBPO, series 3 vol. 3, s. 372-378.

¹⁶⁰ Brimelow Garveyille 3.4.1975. DBPO, series 3 vol. 3, s. 383.

¹⁶¹ Callaghan Smithille 29.1.1976. DBPO, series 3 vol. 3, s. 426-427.

4.2 Kohti konkreettisia tuloksia

Heinäkuussa 1975 Britannia ja Neuvostoliitto keskustelivat joukkojen vähennyksistä kahdestaan, jälleen kerran. Neuvostoliitto oli valmis hyväksymään joukkojen yleiset vähennykset ja hylkäämään oman näkemyksensä siitä, että vähennykset täytyisi tehdä maakohtaisesti. Neuvostoliiton ehtona oli, että lännen puolelta tehdään selväksi millä tavoin valtiot Yhdysvaltoja lukuun ottamatta ovat vähentämässä joukkojaan. Ehdotus oli kaksiteräinen miekka, jonka hyväksyminen oli mahdotonta. Britannia ei halunnut näyttää korttejaan ennen kuin se tiesi mitä Neuvostoliitto tarjoaa tilalle ja toisinpäin. Britannia vaati Neuvostoliittoa vähentämään joukkojaan enemmän kuin länsi, koska sen sotilaallinen voima Keski-Euroopassa oli huomattavasti vahvempi kuin lännellä. Mikäli Neuvostoliitto hyväksyisi tämän, olisi se osoitus siitä, että Neuvostoliiton politiikka todella pyrki liennytykseen, eikä vain saamaan länttä hyväksymään sitä, että sen sotajoukot ovat vahvemmat.¹⁶²

Neuvostoliiton ja Britannian tavoitteena oli joukkojen vähentäminen, mutta keinoista ei oltu päästy vieläkään yksimielisyyteen. Neuvostoliitto oli ulkopoliitikassaan suuntautunut Yhdysvaltoihin päin ja korosti kahden suurvallan välistä suhdetta. Britannia vastaavasti korosti Euroopan asemaa. Yhteistyö Euroopan valtioiden ja hallitusten välillä takaisi turvallisuutta Eurooppaan. Neuvostoliitto suhtautui ajatukseen yhtenevästä Euroopasta kielteisesti. Toisaalta Neuvostoliitto oli ulkopoliitikassaan rauhan kannalla, koska se ei missään nimessä halunnut välirikkoa Yhdysvaltain kanssa, sillä silloin sen oma etu olisi kärsinyt. Joten Neuvostoliiton oli kestettävä Euroopan yhdentymistä, sillä Yhdysvallat piti Euroopan yhdentymistä hyvänä asiana, eikä Neuvostoliitto halunnut erilaisen näkemyksen tällaisessa ”pikkuasiassa” vaikeuttaa sen välejä Yhdysvaltoihin.¹⁶³ Yhteistyön avulla Neuvostoliiton oli mahdollista hyötyä lännestä ja etenkin Yhdysvalloista.¹⁶⁴

¹⁶² Goodall Roselle 27. 6. 1975. DBPO, series 3 vol. 3, s. 127–128. Goodall oli Britannian neuvotteludelegaation jäsen.

¹⁶³ Bell 1977, s. 105. Yhdysvaltain positiivinen suhtautuminen Euroopan yhdentymiseen näkyi jo vuonna 1973, jonka Kissinger oli julistanut ”Euroopan vuodeksi”.

¹⁶⁴ Garvey Cartledgelle 21.10.1975. DBPO, series 3 vol. 3, s. 401.

Huolimatta yhteistyöhalukkuudesta sekä MBFR-neuvottelut että Etyk muodostivat kohtaamispaikan tai oikeammin taistelulentän kahdelle filosofialle, asenteelle ja politiikalle. Ideologioiden välinen taistelu säilyi etenkin Neuvostoliiton politiikassa merkittävänä myös liennytyksen ”uudessa vaiheessa”. James Callaghanin avustaja Tom McNally kuvasi Britannian ja Neuvostoliiton suhteita varsin värikkäästi loppuvuodesta 1975. McNallyn mukaan Neuvostoliitto saisi vaikka painua helvettiin omalla tavallaan, kunhan vain Neuvostoliitto antaisi Britannian painua helvettiin omalla tavallaan! Tällä McNally tarkoitti sitä, että Britannian oli pystyttävä vastaamaan kaikin keinoin Neuvostoliiton heittämään ideologiseen haasteeseen.¹⁶⁵ Etenkin MBFR-neuvottelut olivat hankalia, koska siellä ideologinen taistelu oli kiivasta ja (mahdolliset) päätökset koskettaisivat niin Eurooppaa kuin molempia supervaltojakin.¹⁶⁶ MBFR-neuvottelut olivat hankalia myös siksi, että neuvottelut koskivat niin konkreettisia asioita.

Britannian Itä-Euroopan suurlähettiläät kokoontuivat Lontooseen marraskuussa 1975 keskustelemaan Itä-Euroopan tilanteesta, ideologisesta kamppailusta idän ja lännen välillä sekä Varsovan liiton maiden suhteista Neuvostoliittoon. Keskusteluissa nousi esille ideologisen kamppailun syvyys. Huolimatta liennytyksen ilmapiiristä, ideologiselle kamppailulle ei ollut loppua näkyvissä. Suurlähettiläät esittivät huolensa Varsovan liitosta. Suurlähettiläiden mukaan Neuvostoliiton valta Varsovan liiton maihin oli huolestuttavan suuri. Käytännössä Neuvostoliitto pystyi pakottamaan kaikki Varsovan liiton maat sotilaallisten toimiensa taakse, toisin kuin Nato, jolla ei tällaista valtaa jäsenmaihinsa ollut. Suurlähettiläät korostivat Naton merkitystä Euroopan turvaajana. Huolimatta ideologisesta kamppailusta, näkivät suurlähettiläät myös paljon hyvää Itä-Euroopan tilanteessa. Idän ja lännen välinen yhteistyö ja vuoropuhelu olivat lisääntyneet. Lisäksi suurlähettiläillä oli selkeä kuva Neuvostoliiton politiikan tulevaisuudesta. Neuvostoliitto oli edelleen liennytyksen kannalla, mutta alati valmiina iskemään, mikäli se havaitsisi ongelmia (lähinnä taloudellisia ongelmia) lännessä.¹⁶⁷ Britannian ja Neuvostoliiton keskinäisten suhteiden kehittymiseen suurlähettiläät olivat varsin tyytyväisiä. Huipputason tapaamisia oli järjestetty

¹⁶⁵ McNally Cartledgelle 11.11.1975. DBPO, series 3 vol. 3, s. 402-403.

¹⁶⁶ Tickell Barretille 20. 8. 1975. DBPO, series 3 vol. 3, s. 130–131. Barrett oli Britannian ulkoministerin avustaja.

¹⁶⁷ Muistio Britannian Itä-Euroopan suurlähettiläiden keskusteluista 18.11.1975. DBPO, series 3 vol. 3, s. 406-409 ja 413-417.

useita senkin jälkeen, kun Wilson vieraili Moskovassa helmikuussa 1975. Neuvostoliiton ulkopoliittikan päälinjaksi nähtiin edelleen ydinsodan välttäminen sekä hyödyn irtisaaminen lännen kehittyneemmästä teknologiasta liennytyksen avulla.¹⁶⁸

Joulukuussa 1975 neuvottelut saivat tuulta purjeisiin pitkästä ajasta. Länsi Yhdysvaltain johdolla teki 16. joulukuuta tarjouksen, jossa se lupautui vähentämään ydinkärkien ja ilmavoimiensa määrää, mutta painotus joukkojen vähentämisissä olisi edelleen maajoukoissa. Molemmille neuvotteluosapuolille oli helpotus, että neuvottelut nytkähtivät hieman eteenpäin ennen joulutaukoa ja pitkään ”asemasotana” jatkuneisiin neuvotteluihin saatiin eloa. Etenkin länsi korosti yhtenäisyyttään, jossa se puhui yhdellä äänellä, mutta ennen kaikkea myös vaikenä yhdellä äänellä. Yhtenäisyyden avulla olisi helpompaa saada myös itä aktiiviseksi ja todella tekemään jotain.¹⁶⁹ Neuvostoliitto kuitenkin ”yllättäen” torjui lännen ehdotuksen. Brezhnev kertoi kielteisestä kannastaan Kissingerille tämän Neuvostoliiton vierailun aikana tammikuussa 1976. Neuvostoliitto piti lännen tarjousta askeleena oikeaan suuntaan, mutta liian lyhyenä askeleena. Neuvostoliitto lupasi kuitenkin tehdä oman esityksensä vähennyksistä Varsovan liiton kautta. Tämän esityksen mukaan joukkoja vähennettäisiin aluksi 2-3 % Keski-Euroopan Nato-maista ja Varsovan liiton maista ja vähennykset koskisivat ainoastaan neuvostoliittolaisia ja yhdysvaltalaisia joukkoja. Käytännössä siis itä ei ollut muuttanut kantaansa mihinkään siitä, mikä se oli ollut koko neuvottelujen ajan. Kehitystä neuvotteluissa oli kuitenkin tapahtunut, vaikka yhteisymmärrys oli vielä kaukana. Britannian näkemyksen mukaan Neuvostoliitossa haluttiin tuloksia ja neuvottelujen ajautuminen umpikujaan hermostuttaisi niin Neuvostoliittoa ja sitä kautta Varsovan liittoakin. Britanniassa uskottiin, että neuvottelujen neljäs vuosi toisi vihdoinkin tuloksia.¹⁷⁰

Huolimatta laihoista tuloksista neuvottelut olivat oivallinen keino tarkkailla Neuvostoliiton yleistä tilannetta ja etenkin Britannia korosti neuvottelujen tätä puolta.¹⁷¹ Britanniassa havaittiin Neuvostoliiton yleisen tilanteen kehittyvän parempaan suuntaan, vaikka Stalinin

¹⁶⁸ Callaghan Smithille 11.3.1976. DBPO, series 3 vol. 3, s. 430-434.

¹⁶⁹ Rose Callaghanille 23. 12. 1975. DBPO, series 3 vol. 3, s. 140-145.

¹⁷⁰ Rose Croslandille 13. 4. 1976. DBPO, series 3 vol. 3, s. 149-154. Tony Croslandista tuli Britannian ulkoministeri 9.4.1976, kun hänen edeltäjästään James Callaghanista tuli pääministeri 5.4.1976.

¹⁷¹ Muistio FCO:n keskustelusta 27.4.1976. DBPO, series 3 vol. 3, s. 158.

kuoleman jälkeen ilmassa leijuneet liberalismiin aallot olivat painuneet (tai pikemminkin painettu) unohduksiin. Maan talous oli tiukasti säännösteltyä, mutta muuten maasta oli tulossa aavistuksen vapaampi, mikä kertoi omalta osaltaan liennytyksen kehityksestä. Tiedotusvälineet sisälsivät enemmän tietoa lännestä kuin ennen ja neuvostoliittolaisten kiinnostus lännestä kasvoi, ainakin brittiläisen näkemyksen mukaan.¹⁷² Britannian tuli kuitenkin jatkaa Neuvostoliiton painostamista ja arvostelua, mikäli aihetta siihen ilmenee. Vaatimalla Neuvostoliittoa toimimaan vapaammin, siitä myös saattaisi tulla vapaampi.¹⁷³ Maiden väliset suhteet olivat ylipäänsä kehittyneet suotuisaan suuntaan, josta hyvänä esimerkkinä on Neuvostoliiton ulkoministeri Gromykon vierailu Lontoossa maaliskuussa 1976. Gromykon vierailuun ei sisällynyt suurta draamaa tai tiukkoja linjanvetoja suuntaan tai toiseen. Vierailu oli ennen kaikkea osoitus maiden parantuneista keskinäisistä työsuhteista.¹⁷⁴

4.3 MBFR-neuvottelut päättyvät tuloksettomina

MBFR-neuvottelujen loppu häämötti jo vuoden 1976 heinäkuussa. Tuolloin Britannian neuvotteludelegaation johtaja Clive Rose jätti paikkansa ja hänen paikkansa otti Britannian Sofian suurlähettiläs, Edwin Bolland. Jäähdytäiskirjeessään Rose oli pahoillaan siitä, että huolimatta yli kolme vuotta kestäneistä neuvotteluista, yhtäkään sopimusta ei ollut saatu aikaan. Rose myös tunnusti sen tosiasian, että sopimukseen ei Wienissä päästäisi ollenkaan näiden neuvottelujen aikana. Rose korosti kuitenkin neuvottelujen merkitystä tulevaisuudelle. Kun sopimusten ja yhteisymmärryksen aika koittaa, on helppo jatkaa siitä, mihin Wienissä jäätin.¹⁷⁵

Britannian neuvotteludelegaation uusi johtaja Bolland määritteli vielä ennen neuvottelujen loppua joulukuussa uuden suunnitelman joukkojen vähentämiseksi. Bollandin näkemyksen mukaan lännen vähennykset eivät missään nimessä saa ylittää 10 % joukkojen kokonaisvahvuudesta ja vastaavasti Neuvostoliiton vähennysten tulisi olla vähintään 15 %.

¹⁷² Garvey Callaghanille 6.12.1975. DBPO, series 3 vol. 3, s. 423–424.

¹⁷³ Best, Hanhimäki, Maiolo & Schulze 2004, s. 284.

¹⁷⁴ Callaghanin muistio Britannian ulkomaan suurlähettiläille 26.3.1976. DBPO, series 3 vol. 3, s. 442.

¹⁷⁵ Rose Croslandille 23.7.1976. DBPO, series 3 vol. 3, s. 167.

Vähennysten jälkeen maajoukkojen määrä saisi olla korkeintaan 700 000 ja kokonaisjoukkomäärä korkeintaan 900 000. Bollandin ehdotus oli pitkälti samoilla linjoilla kuin lännen yleinen neuvottelulinja oli ollut koko neuvottelujen ajan. Hänen näkemyksensä mukaan Britannian tulee jatkaa neuvotteluja ja pyrkiä tuloksiin, jotka eivät missään nimessä olisi vaarana Euroopan turvallisuudelle. Bolland tiedosti kuitenkin sen, että neuvottelut eivät ratkea hetkessä. Neuvostoliittokin oli tyytyväinen neuvottelujen kulkuun, vaikka ne päättyisivätkin tuloksettomina. Khelstovin Neuvostoliiton delegaation johdossa korvannut Tarasov totesi lokakuussa, että neuvotteluosapuolten tulee pyrkiä kompromisseihin ja vahvistaa valtioiden välisiä keskusteluyhteyksiä.¹⁷⁶

Varsinaiset MBFR-neuvottelut päättyivät tuloksettomina joulukuussa 1976 ja syitä neuvottelujen epäonnistumiseen oli useita.¹⁷⁷ Ensiksi molempien neuvotteluosapuolten ehdottomuus omista ehdoistaan ja toiseksi Neuvostoliiton ja koko Varsovan liiton haluttomuus kertoa, mitä joukkoja ne ovat valmiita vähentämään. Kuitenkin seuraava vuosi nähtiin toiveikkaassa valossa ja länessä uskottiin Neuvostoliiton olevan valmis myönnytyksiin jos ei muusta syystä, niin propagandan takia, antaakseen hyvää kuvaa maailmalle.¹⁷⁸ Yhtäältä Britanniassa tiedostettiin se, että mikäli Neuvostoliitto ei ole halukas sopimukseen, sopimuksia ei silloin myöskään synny ja koko liennytyks joutuisi vastatuuleen. Toisaalta MBFR-neuvottelut eivät merkinneet Neuvostoliitolle niin paljoa kuin esimerkiksi SALT-neuvottelut tai Etyk, joten MBFR-neuvottelujen tuloksettomuus ei johtaisi automaattisesti liennytyksen päättymiseen, vaan ilmapiiri säilyisi liennytykselle suotuisana.¹⁷⁹

Tuloksettomuudesta huolimatta neuvottelut olivat vahvistaneet lännen keskinäisiä suhteita. Etenkin Britanniassa nähtiin suhteiden Yhdysvaltoihin kehittyneen viime vuosina suotuisaan suuntaan ja myös keskustelut idän kanssa nähtiin positiivisessa valossa, lisäksi Britannia oli jo hieman paremmin onnistunut integroimaan itseään Länsi-Eurooppaan. MBFR-neuvottelujen myötä idän ja lännen välinen liennytyks oli tullut tienhaaraan.

¹⁷⁶ Bolland Moberlylle 3. 11. 1976. DBPO, series 3 vol. 3, s. 171-174.

¹⁷⁷ Virallisesti MBFR-neuvottelut päättyivät vasta helmikuussa 1989, mutta todellisuudessa neuvottelut päättyivät jo 1976, kun huomattiin että tuloksia ei tulla saavuttamaan.

¹⁷⁸ Bolland Croslandille 21. 12. 1976. DBPO, series 3 vol. 3, s. 176-179.

¹⁷⁹ FCO:n kokous liittyen liennytykseen 7.6.1976. DBPO, series 3 vol. 3, s. 467.

Britannian näkemyksen mukaan liennytyksen tulevaisuus riippui Yhdysvalloista. Marraskuun presidentinvaaleissa Yhdysvaltain uudeksi presidentiksi valittiin demokraatti Jimmy Carter ja hänen politiikkansa suhteessa itään oli vielä arvailujen varassa.¹⁸⁰ Carter edusti uutta aikaa Yhdysvaltain politiikassa. Hän oli liberaali idealisti, jonka tavoitteena oli turvata ihmisoikeuksia ympäri maailmaa.¹⁸¹ Aika haastava tehtävä, vaikka kyseessä olisikin maailman vaikutusvaltaisin henkilö!

Liennytys oli ollut koko 1970-luvun myötätulessa niin Britanniassa kuin Neuvostoliitossakin. Molempien intresseissä oli yhteistyö ja keskinäisen kaupan lisääminen. Kaupankäynnin avulla länsi koki pystyvänsä tarkkailemaan Neuvostoliiton tilannetta paremmin. Lisäksi Britanniassa uskottiin Carterinkin olevan liennytyksen kannalla ja Britanniassa ei uskottu, että Yhdysvaltain suhtautuminen Neuvostoliittoon tulisi juurikaan muuttumaan tulevien vuosien aikana. Britanniassa uskottiin liennytyksen ”uuden vaiheen” lisäävän keskustelua idän ja lännen välillä. Idän ja lännen väliset neuvottelut sisälsivät vaikeita ongelmakohtia ja etenkin Britanniassa nähtiin merkittävänä asiana tulevaisuudessakin se, että Yhdysvallat ottaa Euroopan näkökannat huomioon politiikassaan Neuvostoliittoon. Usko Carteriin joutui kuitenkin koetukselle Carterin presidenttikauden aikana, sillä hänen suhtautumisensa liennytykseen ei ollut niin positiivista kuin edeltäjiensä Nixonin ja Fordin.

Britannia korosti sitä, että tulevissa neuvotteluissa täytyy ottaa huomioon myös Neuvostoliiton kanta. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että pitäisi olla valmis tulemaan puoliväliin vastaan, niin ehkä Neuvostoliitto tekisi samoin. Britanniassa lisäksi korostettiin ihmisten vapaata liikkumista maasta toiseen ja kaupankäyntiä Neuvostoliiton ja muun Itä-Euroopan kanssa. Näitä asioita painotettiin Etykissä. Yhteistyö mitä erinäisimmillä aloilla avaisi tietä liennytykselle myös neuvoteltaessa joukkojen ja aseiden vähentämisistä. Liennytys oli Britannian näkemyksen mukaan kokonaisvaltainen prosessi, jossa onnistuminen jollakin saralla mahdollistaisi onnistumisen myös muualla. Britannian näkemyksen mukaan kaikkien Länsi-Euroopan maiden tulisi laajentaa kahdenvälisiä

¹⁸⁰ Moberly Bullardille 22.12.1976. DBPO, series 3 vol. 3, s. 182-183.

¹⁸¹ Young 1991, s. 21.

suhteitaan ja kontaktejaan niin Neuvostoliittoon kuin koko itäiseen Eurooppaan yleensäkin.¹⁸² Britanniassa liennytyksen tulevaisuus nähtiin valoisana, varsinkin kun viime vuosina suhde Neuvostoliittoon oli kehittynyt suotuisaan suuntaan. Lisäksi Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton suhteet olivat kehittyneet suotuisissa merkeissä, joten liennytykselle saattoi povata ruusuista tulevaisuutta.

5. Itä ja länsi Etyk-pöydän ääressä

5.1 Ety-kokouksen osallistujat ja merkitys

MBFR-neuvottelujen kanssa samanaikaisesti Euroopassa käytiin toisiakin kansainvälisiä ja monenkeskisiä neuvotteluja, nimittäin Etykiä vietiin eteenpäin. Ety-kokoukseen otti osaa kaikkiaan 35 valtiota. Euroopan valtioista ainoastaan Albania ja Andorra loistivat kokouksesta poissaolollaan. Yhdysvallat ja Kanada olivat kokouksen ulkoeurooppalaiset osallistujat. Kokous järjestettiin Helsingissä ja Genevessä Sveitsissä vuosien 1973–1975 välisenä aikana. Koko tuota aika ei kuitenkaan istuttu kokouksissa, vaan Etyk järjestettiin kolmessa vaiheessa. Kuitenkin jo ennen vuotta ja vuoden 1973 ja neuvottelujen alkua järjestettiin alustavia monenkeskisiä neuvotteluja¹⁸³, jotta varsinaisten neuvottelujen tieltä saataisiin raivattua kaikki mahdolliset esteet. Vuoden 1973 heinäkuussa Etyk alkoi osallistujamaiden ulkoministerien tapaamisella Helsingissä. Vuosien 1973–1975 välisenä aikana kokouksia pidettiin Genevessä ja vuoden 1975 heinä-elokuun vaihteessa järjestettiin Etykin huippukokous Helsingissä. Etykin neljäntenä vaiheena voidaan pitää seurantakokouksia, joita järjestettiin tasaisin väliajoin huippukokouksen jälkeen. Nykyisin Etykin seurantakokouksia ei enää ole, sillä prosessin kehittymisestä ja seuraamisesta vastaa Etyj¹⁸⁴, joka korvasi Etykin vuonna 1994. Huippukokous oli kuitenkin Etykin ja sitä kautta koko liennytyksen kohokohta ja merkittävä asia siten myös Suomelle. Britannian Helsingin suurlähettiläs Anthony Elliot kuvasikin Etykiä osuvasti ”Suomen paikaksi auringossa”.¹⁸⁵ Tällä hän tarkoitti luonnollisesti sitä, että Suomi oli etuoikeutettu, kun se sai järjestää

¹⁸² FCO:n suunnitelma liittyen liennytyksen ja idän ja lännen välisten suhteiden tulevaisuuteen 23.11.1976. DBPO, series 3 vol. 3, s. 463–465.

¹⁸³ MPT= Multilateral Preparatory Talks(eng)= alustavat monenkeskiset neuvottelut.

¹⁸⁴ Etyj= Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö. Tällä hetkellä järjestössä on 55 jäsenvaltiota.

¹⁸⁵ Elliot Callaghanille 12.8. 1975. DBPO, series 3 vol. 2, s. 464.

ehkäpä koko vuosisadan merkittävimmän huippukokouksen. Suomi oli vuonna 1975 koko maailman huomion kohteena. Suomi paistatteli auringossa, mutta tämän työn puitteissa Suomen merkitystä ja roolia neuvotteluissa ei ole syytä käsitellä tämän enempää.

Etykin merkitys kylmän sodan jakamassa maailmassa oli tärkeä. Etykiä voidaan muitta mutkitta sanoa ainutlaatuiseksi tapahtumaksi. Kokoukseen osallistuivat käytännössä kaikki Euroopan valtiot. Osallistujia tärkeämpi tekijä kokouksessa oli kokouksen henki. Puhutaan niin sanotusta ”Helsingin hengestä”. Kokouksen jokainen osallistujavaltio oli tasa-arvoinen muiden kanssa ja juuri se teki kokouksesta ainutlaatuisen. Suomen nykyinen pääministeri Matti Vanhanen totesi osuvasti Etykin merkityksestä puheessaan Etyk 1975-näyttelyn avajaisissa Tamminiemessä toukokuussa 2005: ” Aiemmin maanosan yhteistyörakenteista oli päätetty suurten maiden kesken, pieniä maita kuulematta. Helsinkiin kutsuttiin sen sijaan samoin oikeuksin kaikki Euroopan turvallisuudesta vastaavat valtiot Vancouverista Vladivostokiin.”¹⁸⁶ On myös huomioitava, että Euroopassa tiedostettiin se tosiasia, että Euroopan asioista päätettiin myös pitkälti Euroopan ulkopuolella. Yhdysvaltain merkitystä Etykissä ei voi vähätellä ja lienee jokaisen oma tulkinta, laskettiinko Neuvostoliitto eurooppalaiseksi valtioksi. Olipa niin tai näin, Etykin merkitys Euroopan tulevaisuudelle ja Euroopan turvallisuudelle oli merkittävä.

Etykin myötä turvallisuus käsitteenä sai liennytyksen ajan Euroopassa uudenlaisen merkityksen. Turvallisuus alkoi tarkoittaa pikemminkin ovien avaamista kuin porttien sulkemista. Turvallisuudesta tuli yhteinen asia, eikä enää pelkästään valtion sisäinen asia. Paras esimerkki tästä on Etykin päätösasiakirja, jonka allekirjoitti 35 erilaista valtiota erilaisista lähtökohdista, mutta silti jokainen valtio hyväksyi päätösasiakirjan sisällön. Itä ja länsi olivat saman pöydän ääressä ja vielä saavuttaneet kumpaakin tyydyttävän lopputuloksen! Etykin päätösasiakirja sisälsi neljä eri koria, joista ensimmäinen käsitteli Euroopan turvallisuuskysymyksiä, toisessa päätettiin yhteistyöstä muun muassa taloudessa, tieteessä ja ympäristönsuojelussa, kolmas koski yhteistoimintaa humanitaarisilla aloilla ja neljäs konferenssin seuranta ja tulevia kokouksia.(ks. Liite 5) Suurissa neuvotteluissa on historian saatossa päästy hyvin harvoin allekirjoituksiin asti ja vielä harvemmin niin, että

¹⁸⁶ Matti Vanhasen puhe 27.5.2005. www.valtioneuvosto.fi/vn/liston/base.lsp?r=94577&k=fi&rapo=1244 14.11.2005.

päätökset ovat tyydyttäneet aidosti molempia neuvotteluosapuolia. Etyk oli monenvälisten neuvottelujen näyttämö ja etenkin Britannia korosti Etykin tätä puolta. Monenkeskiset neuvottelut olivat brittiläisen näkemyksen mukaan tärkeämpiä kuin kahdenkeskiset neuvottelut, sillä monenkeskisten neuvottelujen avulla useammalla valtiolla oli mahdollisuus osallistua päätöksentekoon ja tietysti monenkeskisten neuvottelujen päätökset koskevat useampaa valtiota kuin kahdenkeskiset neuvottelut.¹⁸⁷

5.2 Tie Helsinkiin...

Tie Helsinkiin ja 35 valtion allekirjoittamaan päätösasiakirjaan oli kaikkea muuta kuin helppo. Jo ennen monenkeskisten alustavien neuvottelujen alkamista Britannia ilmaisi huolensa neuvotteluista. Siis jo ennen kuin mistään oli edes neuvoteltu! Britannia suhtautui neuvottelujen aloittamiseen varauksellisesti, sillä aloite Etyk-neuvotteluihin oli tullut Neuvostoliitosta ja yleisen epäluulon ilmapiirin vuoksi neuvottelut herättivät paljon kysymyksiä ja vastustusta. Brittien näkemyksen mukaan Neuvostoliiton tavoitteena oli neuvottelujen avulla sinetöidä toisen maailmansodan tulos ja toisen maailmansodan jälkeen syntyneet rajat(status quo), vahvistaa omaa asemaansa suhteessa länteen ja Varsovan liiton maihin, heikentää Naton toimintamahdollisuuksia ja saada kaikki mahdollinen hyöty lännen kehittyneemmästä teknologiasta.¹⁸⁸ Brittien näkemyksen mukaan neuvotteluista ei olisi lännelle käytännössä mitään hyötyä.¹⁸⁹ Kovin myönteisessä ilmapiirissä neuvotteluja ei siis suunniteltu. Neuvostoliiton puolelta suurinta päänvaivaa aiheuttivat Varsovan liittoon kuulumattomat sosialistiset valtiot, tärkeimpänä niistä Jugoslavia. Neuvostoliiton tavoitteena oli yhdistää kaikki sosialistiset valtiot saman asian taakse, kun vastaavasti Jugoslavia näki Etykissä mahdollisuuden vahvistaa oman puolueettomuutensa.¹⁹⁰ Kun tähän lisätään vielä se, että länsi vasta mietti miten paljon Etykin ja MBFR-neuvottelujen välillä pitäisi tehdä yhteistyötä, oli tilanne neuvottelupöytiin lähdetessä varsin sekava. Yhdysvaltain mukaan Etykin ja MBFR-neuvottelujen välillä tulisi olla mahdollisimman vähän yhteistyötä, mutta brittien mielestä yhteistyötä pitäisi tehdä ”kohtuuden rajoissa”.¹⁹¹

¹⁸⁷ Hattersley Callaghanille 30.7.1974. DBPO, series 3 vol. 3, s. 319.

¹⁸⁸ Calvocoressi 1982, s. 159.

¹⁸⁹ FCO:n luonnospaperi helmikuulta 1972. DBPO, series 3 vol. 2, s. 2-5.

¹⁹⁰ FCO:n suunnittelupaperi 20.3.1972. DBPO, series 3 vol. 2, s. 28.

¹⁹¹ Tickell Millardille 6.6.1972. DBPO, series 3 vol. 2, s. 48. Millard oli Britannian Ruotsin suurlähettiläs.

Yhdysvaltain nuiva suhtautuminen Etykin ja MBFR-neuvottelujen väliseen yhteistyöhön huolestutti brittejä. Johtihan Yhdysvallat käytännössä lännen ”orkesteria”, joten se lopulta päättäisi lännen neuvottelutaktiikan. Yhdysvaltain penseä suhtautuminen johtui yleisestä suhtautumisesta Etykiin. Ulkoministeri Kissingerin sanoin Yhdysvallat ei koskaan ollut toivonut Etykiä, sillä sen merkitys, rooli ja todellinen painoarvo lännelle oli suuri kysymysmerkki. Kissinger olisi mieluummin keskittynyt SALT:iin ja MBFR-neuvotteluihin, kuin hajauttanut lisää voimia Etykiin. Tiivistetysti voisi kai sanoa, että Yhdysvaltain näkemyksen mukaan liennytyksen ilmapiirissä oli liian monta rautaa tuleessa yhtä aikaa.¹⁹² Neuvostoliitossa vastaavasti nähtiin tärkeänä korostaa MBFR-neuvottelujen ja Etykin välistä yhteistyötä.¹⁹³ Toisaalta Neuvostoliitto korosti sitä, että Etykissä ei millään muotoa tulisi käsitellä sotilaallisia asioita, vaan sitä varten olivat MBFR-neuvottelut. Neuvostoliitto näki Etykissä mahdollisuuden osoittaa propagandan keinoin maailmalle hyväntahtoisuuttaan suhteessa länteen.¹⁹⁴

Huolimatta Etykiin liittyvistä ”ennakkoluuloista” jotain edistystäkin saavutettiin Britannian ja Neuvostoliiton välisissä suhteissa. Maat suostuivat, monen muun valtion ohelle Suomen kutsuun aloittaa alustavat monenkeskiset neuvottelut Helsingissä marraskuun 22. päivänä 1972.(ks. Liite 6) Ennen neuvottelujen alkua Britannian täytyi vielä hioa neuvottelutaktiikkaansa. Britannian linjana tulisi kautta Etykin olemaan vapaan liikkuvuuden korostaminen, idän ja lännen välisten suhteiden parantaminen sekä Brezhnevin opin vastustaminen. Kaiken kaikkiaan Britannia näki Etykin MBFR-neuvottelujen tavoin mahdollisuutena syventää Länsi-Euroopan integraatiota ja siten osoittaa Neuvostoliitolle lännen olevan yhtenäisen ja vahvempi kuin Neuvostoliitto. Tosin Britannian suhtautuminen Länsi-Euroopan integraatioon ei ollut aina kovin vahvaa, sillä joidenkin brittiläisten näkemysten mukaan Britannian tulisi vahvistaa pikemminkin kansainyhteisön asemaa maailmanpolitiikassa ja jättää Länsi-Euroopan kehittäminen taka-alalle.¹⁹⁵ Vastaavasti Neuvostoliitto oli halukas jo sopimaan tarkat päivämäärät neuvottelujen jatkamisesta alustavien neuvottelujen jälkeenkin. Britannia ei missään

¹⁹² Brimelow Wigginille 14.8.1972. DBPO, series 3 vol. 2, s. 56.

¹⁹³ Tickell yksityissihteerilleen 20.9.1972. DBPO, series 3 vol. 2, s. 58.

¹⁹⁴ Brimelow Killickille 29.9.1972. DBPO, series 3 vol. 2, s.61.

¹⁹⁵ Calvocoressi 1982, s. 161.

nimessä ollut valmis katsomaan yhtään pitemmälle, vaan brittien tavoitteena oli edetä askel kerrallaan ja odottaa mitä neuvottelut tuovat tullessaan.¹⁹⁶ Neuvostoliitto suhtautui lännen asettamiin neuvottelutavoitteisiin kriittisesti, etenkin sitä arvelutti ehdottomuus voimankäytön kieltämiseksi.¹⁹⁷ Alustavien monenkeskisten neuvottelujen ensimmäisessä vaiheessa ei saavutettu mitään merkittävää, vaan neuvotteluosapuolet hakivat vielä asemiaan. Muun muassa lännen puolella keskusteltiin siitä, kuinka monta keskusteluihin osallistuvaa komissiota tulisi olla. Eli itse asiaan ei vielä päästy ja Britanniaa tämä ei haitannut, sillä brittien mukaan nyt oltiin vasta lähtöpisteessä ja se, minne lopulta päädytään, oli vielä arvailujen varassa. Pääasia oli, että matka oli alkanut.¹⁹⁸

Etykissä Britannia seurasi tiiviisti Yhdysvaltain viitoittamaa polkua. Britannian pääministeri Wilsonin vierailu Yhdysvaltoihin tammi-helmikuun vaihteessa 1973 Washingtonissa oli merkittävä tekijä Britannian suhtautumiseen Etykiin. Vierailun aikana Wilson ja Yhdysvaltain ulkoministeri Kissinger keskustelivat Etykistä ja etenkin siitä, mitä Neuvostoliitto halusi Etykillä saavuttaa. Keskustelut käytiin Neuvostoliiton Washingtonin suurlähettilään Dobryninin suunnittelupaperin pohjalta. Tässä suunnitelmassa Dobrynin oli listannut niitä asioita, jotka olivat Neuvostoliitolle tärkeitä tulevilla neuvotteluilla. Wilsonin näkemyksen mukaan Neuvostoliiton tavoitteena oli ilmiselvästi vahvistaa sodanjälkeinen tilanne ja siten hankkia oikeutus hegemonialleen Itä-Euroopan maissa. Kissinger ymmärsi Wilsonin näkökannan ja korosti vielä sitä, että Neuvostoliiton tavoitteena oli Naton vaikutusvallan vähentäminen Euroopassa.

Britannian ja Yhdysvaltain välille syntyi pientä ristivetoa siitä, tulisiko idän ja lännen välisissä suhteissa puhua ”rauhanomaisesta rinnakkaiselosta” vai ei? Britannia olisi mieluusti käyttänyt tätä termiä, mutta Yhdysvallat ei ollut aivan täysin valmis hyväksymään termin käyttöä. Olipa niin tai näin, Yhdysvaltain ja Britannian välisten keskustelujen myötä Britannian suhtautuminen Etykiin rauhoittui ja Britannia ryhtyi yhä maltillisempaan politiikkaan suhteissaan itään. Syynä tähän oli luonnollisesti tiivis yhteistyö Yhdysvaltain

¹⁹⁶ Britannian monenkeskisten alustavien neuvottelujen delegaation luonnospaperi 13.11.1972. DBPO, series 3 vol. 2, s. 73 ja 79.

¹⁹⁷ Elliot Douglas-Homelle 10.2.1973. DBPO, series 3 vol. 2, s. 92.

¹⁹⁸ Tickellin arvio monenkeskisten alustavien neuvottelujen kulusta 21.12.1972. DBPO, series 3 vol. 2, s. 87.

kanssa.¹⁹⁹ Kissingerin näkökanta Etykiin oli hyvin negatiivinen. Hän jopa pelkäsi, että Etykin ja MBFR-neuvottelujen yhtäaikainen eteenpäin vieminen vie voimavaroja niin paljon, että kummatkin neuvottelut saattavat pahimmassa tapauksessa epäonnistua totaalisesti. Lähinnä huolta aiheutti ajan puute, sillä sekä Etykiä että MBFR-neuvotteluja pyrittiin viemään kovalla vauhdilla eteenpäin.²⁰⁰ Yhdysvallat suhtautui Neuvostoliiton vaatimukseen rajojen loukkaamattomuudesta ristiriitaisin tuntein. Mikäli Yhdysvallat hyväksyisi rajojen loukkaamattomuuden, se samalla tunnustaisi Neuvostoliiton hegemonian Itä-Euroopassa, ja tähän Yhdysvallat ei vielä vuonna 1973 ollut valmis.²⁰¹ Mikäli Etyk sujuisi juuri niin kuin Neuvostoliitto haluaisi, muodostuisi Länsi-Euroopasta pahimmassa tapauksessa Neuvostoliiton oma ”Disneyland”, jossa se saisi leikkiä mielin määrin.²⁰²

Maaliskuussa 1973 Britannia ja yleisemmin koko länsi oli tiukan ja vaikean valinnan edessä. Neuvostoliitto oli nostanut itselleen tärkeitä asioita monenkeskisten alustavien neuvottelujen neuvottelupöydälle. Neuvostoliiton tärkeimpänä vaatimuksena oli saada varsinaisiin Etyk-keskusteluihin mukaan lupaus Euroopan rajojen loukkaamattomuudesta. Neuvostoliittohan oli sopinut monenlaisia kahdenkeskisiä sopimuksia eri Euroopan valtioiden kesken toisen maailmansodan jälkeen, mutta nyt sen tavoitteena oli saavuttaa yleinen ja kaikkia koskeva sopimus, sillä toisen maailmansodan jälkeen syntyneitä rajoja ei ollut vielä kukaan vahvistettu lopullisesti, vaikka sodan lopusta oli kulunut jo miltei kolme vuosikymmentä.²⁰³ Britannia suhtautui Neuvostoliiton vaatimukseen varsin ristiriitaisesti. Yhtäläinen ja yleinen kaikkia koskeva sopimus voisi olla hyväkin asia, mikäli sopimus vaan saataisiin myös Britanniaa tyydyttävään muotoon ja toisaalta Neuvostoliiton kahdenkeskisissä sopimuksissa oli paljon ”huonoa” kieltä, kuten termi ”rauhanomainen rinnakkaiselo”, joka näin yhtäkkiä oli muuttunut myös Britanniassa huonoksi termiksi, vaikka aikaisemmin se oli ollut aivan käyttökelpoinen! Termi oli Britannian mukaan huono

¹⁹⁹ Brimelow Lordi Cromerille 8.3.1973. DBPO, series 3 vol. 2, s. 99-102. Cromer oli Britannian Washingtonin suurlähettiläs.

²⁰⁰ Graham Bullardille 12.3.1973. DBPO, series 3 vol. 2, s. 103. Graham työskenteli Washingtonin Britannian suurlähetystössä avustajana.

²⁰¹ Graebner 1977, s. 151.

²⁰² Tällaisen leikkisän, mutta varsin kuvailevan vertauksen kertoi George Walden, EESD:n apulaisjohtaja 13.2.1973.

²⁰³ Calvocoressi 1982, s. 159.

sen takia, koska sillä voi ymmärtää niin eri asioita. Idälle rauhanomainen rinnakkaiselo tarkoitti aivan jotain muuta kuin lännelle.²⁰⁴

Rajojen loukkaamattomuuden lisäksi Neuvostoliitto halusi, että Etykiä varten perustetaan oma, pysyvä tarkkailukomissio, joka tarkkailee neuvottelujen kulkua ja kehitystä ja työskentelee yhteisymmärryksen löytämiseksi. Britannia ei vielä tiennyt, miten suhtautua tähän ehdotukseen. Erilainen suhtautuminen samaan termiin ja vaikeus saada neuvotteluja käyntiin osoitti osaltaan sitä, miten vahvat epäluulot idällä ja lännellä oli toisiaan kohtaan. Ennen kuin mitään konkreettista edes kuviteltiin saavutettavan, olisi epäluuloista päästävä edes hieman eroon.²⁰⁵

Päättämättömyyden tilaan ei kovin kauaksi aikaa voi jäädä kellumaan ja tämä tosiasia tunnustettiin myös Britanniassa. Neuvostoliiton ehdotuksiin oli otettava kantaa. Britannia ei kuitenkaan painanut päätöksenteon kimpussa yksin, sillä koko lännen oli päätettävä miten suhtautua Etykin tulevaisuuteen. Lännen oli löydettävä yhteinen tie kohti tuloksia. Britannia pohti Neuvostoliiton ehdotusten hyviä ja huonoja puolia. Rajojen loukkaamattomuutta kannatettiin myös Britanniassa, sillä loukkaamattomuuden avulla voitaisiin taata Eurooppaan pysyvä ja vakaa rauhantila. Sen sijaan suhtautuminen Neuvostoliiton ehdottomaan tarkkailukomissioon olikin vaikeampi pähkinä purtavaksi. Britannian näkemyksen mukaan Neuvostoliiton ehdotus pysyvän tarkkailukomission perustamiseksi olisi hyvä, mikäli se toimisi todella niin kuin Neuvostoliitto esitti. Vaarana vastaavasti nähtiin se, mikäli tarkkailukomission avulla Neuvostoliitto saisi tekosyyntä vaikuttaa Länsi-Euroopan asioihin. Tietysti Britanniassa ja lännellä ylipäänsä olisi samanlainen oikeus kommentoida Neuvostoliiton asioita, mutta kokonaan eri asia olisi, kuulisiko idässä kukaan tavallinen kaduntallaaja lännen mielipiteitä, tuskinpa vaan. Britannian vaakakupissa painoivat lopulta enemmän tarkkailukomissiosta mahdollisesti saatava hyöty kuin siihen liittyvät riskit. Britannia suhtautui tarkkailukomission perustamiseen varovaisen myönteisesti, mutta kuitenkin varauksella. Komissio voitaisiin perustaa, mikäli sen luonne todella olisi tarkkaileva ja siinä olisi edustusta myös Yhdysvalloista ja se perustettaisiin

²⁰⁴ Brownin muistio Etykin periaatteista 20.3.1973. DBPO, series 3 vol. 2, s. 106–108. Brown oli Britannian ulkoministeriön Itä-Euroopan ja Neuvostoliiton osaston eli EESD:n johtaja.

²⁰⁵ Young 1991, s. 22.

aluksi määräajalle, esimerkiksi kahdeksi vuodeksi, jonka jälkeen sen roolia, toimintaa ja merkitystä arvioitaisiin uudelleen. Mitään kiirettä komission perustamiseen Britannialla ei ollut, vaan komissio tulisi saattaa toimintaan niin myöhään kuin mahdollista.²⁰⁶

Huolimatta pienestä alkukankeudesta Etyk nytkähti hitain askelin eteenpäin. Leikkisästi voisi sanoa, että sitä ehtii miten paljon tahansa kunhan ei pidä kiirettä! Vuoden 1973 aikana Britanniassa pantiin ilolla merkille se, että Neuvostoliitto oli lähentynyt länttä monissa Etykiin liittyvissä asioissa. Etenkin kahteen ensimmäiseen koriin liittyvissä asioissa, eli Euroopan turvallisuuteen ja valtioiden väliseen yhteistyöhön liittyvissä asioissa Neuvostoliitto oli toiminut aktiivisesti. Sen sijaan kolmannen korin, eli humanitaarisia asioita käsittelevän korin kanssa oli ongelmia. Britannian Helsingin suurlähettilään, Anthony Elliotin mukaan Neuvostoliiton toiminta liittyen kolmannen korin asioihin oli puutteellista, vaikeuttaen samalla kahden ensimmäisen korin osalta tapahtunutta kehitystä. Elliotin mukaan eri korien välille ei saisi rakentaa muuria. Tällä Elliot tarkoitti sitä, että Etyk on kokonaisvaltainen prosessi. Kahta ensimmäistä koria on turha viedä eteenpäin, mikäli kolmas kori laahaa perässä. Humanitaariset asiat olisi saatava myös Neuvostoliitossa länttä tyydyttävälle tasolle, jotta Etykiä voitaisiin viedä täysillä eteenpäin.²⁰⁷

Humanitaariset asiat nousivat Britannian Etyk-taktiikan kulmakiveksi vuoden 1973 aikana. Britannialle oli tärkeää tehdä Neuvostoliitolle selväksi se, että humanitaariset asiat ovat sille tärkeitä ja että Neuvostoliiton tulee kehittää humanitaarisia asioita, jotta neuvotteluissa päästäisiin eteenpäin. Liian kovia painostustoimia tulisi kuitenkin välttää, jottei Neuvostoliitto vetäytyisi kuoreensa, vaan pysyisi Etyk-prosessissa mukana. Niin kauan kun Neuvostoliitto olisi Etykissä mukana, sitä olisi mahdollista tarkkailla, joten liikaa Neuvostoliittoa ei tulisi missään nimessä arvostella. Kaikki askeleet, pienetkin, jotka Neuvostoliitto ottaisi kohti humanitaarisempaa maailmaa, otettaisiin Britanniassa ilolla vastaan.²⁰⁸ Siksi kritisoinnin lisäksi oli tärkeää nostaa esille myös positiivisia asioita ja huomioida Neuvostoliiton pyrkimykset viedä Etyk-prosessia omalta osaltaan eteenpäin.

²⁰⁶ Tickell Brimelowille 22.3.1973. DBPO, series 3 vol. 2, s. 109-113.

²⁰⁷ Elliot Douglas-Homelle 7.4.1973. DBPO, series 3 vol. 2, s. 117-119.

²⁰⁸ Walden Tickellille 16.4.1973. DBPO, series 3 vol. 2, s. 120-121. Walden oli EESD:n sihteeri.

Alustavien monenkeskisten neuvottelujen lähestyessä loppuaan oli ajankohtaista sopia varsinaisen Etyk-prosessin aloittamisesta. Britannia oli iloinen siitä, että lännellä ja idällä oli yhteinen suunnitelma neuvottelujen aloittamiseksi joko kesäkuun lopulla tai viimeistään heinäkuun alussa 1973. Etenkin Neuvostoliitto suorastaan kiirehti varsinaisten neuvottelujen alkamista, eikä Britannialla ollut mitään tätä vastaan.²⁰⁹ Neuvostoliiton ylläpitämä kiire ei kuitenkaan poistanut sitä tosiasiaa, että osapuolten välillä oli yhä erimielisyyksiä ja etenkin juuri kolmanteen koriin liittyvissä asioissa. Eteenpäin oli kuitenkin menty ja tästä parhaana osoituksena oli lännen saavuttama psykologinen voitto liittyen kolmannen korin asioihin. Neuvostoliitto oli nimittäin aluksi vaatinut kolmanteen koriin kohtaa, jossa kielletäisiin toisen maan asioihin puuttuminen. Tällä Neuvostoliitto oli halunnut turvata oman politiikkansa ja siten käytännössä estää lännen puuttumisen idässä tapahtuviin humanitaarisiin loukkauksiin. Pitkän kädenväännön jälkeen tätä Neuvostoliiton esittämää kohtaa ei otettu kolmannen korin käsittelylistalle ja se oli selkeä voitto lännelle.²¹⁰ Britannian hieman puolueellisen näkemyksen mukaan voiton taustalla oli erityisesti Euroopan ”yhdeksikkö”²¹¹, joka ajoi voimakkaasti kolmanteen koriin liittyviä asioita. Tällä näkemyksellä Britannia halusi osoittaa muulle Euroopalle, että se oli valmis ja kiinnostunut syventämään Euroopan integraatiota. Euroopan yhdeksikköä enemmän vaakakupissa painoi edelleen Yhdysvaltain vaikutusvalta, vaikka Yhdysvaltain tavoitteena oli omalta osaltaan syventää Euroopan integraatiota ja antaa Euroopalle enemmän vastuuta päätöksistä, sillä olihan menossa ”Euroopan vuosi”.²¹² Käytännössä vaikutusvallan antaminen Euroopalle oli vaikeampaa kuin teoriassa.

Alustavat monenkeskiset neuvottelut päättyivät kahdensadan neuvottelupäivän jälkeen kesäkuussa 1973. Neuvottelut olivat alkaneet hyvin rauhallisesti ja suorastaan kiireettömästi, mutta neuvottelujen jatkuessa ilmapiiri muuttui. Asialistalla oli niin paljon asiaa, että työtahti kiristyi kiristymistään ja lopulta neuvoteltiin yötä myöten. Britannian suhtautuminen neuvotteluihin muuttui myös ajan kuluessa. Aluksi neuvottelut nähtiin epävirallisena tunnusteluna, mutta loppua kohden alustavia neuvotteluja pidettiin jo

²⁰⁹ Elliot Douglas-Homelle 5.5.1973. . DBPO, series 3 vol. 2, s. 123.

²¹⁰ Elliot Douglas-Homelle 19.5.1973. DBPO, series 3 vol. 2, s. 128-129.

²¹¹ Euroopan ”yhdeksiköllä” tarkoitetaan EEC:n tuon hetkisiä jäseniä, eli Benelux-maita, Italiaa, Ranskaa, Länsi-Saksaa, Irlantia, Tanskaa ja luonnollisesti Britanniaa.

²¹² Bell 1977, s. 119.

sinällään todellisena huippukokouksena, jonka anti tulevaisuudella tulisi olemaan merkittävä.²¹³ Olihan alustavissa neuvotteluissa sovittu muun muassa siitä, että varsinaisen Etykin aikana neuvotteluja tullaan käymään kolmessa eri komiteassa ja lisäksi perustetaan yksi neuvoa-antava komitea, jonka tehtävänä on järjestellä käytännön asioita ja neuvoa tiukan paikan tullen. Lisäksi perustettaisiin vielä pienempiä apukomiteoita ja niiden tarkkaa lukumäärää ei vielä tiedetty.²¹⁴

Alustavien neuvottelujen päättyessä Britannia katsoi luottavaisesti kohti seuraavaa vaihetta, mutta ilman epäilyksiä ei kuitenkaan oltu. Britanniassa oltiin tyytyväisiä alustavien neuvottelujen kulkuun, mutta samalla epäiltiin olivatko asiat todella niin hyvin. Epäily Neuvostoliittoa kohtaan oli edelleen voimakas. Britannia, kuten koko länsikin hieman epäili pitäisikö Neuvostoliitto sovituista asioista kiinni, kunhan Etyk-prosessia ryhdyttäisiin viemään täydellä höyryllä eteenpäin.²¹⁵ Lähinnä kysymysmerkki leijui kolmannen korin asioiden ympärillä. Britannia oli kuitenkin valmis varsinaisen Etykin alkuun, pitäen samalla kriittisen asenteen Neuvostoliiton lupauksia kohtaan. Britannia piti tärkeänä Etykin kokonaisvaltaisuuden korostamista. Mikäli Neuvostoliitto halusi saavuttaa edistyksiä itselleen tärkeissä kysymyksissä, tulisi sen antaa myönnetyksiä myös niissä asioissa, jotka olivat lännelle tärkeitä.

5.3 ...käy Geneven kautta

Alustavien monenkeskisten neuvottelujen päättymisen jälkeen Britannialla oli pohdinnan paikka. Lähinnä huolenaiheena oli, miten länsi pysyisi yhtenäisenä Etykissä ja miten alustavissa neuvotteluissa saavutetut tulokset saataisiin parhaiten hyötykäyttöön Etykin kuluessa.²¹⁶ Britanniassa tiedettiin se, että Neuvostoliitto oli hävinnyt taistelun, muttei sotaa. Tällä tarkoitettiin sitä, että Neuvostoliitto oli joutunut antamaan lännelle periksi kolmannen korin asioista jonkin verran, mutta jatkossa se tulisi taistelemaan näkemystensä puolesta

²¹³ Elliot Douglas-Homelle 13.6.1973. DBPO, series 3 vol. 2, s. 136-137.

²¹⁴ Douglas-Home Starkille 23.7.1973. DBPO, series 3 vol. 2, s. 169-170. Stark oli Britannian Kööpenhaminan suurlähettiläs. Komiteat noudattivat koreista tuttua kaavaa, eli ensimmäinen komitea käsittelisi Euroopan turvallisuusasioita, toinen yhteistyötä, kolmas humanitaarisia asioita ja neljäs vastaisi seurantakokouksista.

²¹⁵ Killick Tickellille 27.6.1973. DBPO, series 3 vol. 2, s. 146-147.

²¹⁶ Douglas-Home Beithille 25.6.1973. DBPO, series 3 vol. 2, s. 152. Beith oli Britannian Brysselin suurlähettiläs.

entistä tiukemmin. Liennytyks oli myötätuulessa, josta mainiona osoituksena oli Brezhnevin vierailu Yhdysvaltoihin kesäkuussa 1973. Nyt suurena kysymysmerkkinä olikin, miten tästä myötätuulest saataisiin paras mahdollinen hyöty Etykiin.²¹⁷ Yksin Britannia ei tämän asian kanssa paininut, sillä kaikkien Etykiin osallistuvien maiden ulkoministerit pitivät kokouksen Helsingissä heinäkuussa 1973. Tätä ulkoministerien tapaamisesta voidaan pitää Etykin ensimmäisenä vaiheena. Kokouksessa kävi hyvin ilmi se, että Etykissä ei ollut kyse mistä tahansa konferenssista, vaan kysymyksessä oli paljon merkittävämpi asia kuin pelkkä keskustelufoorumi. Neuvostoliittoa huolestutti se, miten aktiivinen rooli niin sanotuilla neutraaleilla valtioilla oli Etykissä. Etyk ei ollut pelkästään Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välinen asia, vaan siihen otti kantaa jokainen osallistujavaltio omista lähtökohdistaan.²¹⁸ Nimitys neutraali valtio on hieman harhaanjohtava, sillä todellisuudessa jokainen osallistujavaltio kuului joko itään tai länteen, joku valtio enemmän ja joku vähemmän. Ulkoministerien tapaamisen tarkoituksena oli löytää suuntaviivat sille, millaisella aikataululla Etykiä tullaan viemään eteenpäin Geneven neuvotteluissa. Tässä vaiheessa vaikutti selvältä, että Euroopan valtioiden ja etenkin Euroopan yhdeksikön tulee ottaa iso rooli Etykissä.²¹⁹

Ensimmäisiä neuvotteluja Genevessä ryhdyttiin käymään elo-syyskuun vaihteessa 1973. Ensimmäisen kokouksen tarkoituksena oli hieman katsoa missä mennään ja millainen paikka Geneve on kokouksia pitää. Geneve sai isäntänä puhtaat paperit, kuten Helsingin oli saanut. Sen sijaan neuvotteluosapuolilla oli hieman ongelmia. Lännen suurin ongelma liittyi Välimeren alueeseen. Jo alustavien neuvottelujen aikana Malta oli vaatinut myös Algerialla ja Tunisialle täyttä osallistumisoikeutta Etykiin. Neuvostoliitto ei ollut tähän suostunut, eikä Britanniaan kovin innostunut asiasta ollut. Merkittävin tekijä tässä Välimeren kysymyksessä oli kuitenkin se, että se jakoi länttä selkeästi kahteen eri leiriin: Osa toivotti Algerian ja Tunisian ilomielin tervetulleeksi Etykiin, osa vastaavasti halusi pitää ne tarkkailijoina, eikä ottaa niitä täysiksi jäseniksi. Syyskuun 3. vuonna 1973 Välimeren kysymykseen saatiin lopulta ratkaisu. Algerialle ja Tunisialle annettiin

²¹⁷ Bullard Wigginille 5.7.1973. DBPO, series 3 vol. 2, s. 158-159. Bullard oli Britannian Etyk-neuvotteludelegaation jäsen.

²¹⁸ Elliot Douglas-Homelle 16.7.1973. DBPO, series 3 vol. 2, s. 163-166.

²¹⁹ Bell 1977, s. 67.

mahdollisuus saada äänensä kuuluviin Etyk-pöydässä, mutta täysivaltaisiksi jäseniksi niitä ei otettu. Vaikka Välimeren kysymys saatiin ratkaistua, nähtiin se Britanniassa yhä ongelmallisena. Britanniassa pidettiin todennäköisenä, että Välimeren kysymys aiheuttaa ongelmia, kunhan Etykin toinen vaihe pääsee käyntiin. Välimeren kysymyksen lisäksi Etykin toiseen vaiheen alkua vaikeutti osapuolten haluttomuus kompromisseihin. Tiukka ehdottomuus omista esityksistä aiheuttaisi pahimmassa tapauksessa sen, että minkäänlaisiin sopimuksiin ei olisi olemassa edellytyksiä.²²⁰

Etykin toisen vaiheen neuvottelut käynnistyivät Genevessä 18.9.1973. Neuvottelut käynnistettiin siitä pisteestä, mihin Helsingissä oli jääty. Neuvostoliiton Etyk-tavoitteena oli vahvistaa oma vaikutuspiirinsä Itä-Euroopassa ja vahvistaa toisen maailmansodan jälkeen syntyneet rajat, erityisesti Saksan jaon saaminen lopulliseksi oli Neuvostoliitolle tärkeää. Lisäksi Neuvostoliitto tavoitteli yleisimmin liennytyksen kautta vaikutusvaltansa kasvua myös Länsi-Euroopan asioihin, pyrkimällä muun muassa saamaan kunniaa liennytyksen etenemisestä maalleen ja johtajalleen Brezhneville. Kaiken kaikkiaan Brezhnevin Neuvostoliitto pursui optimismia, sillä sen verran hyvin maalla tuntu kansainvälisen politiikan pelikentällä menevän.²²¹ Neuvostoliitolla oli neuvotteluihin lähdetessä oikeastaan vain voitettavaa, sillä jos se saisi edes hieman ajettua itselleen tärkeitä asioita läpi, olisi se osoitus Neuvostoliiton poliittisesta voimasta.

Lännen päämäärät neuvotteluihin eivät olleet pelkästään positiivisia. Myös länsi tavoitteli tiiviimpää yhteistyötä Neuvostoliiton kanssa, mutta siten, että myös Neuvostoliiton olisi tehtävä jotain. Lännen tavoitteena oli lisätä ihmisten mahdollisuutta vapaampaan liikkumiseen myös Itä-Euroopassa ja siten pakottaa Neuvostoliitto omalta osaltaan osoittamaan, että se todella on liennytyksen kannalla. Lännessä haluttiin tehdä Neuvostoliitolle selväksi se, että sen on turha yrittää estää Länsi-Euroopan integraatiokehitystä. Erityisesti Britannia pyrki heti neuvottelujen alussa korostamaan Euroopan ”yhdeksikön” merkitystä neuvotteluille, mutta tunnustaen samalla, että yhdeksän eri valtion edut on vaikea saada sopimaan yhden yhteisen kannan taakse. Mutta tällaiseen

²²⁰ Warburton Douglas-Homelle 3.9.1973. DBPO, series 3 vol. 2, s. 173-175. Anne Warburton oli Britannian Geneven lähetystön pääavustaja.

²²¹ Hobsbawm 1999, s. 312.

yhtenäisyyteen tulisi Britannian mukaan pyrkiä, jotta Etykin valtit pysyisivät lännellä.²²² Euroopan yhtenäisyyteen tulisi pyrkiä myös sen vuoksi, koska Yhdysvaltain suhtautuminen Etykiin oli tässä vaiheessa vielä varsin varauksellista.²²³

Omalta osaltaan Britanniaa huolestutti myös Yhdysvaltain suhtautuminen Etykiin. Toistaiseksi Yhdysvallat oli osoittanut melko vähäistä kiinnostusta Etykiä kohtaan ja pahimmassa tapauksessa se aiheuttaisi isoja ongelmia Etykin etenemiselle. Britanniassa haluttiin Yhdysvaltain työskentelevän yhdessä Euroopan kanssa, mutta uhkana oli Yhdysvaltain mahdollinen halu solmia asioista kahden kesken Neuvostoliiton kanssa. Jos näin todella tapahtuisi, tipahtaisi Etykiltä pohja kokonaan pois. Kaiken kaikkiaan Etykin toinen vaihe alkoi tunnustelevasti ja jokainen osallistuja Neuvostoliittoa lukuun ottamatta odotti Etykin toisen vaiheen kestävän kauan. Muun muassa Suomen neuvotteludelegaation johtaja toi lapsensa Geneveen kouluun ja delegaation nuoremmat jäsenet olivat ostaneet itselleen autoja, joista he joutuisivat maksamaan kovat verot, jos he eivät onnistuisi pitämään autojaan Suomen ulkopuolella vähintään vuotta! Myös Britannian neuvotteludelegaatio oli kotiutunut hyvin Geneveen ja brittien mukaan merkillepantavaa oli Etykin toisen vaiheen miellyttävä ilmapiiri.

Pitkän keston ja miellyttävän ilmapiirin lisäksi Etykin toiselta vaiheelta odotettiin myös tuloksia.²²⁴ Neuvostoliitto oli halukas nopeisiin tuloksiin, mutta jo muutaman viikon neuvottelujen jälkeen myös Neuvostoliitto oli valmis myöntämään, että kovin nopeasti Etykin toinen vaihe ei tule päättymään.²²⁵ Etykin toisen vaiheen alussa Neuvostoliittoa hiersi erityisesti Britannian nuiva suhtautuminen ensimmäisen komitean(eli ensimmäisen korin) käsittelemiin asioihin. Lähinnä kyse oli rajojen loukkaamattomuudesta, joka oli Neuvostoliitolle tässä vaiheessa neuvottelujen tärkein asia, mutta Britannialla se ei ollut niin merkittävä. Neuvostoliiton mielestä Britannia ei tehnyt tarpeeksi töitä rajojen loukkaamattomuuden puolesta. Britannia vastasi kritiikkiin ilmoittamalla selvästi, että se

²²² Britannian Etyk-neuvotteludelegaation luonnospaperi 13.11.1973. DBPO, series 3 vol. 2, s. 179-182.

²²³ Bell 1977, s. 108.

²²⁴ Fall Tickelille 25.10.1973, DBPO, series 3 vol. 2, s. 198-199. B.J.P Fall oli EESD:n virkamies.

²²⁵ Hildyard Douglas-Homelle 17.11.1973. DBPO, series 3 vol. 2, s. 204-205. David Hildyard oli Britannian Geneven suurlähettiläs ja lisäksi hän toimi Britannian pysyvänä edustaja YK:ssa.

kannattaa rajojen loukkaamattomuutta, mutta ihan pikku hetkessä ei mihinkään sopimukseen päästä.²²⁶

Etykin toisen vaiheen alkua voi kuvata asemasodaksi. Kovaa hommaa, mutta tuloksia ei juurikaan saavutettu. Yrityksen puutteesta ei osallistuja voi silti syyttää, sillä Etykin toisen vaiheen alussa kokouksia pidettiin käytännössä jatkuvalla syötöllä kolmen kuukauden ajan. Neuvostoliitto koko idän tavoin satsasi Etykiin raskaalla kädellä, sillä olihan Etyk ollut nimenomaan Neuvostoliiton ehdotus. Neuvostoliiton delegaatio Genevessä oli huomattavan paljon suurempi ja pysyvämpi kuin yhdenkään läntisen osallistujan delegaatio. Lisäksi vaikeahkon alun jälkeen myös Neuvostoliiton delegaatio pystyi liukumaan mukaan vapautuneeseen neuvotteluilmapiiriin. Etykin toinen vaihe oli merkittävä asia, mutta irrallinen muun maailman tapahtumista ei sekään suinkaan ollut. Niin itä kuin länsikin tiesivät, että liennytyksen ilmapiirin yleiset tuulet tulisivat puhaltamaan myös Genevessä. Toiveissa oli myötätuulta, jotta Etykin tulevaisuus säilyisi valoisana.²²⁷ Vuoden 1973 aikana liennytyks sai kuitenkin kokea myös vastatuulta. Lähi-idän sota(Jom Kippur) kiristi Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välejä, sillä Yhdysvallat tuki Israelia ja vastaavasti Neuvostoliitto toimitti Egyptille ja Syyrialla sotatarvikkeita. Lisäksi Yhdysvaltain ja Euroopan poliittiset linjaukset Lähi-idän tilanteeseen erosivat toisistaan.²²⁸ Toisaalta lännen sisäiset erimielisyydet tarkoittivat sitä, että Euroopan tulisi ottaa yhä suurempi rooli Etykin kehittäjänä.

Uusi vuosi toi kuitenkin mukanaan uudet kujeet. Tammikuun 11. päivä Britannian pääministeri Heath vastaanotti kirjeen Brezhneviltä. Kirjeessä Brezhnev kertoi huolensa liittyen Etykin etenemiseen. Brezhnevin mukaan Etykin turha pitkittäminen ainoastaan vahingoittaisi Britannian ja Neuvostoliiton välisiä suhteita. Neuvostoliitolla oli siis edelleen kiire päästä tuloksiin, vaikka loppuvuodesta 1973 ilmapiiri oli Genevessä muuttunut. Brezhnevin kirjeestä kävi hyvin selville myös Neuvostoliiton poliittinen tila. Aivan sama, mitä delegaatio Genevessä ajattelee, sillä politiikan todelliset langat olivat tiukasti

²²⁶ Maxey Tickellille 21.11.1973. DBPO, series 3 vol. 2, s. 210. Peter Maxey oli Britannian Etyk-neuvotteludelegaation jäsen.

²²⁷ Elliot Douglas-Homelle 15.12.1973. DBPO, series 3 vol. 2, s. 213, 220 ja 222.

²²⁸ Hobsbawm 1999, s. 311.

Brezhnevin käsissä.²²⁹ Neuvostoliiton kiireen lisäksi päänvaivaa aiheutti erityisesti kolmannen korin asiat, joista ei vielä oltu päästy puusta pitkään, lähinnä Neuvostoliiton haluttomuuden takia ajaa kolmannen korin asioita eteenpäin. Lukkiutunutta tilannetta yritettiin avata muun muassa epävirallisella illanvietolla eri delegaatioiden kesken ja se auttoiikin lisäämään joustavuutta neuvotteluosapuolten välille.²³⁰

Umpisolmun murtaminen oli tärkeää, sillä muuten koko Etykin tulevaisuus olisi ollut vaakalaudalla. Kun myös kolmannen korin asioista vihdoinkin ryhdyttiin keskustelemaan, näytti tulevaisuus jo paljon paremmalta ja tulevaisuutta ryhdyttiin myös suunnittelemaan. Osapuolten tavoitteena oli jatkaa Etykiä vielä Geneven jälkeenkin, mutta miten, se oli vielä hämärän peitossa. Britannian ulkoasiainministeriön läntisistä asioista ja suhteista vastaavan päällikön, Crispin Tickellin mukaan vaihtoehtoja oli kolme. Ensimmäisenä vaihtoehtona ja koko Etykin päämääränä oli, että Geneven jälkeen järjestettäisiin valtioiden välinen konferenssi korkeimmalla mahdollisella tasolla. Tämä oli erityisesti Neuvostoliiton tavoite, mutta myös länsi työskenteli tämän tavoitteen eteen. Toisena vaihtoehtona oli ulkoministerien välinen tapaaminen samaan tyyliin kuin ennen Geneveä. Tällöin Etyk olisi onnistunut tavoitteessaan kohtuullisesti. Sen sijaan kolmannen vaihtoehdon, eli mitään ei enää järjestettäisi Geneven jälkeen, toteutuessa Etyk olisi epäonnistunut tehtävässään täysin. Se, mikä vaihtoehto tulisi toteutumaan, oli vielä kysymysmerkki kaikille, mutta tulevaisuuteen suhtauduttiin optimistisesti.²³¹ Voisi kai sanoa, että neuvotteluosapuolet toivoivat parasta(eli huippukokousta) ja pelkäsivät pahinta(eli Etykin loppumista toiseen vaiheeseen).

Kolmannen korin asioiden lisäksi päänvaivaa Britannialla aiheutti kysymys vapaasta liikkumisesta eri maiden välillä. Itse asiassa Britannialla ei tämän asian suhteen ollut ongelmia, mutta Neuvostoliiton suhtautuminen vapaaseen liikkumiseen huolestutti saarivaltakunnan väkeä. Britanniassa nimittäin ajateltiin, että juuri kysymys vapaasta liikkumisesta olisi Etykin kulmakivi: jos sopuun ei päästäisi, koko Etyk joutuisi ongelmiin

²²⁹ Tickellin näkemykset Brezhnevin kirjeeseen 18.1.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 235-236.

²³⁰ Hildyard Douglas-Homelle 2.2.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 239.

²³¹ Tickell Staplesille 22.2.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 245. Justin Staples oli Britannian Nato-delegaation kansliapäällikkö.

ja vastaavasti, jos yhteinen sävel löytyisi, myös muut asiakysymykset ratkeaisivat kenties helpommin. Neuvostoliitto kun ei ollut halukas keskustelemaan vapaasta liikkumisesta vielä, vaan se halusi ensin ratkaista itselleen tärkeät asiat, kuten rajojen loukkaamattomuuden ensin. Neuvostoliiton ehdottomuus siitä, mitä Etykissä käsitellään, huolestutti länttä. Neuvostoliitto oli halukas rajaamaan neuvottelut koskemaan vain tarkasti tiettyjä asioita, kun vastaavasti länsi halusi Etykin olevan laajempi keskustelu- ja yhteistyöfoorumi.²³² Neuvostoliiton ehdottomuus johtui pitkälti siitä, että mikäli neuvottelujen annettaisiin kehittyä vapaasti, ei olisi olemassa takeita siitä, mihin kehitys lopulta johtaa. Tiukat raamit loivat turvallisuudentunnetta neuvostoliittolaisille. Britannialle Etykin merkitys oli tässä vaiheessa suuri. Britannian hallitus oli vaihtunut tiukkojen ja osin katkerien vaiheiden jälkeen ja sisäpolitiikan ongelmia olisi hyvä paikata onnistuneella ulkopolitiikalla ja tähän Etyk oli mitä mainioin väline.²³³

Vaikka kolmannen korin asioiden eteenpäinvieminen oli hidasta, piti Britannia tärkeänä sitä, että kolmannen korin asioita pyritään viemään eteenpäin. Viemällä asioita eteenpäin, vaikkakin yksipuolisesti, lännen olisi helpompi valmistautua mahdollisiin ongelmakohtiin, joita tulisi syntymään, kunhan myös Neuvostoliitto olisi valmis keskustelemaan kolmannen korin asioista.²³⁴ Etykin kehittymistä suotuisaan suuntaan haittasivat lisäksi ongelmat Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välillä. Näiden kahden suurvallan väliset suhteet olivat merkittävä asia koko Etykille ja ongelmat Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain suhteissa tarkoittivat automaattisesti ongelmia myös Etykille. Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton väliset SALT-neuvottelut olivat pahasti takalukossa, eikä edes Kissinger saanut lukkoa auki, vaikka hän vieraili Moskovassa maaliskuun lopulla 1974, lisäksi lokakuinen selkkaus Lähi-idässä hiersi edelleen kahden supervallan suhteita, vaikka Kissingerin vierailun osasyynä oli pyrkimys parantaa Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton Lähi-idän tilanteen takia kiristyneitä suhteita.²³⁵

²³² Tickellin muistio kolmannen korin asioista 15.3.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 250-251. Tickell kirjoitti muistion Britannian uudelle hallitukselle ja pääministeri Wilsonille, joka astui virkaansa 4.3.1974.

²³³ Sked & Cook 1979, s. 327.

²³⁴ Warburton Callaghanille 20.3.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 256-257.

²³⁵ Hildyard Callaghanille 26.3.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 259. Kissinger vieraili Moskovassa 24–27.3.1974.

5.4 ”Asemasotaa” ja ongelmia

Tässä vaiheessa Etykiä lännelle oli jo käynyt selväksi Neuvostoliiton ”perinteinen” neuvottelutaktiikka. Neuvostoliitto vaati paljon, mutta oli itse valmis antamaan vain vähän. Neuvostoliiton tavoitteena oli hajottaa lännen rintamaa, mutta siinä Neuvostoliitto ei onnistunut, vaan pikemminkin lännen yhtenäisyys pakotti Neuvostoliiton ottamaan askelia eteenpäin. Lännen yhtenäisyys näkyi parhaiten siinä, millaista tulevaisuutta Etykille suunniteltiin toisen vaiheen jälkeen, kunhan se joskus saataisiin päätökseen! Neuvostoliiton tavoitteenahan oli saada järjestymään todellinen huippukokous eri osallistujamaiden välillä, mutta lännessä oltiin toistaiseksi eri mieltä. Mikäli Neuvostoliitto ei olisi valmis antamaan neuvotteluissa yhtään periksi, ei huippukokouksen järjestämisessä olisi mitään mieltä, vaan ulkoministerien välinen tapaaminen riittäisi, ihan kuten ennen varsinaisen Etykin alkua. Ulkoministeritason kokous ei vastaisi Neuvostoliiton tavoitteita historiallisesta huippukokouksesta ja tämä tiedettiin varsin hyvin lännen puolella. Lännen tavoitteena oli tehdä Neuvostoliitolle selväksi se, että jos se ei ala tekemään töitä Etykin eteen, ei myöskään mitään huippukokousta tulla koskaan järjestämään. Tavoitteena oli saada Neuvostoliitto puhumisen sijasta toimimaan, mutta se oli helpommin sanottu kuin tehty.²³⁶

Etykin toinen vaihe oli kestänyt jo yli puoli vuotta, mutta mitään ei oltu vielä saatu aikaan. Tämä ikävä tosiasia tehottomuudesta mietitytti brittejä, sillä tulosten saavuttamisella olisi jo kohta kiire, mikäli tuloksia ylipäättään haluttiin saavuttaa. Ennen kesää olisi saavutettava jo jotain ja tämä tarkoitti sitä, että monet tärkeät asiat pitäisi ratkaista vain muutaman kuukauden aikana. Aika juoksi Neuvostoliiton puolella, mutta brittien tarkoituksena oli taktikoida siten, että kiireinen aikataulu kääntyisi lännen eduksi, eikä Neuvostoliitto pääsisi hyötymään orastavasta ”kapitalismin kriisistä”, josta esimerkki oli nähtävissä Portugalissa, missä kommunistien suosio kasvoi todella nopeasti.²³⁷ Käytännössä tähän pyrittiin siten, että länsi suostui Neuvostoliiton vaatimuksiin rajojen loukkaamattomuudesta. Kun tämä Neuvostoliitolle niin tärkeä kohta oli hyväksytty, oli lännellä syytä olettaa, että

²³⁶ Garvey Callaghanille 29.3.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 261.

²³⁷ Bell 1977, s. 204.

Neuvostoliitto olisi valmis tekemään vastamyönnytyksiä, liittyen etenkin kolmannen korin asioihin.

Tärkeänä painostuskeinona briteillä ja koko lännellä oli Etykin kolmannen vaiheen suunnittelu ja laajuus. Etykin kolmannesta vaiheesta olisi tehtävä suunnitelmia ja päätöksiä pikku hiljaa ja tässä vaiheessa lännellä ei ollut mitään syytä esittää ulkoministeritasoa korkeampaa tapaamista, sillä Neuvostoliitto ei käytännössä ollut kauniiden puheiden ja vaatimusten lisäksi tehnyt mitään konkreettista viedäkseen Etyk-prosessia eteenpäin. Brittien mukaan tekemällä itse pieni myönnytys pakotettaisiin myös Neuvostoliitto toimimaan. Kaiken kaikkiaan Etyk oli mielenkiintoisessa vaiheessa, eräänlaisessa ”asemasodassa”, jossa etenkin lännellä oli erityisen tärkeää pysyä sisäisesti yhtenäisenä ja sitä kautta pyrkiä painostamaan Neuvostoliittoa viemään omalta osaltaan Etykiä eteenpäin kiireisessä aikataulussa.²³⁸ Toisaalta piti olla tarkkana, ettei länsi vaan joustaisi liikaa, sillä Neuvostoliiton valmiudesta joustaa ei ollut takeita.²³⁹ Joustavuuden sijaan Neuvostoliiton taktiikkana oli pelata itselle aikaa etenkin kolmanteen koriin liittyvissä asioissa ja sitä kautta pyrkiä pakottamaan länsi toimimaan aina ensin ja tätä taktiikkaa ei Britanniassa katsottu hyvällä. Tilanteeseen pitäisi saada muutos, jotta Etykin kehittyminen molempia tyydyttävään suuntaan olisi mahdollinen.²⁴⁰

Kiireisessä aikataulussa kävi yhä selvemmäksi se, että Etykin tulee edetä omia polkujaan. Tällä tarkoitettiin sitä, että Etykin ja MBFR-neuvottelujen välillä tulisi olla mahdollisimman vähän yhteistyötä. Voimien hajottaminen kahteen eri paikkaan veisi liikaa voimia ja silloin pahimmassa tapauksessa kävisi niin, että sekä MBFR-neuvottelut että Etyk tulisivat päättymään tuloksettomina ja tätä ei luonnollisestikaan kukaan Britanniassa toivonut.²⁴¹ Etyk ja MBFR-neuvottelut erosivat toisistaan muutenkin monella tapaa. MBFR-neuvotteluissa epäviralliset neuvottelut toimivat monessa suhteessa tienavaajina vaikeisiin asiakysymyksiin, mutta Etykissä epävirallisten neuvottelujen anti virallisille neuvotteluille oli hyvin vähäinen. Tämä ei kuitenkaan ollut huono asia, vaan osoitus siitä, että Etykissä

²³⁸ Hildyard Callaghanille 6.4.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 265-268.

²³⁹ Callaghan Ramsbothamille 8.5.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 281.

²⁴⁰ Hildyard Callaghanille 11.5.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 282.

²⁴¹ Hildyard Callaghanille 8.4.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 271.

kipeistä ja vaikeistakin asioista pystyttiin keskustelemaan niiden oikeilla nimillä, eikä vain konjakin juonin lomassa!²⁴² Toisaalta Etykissä käsiteltiin asioita laajemmassa mittakaavassa, kun vastaavasti MBFR-neuvottelut keskittyivät pelkästään joukkojen vähentämisiin ja sotilaallisiin asioihin. Näin ollen Etykin eteenpäinvieminen oli tavallaan helpompaa, sillä mikäli Etykissä jokin asia alkoi tökkiä, pystyivät neuvotteluosapuolet hylkäämään vaikean aiheen hetkeksi sivustalle ja ryhtyä ratkomaan jotain muuta ongelmakohtaa. MBFR-neuvotteluissa ei tällaista mahdollisuutta ollut.

Toukokuussa 1974 Britannia loi katseen tulevaan ja siihen, mitä Etykin toisen vaiheen jälkeen tulisi tehdä. Britannian ulkoministeri Callaghanin mukaan tulevaisuutta oli liian aikaista ennustaa, mutta Etykin toisessa vaiheessa alkaneen monenkeskisten keskustelujen tulisi jatkua myös Etykin kolmannessa vaiheessa ja tärkeitä olisi ylläpitää Etykin toisessa vaiheessa hyvin toimineiden komiteoiden työtä myös seuraavassa vaiheessa. Britannian mukaan tulevaisuuden työtä tulisi myös tarkkailla. Tehdyistä päätöksistä pitäisi pitää kiinni, niin idässä kuin lännessäkin. On myös muistettava, että Britannia ei ollut tulevaisuusvisionsa kanssa yksin. Toukokuun lopulla ”Euroopan yhdeksikkö” istui Bonnissa miettimässä Britannian ajatuksia ja jo tätä ennen ajatukset tulevaisuudesta oli ”hyväksytetty” Yhdysvalloissa.²⁴³ Yhdysvalloilla oli Nixonin ja Kissingerin johdolla selkeät tavoitteet liittyen liennytyksen tulevaisuuteen. Kylmää sotaa ei voi kerralla lopettaa, mutta sodan aseita pystyttiin muuttamaan. Tämä tarkoitti luonnollisesti sitä, että keskinäisestä vihanpidosta siirrytään maailmaan, jossa kaksi eri ideologiaa voi neuvotella keskenään, ilman jatkuvaa ydinsodan vaaraa ja keskinäistä vihanpitoa tai muita vastaavia uhkia, jotka varjostivat Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton suhteita käytännössä koko 1960-luvun.²⁴⁴

Tulevaisuuden miettiminen on luonnollisesti tärkeää, sillä eteenpäin on elävän mieli. Mutta eteenpäinmeno ei ole mahdollista, mikäli ongelmakohtia ei saada ratkaistua ja tämä tiedettiin myös Britanniassa. Etykin toisen vaiheen neuvottelut olivat pahasti jumissa ja neuvottelujen ilmapiiri oli varsin turhautunut. Brittien näkemyksen mukaan neuvottelut

²⁴² Burns Callaghanille 27.4.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 276.

²⁴³ Callaghan Ramsbothamille 17.5.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 285. ”Euroopan yhdeksikkö” kokoontui Bonnissa 27–28.5.1974.

²⁴⁴ Best, Hanhimäki, Maiolo & Schulze 2004, s. 275.

olivat jumissa Neuvostoliiton vuoksi ja hauskin ja samalla surullisinta lukkiutuneessa tilanteessa oli se, että oikein kukaan ei tiennyt, miksi neuvottelut jatkautuvat paikallaan, ei edes Neuvostoliiton neuvotteludelegaatio! Pallo oli kuitenkin Neuvostoliiton kenttäpuolella, joten avaimet neuvottelujen eteenpäinviemiseen olivat Neuvostoliitolla.²⁴⁵

Myöskään Neuvostoliitto ei ollut tyytyväinen neuvottelujen kulkuun. Neuvostoliiton ulkoministerin Gromykon mukaan aivan liian paljon aikaa on tuhattu turhiin pikkuasioihin ja todellinen kehitys on jäänyt tapahtumatta. Huolestumisestaan huolimatta Gromykolle ei ollut esittää mitään käytännön keinoja siihen, miten lukkiutunut tilanne saataisiin jälleen avattua.²⁴⁶ Turhautumista ja lukkiutunutta tilannetta yritettiin omalta osaltaan purkaa katsomalla tulevaan, muun muassa suunnitellen Etykin kolmannen vaiheen rakennetta ja ajankohtaa. Tämä oli kuitenkin osittain turhaa, sillä jos Etykin toisessa vaiheessa ilmenneitä ongelmia ei saataisi ratkaistua, olisi kolmannen vaiheen järjestäminen käytännössä turhaa.²⁴⁷

Jotta Etykin toisen vaiheen etenemisen pysäyttäneet ongelmat saataisiin ratkaistua, oli ensiarvoisen tärkeää selkeästi osoittaa ne asiakohdat, joissa idän ja lännen näkemykset selvittelevät toisistaan. Suurimmat ongelmat liittyivät kolmannen vaiheen asioihin ja etenkin ihmisoikeuksiin. Neuvostoliitto nimittäin halusi, että ihmisten itsemääräämisoikeudesta ja ihmisoikeuksista keskusteltaisiin ja päätettäisiin mahdollisimman vähän, kun lännen puolella ihmisoikeuksien kunnioittaminen oli yksi Etykin tärkeimmistä kulmakivistä. Toisena isona ongelmana olivat valtioiden väliset suhteet. Etykin avulla oli tarkoitus luoda yhteiset pelisäännöt valtioiden välisistä suhteista, mutta Brezhnevin oppi vaikutti Neuvostoliiton suhtautumiseen valtioiden välisiin suhteisiin. Brezhnevin opin mukaan sosialististen valtioiden suhteet perustuvat erilaisella pohjalla kuin erilaisten poliittisten järjestelmien omaavien valtioiden suhteet. Neuvostoliitto halusi pitää Brezhnevin opista kiinni, kun vastaavasti Britannia ja yleisesti koko läntinen neuvotteluosapuoli vastusti tällaista keinotekoisena pitämäänsä erottelua. Etyk oli kuitenkin hyvä painostuskeino Brezhnevin oppia vastaan. Lännessä uskottiin Brezhnevin opin tulevan ajan oloon mahdottomaksi toteuttaa, mutta siitä milloin Brezhnevin oppi tulisi tiensä

²⁴⁵ Tickellin muistio liittyen Etykiin 20.5.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 286–287.

²⁴⁶ Garvey Callaghanille 7.6.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 294–295.

²⁴⁷ Fall Tickellille 4.6.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 292–293.

päähän, ei länessä ollut varmaa tietoa, vain erilaisia arvauksia muutamasta vuodesta muutamaan vuosikymmeneen.²⁴⁸

Myös taloudelliset kysymykset aiheuttivat neuvotteluosapuolille päänvaivaa. Neuvostoliiton tavoitteena oli Etykin myötä kehittää paremmat kauppasuhteet länteen, jotta se saisi mahdollisimman paljon hyötyä lännestä. Länessä tiedettiin Neuvostoliiton pyrkimys tähän ja vastavuoroisesti länessä odotettiin Neuvostoliiton tekevän jotain konkreettista neuvottelujen eteen, jotta länsi voisi tarjota sille parempia kauppasuhteita. Etykin toisen vaiheen ongelmat olivat laaja-alaisia, eikä niihin ollut olemassa selkeitä ratkaisuja, mutta ongelmien tunnustaminenhan on tunnetusti ensimmäinen askel kohti ongelmien ratkaisua.²⁴⁹ Nyt ongelmat oli kuitenkin tuotu julki, joten työ niiden ratkaisemiseksi olisi jo paljon helpompaa kuin aiemmin, jolloin ongelmia ei vielä ollut eritelty.

Ongelmien ratkaiseminen ei onnistunut Britannialta yksin. Ongelmien ratkaiseminen ei onnistunut ”Euroopan yhdeksiköltä”, vaikka se kysyi apua jopa puolueettomilta mailta. Ongelmien ratkaisuun tarvittiin Euroopan ulkopuolista apua ja mistäpä muualta sitä saisikaan kuin Yhdysvalloista! Yhdysvaltain apu tuli tällä kertaa Moskovon kautta. Nimittäin presidentti Nixon ja ulkoministeri Kissinger vierailivat Moskovassa kesä-heinäkuun vaihteessa 1974. Vierailun aikana Kissinger esitti Neuvostoliitolle rajua kritiikkiä hitaasta toimimisesta Genevessä. Kissingerin mukaan Neuvostoliiton olisi aika pikku hiljaa toimia, mikäli se haluaisi Etykin kolmannen vaiheen olevan huippukokous, sillä Kissingerin mukaan tällä hetkellä mikään asia ei puoltanut huippukokouksen järjestämistä. Kissingerin mukaan lännen tulisi tehdä selkeä asialista asioista, joita se haluaa Etykillä saavuttaa ja sitä kautta painostaa myös Neuvostoliitto toimimaan. Mikäli näin ei tehtäisi, uhkana olisi Etykin toisen vaiheen jääminen pelkäksi keskustelukerhoksi ilman sen suurempaa painoarvoa. Toisaalta Kissinger halusi välttää liian jyrkkiä painostustoimia Neuvostoliittoa kohtaan, sillä se oli kuitenkin neuvotteluissa mukana ja se myös tulisi pitää niissä mukana. Kissinger ei missään nimessä halunnut karkottaa Neuvostoliittoa kauemmas lännestä, koska silloin Neuvostoliitosta olisi tullut arvaamattomampi ja mahdollisesti suurempi uhka maailmalle

²⁴⁸ Bell 1977, s. 117.

²⁴⁹ Fall Tickellille 17.6.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 296-298.

kuin mitä se juuri tällä hetkellä oli. Kissingerin tavoitteena oli pakottaa Neuvostoliitto toimimaan niiden tavoitteiden eteen, joiden puolesta se itsekin propagandassaan puhui.²⁵⁰

Kissingerin puheista käy myös hyvin ilmi Yhdysvaltain muuttunut suhtautuminen Etykiin. Aluksi Yhdysvallat oli suhtautunut Etykiin hyvin kielteisesti, olihan Kissinger jopa sanonut, että Yhdysvallat ei halua koko Etykiä. Nyt Yhdysvallat kuitenkin oli jo ratkomassa Etykiin liittyviä ongelmia, jotta prosessi vaan ei pysähtyisi. Etykistä oli toisin sanoen tullut merkittävä asia myös Yhdysvalloille. Kissingerin mukaan Eurooppa pystyisi Etykin myötä löytämään lopullisesti ”identiteettinsä” Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välissä.²⁵¹ Osa läntisestä blokista oli kuitenkin sitä mieltä, että Yhdysvaltain väliintulo ei ollut pelkästään hyvä asia. Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton keskustelut Moskovassa veivät pohjaa monenkeskisiltä neuvotteluilta ja moni valtio tunsu olonsa ulkopuoliseksi: tekipä mitä tahansa, niin isot pojat päättävät meidän puolesta. Kritiikistä huolimatta Yhdysvaltain esitys antoi Etykin toiselle vaiheelle sen niin kipeästi kaipaaman piristysruiskeen, sillä jokaisen valtion, olipa sitten Yhdysvaltain esityksen puolella tai sitä vastaan, oli otettava kantaa Yhdysvaltain esitykseen ja se taas mahdollisti neuvottelujen jatkumisen.²⁵² Toisaalta Yhdysvaltain esitys ei antanut minkäänlaisia työkaluja ratkaista kolmanteen koriin liittyviä ongelmia, jotka siis edelleen olivat neuvottelujen pullonkaula.²⁵³

Etykin toisen vaiheen siirtyessä ansaitulle kesätauolle elokuussa 1974, olivat neuvottelut yhä takalukossa. Jo miltei kaksi vuotta kokonaisuudessaan kestänyt prosessi ei ollut vielä päässyt puusta pitkään, mutta osin se oli varsin ymmärrettävää. Etykiin osallistui 35 valtiota ja kaikki päätökset pitäisi tehdä yksimielisesti, joten oli luonnollista, että nopeisiin tuloksiin ei päästy. Suuren osallistujamäärän lisäksi Itä-Eurooppa Neuvostoliiton johdolla parhaansa mukaan viivytti etenemistä, uskoen siten saavansa enemmän hyötyä Etykistä. Neuvostoliitto ikään kuin odotti kehityksen tapahtuvan itsestään, ilman että sen itse tarvitsee tehdä juuri mitään. Tämä uskomus perustui siihen, että läntisillä mailla olisi omia ongelmiaan, jolloin niiden tarkkaavaisuus herpaantuisi ja ne antaisivat Neuvostoliitolle siimaa ja

²⁵⁰ Peck Callaghanille 4.7.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 304-306. Nixon ja Kissinger vierailivat Moskovassa 27.6-3.7.1974.

²⁵¹ Bell 1977, s. 106.

²⁵² Callaghan Tomkinsille 12.7.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 311-312. Tomkins oli Britannian Pariisin suurlähettiläs.

²⁵³ Hildyard Callaghanille 27.7.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 316.

mahdollisuuden hyötyä lännen ongelmista. Tällaisia ongelmista olivat muun muassa Nixonin hallintoa ravistellut Watergate-skandaali ja Britannian vaikea sisäpoliittinen tilanne ja pääministerin vaihtuminen epäsuositusta Heathista hieman haluttomaan Wilsoniin.²⁵⁴

Lännen ongelmat eivät kuitenkaan heijastuneet Etykin kehitykseen Neuvostoliiton toivomalla tavalla, joten Neuvostoliitto ei saanut mitään ilmaiseksi. Britanniassa toivottiin kesätauon jälkeen Etykin kehittyvän nopeammin kuin tähän asti. Brittien mukaan Etykin suunta oli oikea, mutta vauhti oli turhan verkkainen. Britannia myös korosti Etykin merkitystä ihmisoikeuksille. Brittien mukaan humanitaariset asiat olivat liennytykselle yhtä tärkeitä kuin vaikkapa sotajoukkojen vähentämiset. Tässä suhteessa Britannia erosi Yhdysvalloista ja Neuvostoliitosta, jotka pitivät joukkojen vähentämisiä merkittävämpänä asiana kuin humanitaarisia asioita.²⁵⁵ Britannia piti liennytystä selkeästi kokonaisvaltaisena prosessina, jossa kaikki vaikuttaa kaikkeen.

6. Loppukiri Helsinkiin

6.1 Ongelmat ratkaistaan

Kiireisen aikataulun vuoksi kesälomat jäivät delegaatioilla varsin lyhyiksi, sillä kaikki halusivat saavuttaa tuloksia vielä vuoden 1974 aikana. Yhdysvallat teki Kissingerin suulla hyvin selväksi sen, että tuloksia pitäisi saada ja varsin pian. Britannia oli Yhdysvaltain kanssa samoilla linjoilla, korostaen kuitenkin lännen yhtenäisyyden merkitystä neuvottelujen tulevaisuudelle. Ilman yhtenäisyyttä tuloksiin olisi brittien mukaan mahdotonta päästä. Siksi lännen pitäisi tehdä epävirallinen päätös siitä, että tuloksiin oli päästävä vielä ennen vuoden loppua, muuten koko Etyk olisi vaakalaudalla.²⁵⁶ Yhdysvallat pyrki painostamaan muita läntisiä valtioita laskemaan odotuksiaan Neuvostoliittoa kohtaan ja ottamaan pienetkin Neuvostoliiton tekemät myönnytykset avosylin vastaan.

²⁵⁴ Sked& Cook 1979, s. 330.

²⁵⁵ Elliot Callaghanille 29.7.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 317-318, 321-322 ja 324-326.

²⁵⁶ Callaghan Ramsbothamille 5.9.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 331-332.

Neuvostoliitto kuitenkin edelleen ”pihtasi” tekojaan, testaten samalla lännen kärsivällisyyttä ja yhtenäisyyttä.²⁵⁷

Neuvostoliiton passiivisuus johtui sen neuvottelutaktiikasta, joka perustui lännen virheiden käyttämiseen. Mikäli läntisille valtioille tulisi sisäisissä asioissaan ongelmia, Neuvostoliitto oletti tämän näkyvän myönnytysten antamisina Etykissä. Toisen näkemyksen mukaan Neuvostoliitto etsi linkkiä Etykin ja MBFR-neuvottelujen välille. Neuvostoliiton uskomuksen mukaan lännellä oli suuri tarve saavuttaa tuloksia. Mikäli tuloksia saavutettaisiin MBFR-neuvotteluissa, näkyisi se Etykissä lännen valmiutena antaa enemmän myönnytyksiä Neuvostoliitolle ja päinvastoin. Tämän uskomuksen mukaisesti Neuvostoliitto vain odotti, mitä neuvottelut tuovat tullessaan.²⁵⁸ Lännessä pidettiin kuitenkin tärkeänä, ettei kahden eri neuvottelujen välillä ole juurikaan yhteyksiä, sillä silloin pahimmassa tapauksessa molemmat jäävät tuloksettomiksi. Lännen päähuomio oli tässä vaiheessa selkeästi Etykin eteenpäinviemisessä. Linkkien luomista vaikeuttaisi lisäksi se, että Etykissä oli mukana paljon sellaisia valtioita, jotka eivät olleet mukana MBFR-neuvotteluissa (kuten esimerkiksi Ranska), joten nämä valtiot luonnollisesti olisivat vastustaneet yhteyksien luomista kahden eri neuvottelujen välillä. Toisaalta kaikkia ovia neuvottelujen väliltä ei haluttu sulkea, sillä käsiteltiinhan niissä osittain samoja asioita, mutta mihinkään suureen yhteistyöhön ei ainakaan Britannian mukaan ollut mitään syytä. Yhdysvallat vastaavasti edellytti myös MBFR-neuvotteluilta tuloksia, jotta Etykin kolmas vaihe olisi mahdollista toteuttaa siinä mittakaavassa, mitä Neuvostoliitto odotti ja halusi.²⁵⁹

Neuvottelujen molemmat osapuolet siis halusivat tuloksia, mutta epävarmuustekijöitä oli ilmassa edelleen liikaa. Lännen epävarmuuden aiheutti Neuvostoliiton toiminta. Britannian mukaan Neuvostoliitto kyllä halusi mennä eteenpäin, mutta se ei osannut päättää miten ja millä aikataululla se etenisi ja Britannia oli omalta osaltaan melkoisen väsynyt Neuvostoliiton ”kyttäilyyn”. Päänvaivaa neuvotteluosapuolille aiheutti edelleen neuvottelujen kivijalka, eli kolmannen korin humanitaariset asiat. Ongelmia aiheutti etenkin

²⁵⁷ Hildyard Callaghanille 20.9.1974 DBPO, series 3 vol. 2, s. 333-334.

²⁵⁸ Bullard Killickille 1.10.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 337.

²⁵⁹ Fall Wrightille 18.10.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 339-342.

termi ”molempia tyydyttävät olosuhteet”²⁶⁰, joilla tarkoitettiin niitä asioita, jotka kuuluvat ihmisten perusoikeuksiin. Näistä asioista neuvotteluosapuolet olivat hyvin erimielisiä. Länsi korosti ihmisten vapaata liikkumista ja ylipäättänsä kolmannen korin asioita, kun vastaavasti Neuvostoliitto halusi viedä muita kuin kolmannen korin asioita eteenpäin.²⁶¹ Neuvostoliiton haluttomuus viedä kolmannen korin asioita eteenpäin johtui siitä, että Neuvostoliitto ei voinut etukäteen millään tavalla ennustaa, miten kolmannen korin asiat tulevaisuudessa kehittyisivät. Neuvostoliitto ei halunnut ottaa sitä riskiä, että kolmannen korin päätöksiin vedoten länsimaat pystyisivät painostamaan sitä toimimaan haluamallaan tavalla.²⁶² Neuvostoliitto kuitenkin tiesi sen, että sen täytyy kohta myös itse tehdä jotain, mikäli se haluaa saavuttaa Etykiltä sen, mitä se siltä halusi.

Joulutauon pikkuhiljaa kolkutellessa nurkan takana Britannian neuvotteludelegaatio vastaanotti vieraita kotimaastaan. Ulkoministeriön Itä-Euroopan ja Neuvostoliiton asioista vastaavan järjestön, EESD:n virkamies B. J. P. Fall saapui Geneveen tarkkailemaan neuvottelujen kulkua kahdeksi viikoksi. Fallin näkemyksen mukaan Britannialla oli kaksi radikaalia vaihtoehtoa liittyen neuvottelujen jatkoon. Joko neuvottelut tuli lopettaa kokonaan siihen asti, kunnes olosuhteet paranevat tai sitten ne tulisi saattaa päätökseen molempia tyydyttävällä tavalla mahdollisimman nopeasti. Britannia oli toden teolla kyllästynyt Neuvostoliiton jahkailuun ja halusi painostaa sitä toimimaan. Mutta toimimisen tulisi tapahtua yhteistyössä. Fallin mukaan lännen neuvottelutaktiikassa ei juuri puutteita ollut ja saman linjan tulisi jatkua, mutta Neuvostoliitolle tulisi tehdä selväksi se, että länsi on valmis neuvottelemaan näkemyksistään, kunhan Neuvostoliittokin olisi valmis neuvottelemaan omista näkemyksistään. Kiviin hakattuja näkökantoja ei lännellä ollut ja länsi toivoi Neuvostoliitonkin olevan valmis joustamaan omista näkemyksistään, jotta molempia osapuolia tyydyttävä neuvotteluratkaisu saataisiin syntymään. Kompromissin syntyminen vaatisi molemminpuolista joustoa, sillä tässä vaiheessa oli käynyt hyvin selväksi se, että kumpikaan osapuoli ei saa vaatimuksiaan sellaisenaan läpi. Fallin mukaan Etykin onnistumismahdollisuudet olivat edelleen hyvät, kunhan neuvotteluissa pidetään järki mukana ja ei luvata enempää kuin pystytään antamaan. Toimimalla näin saavutettaisiin

²⁶⁰ MAC=Mutually acceptable conditions, suomeksi molempia tyydyttävät olosuhteet.

²⁶¹ Hildyard Callaghanille 2.11.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 345-346.

²⁶² Best, Hanhimäki, Maiolo & Schulze 2004, s. 276.

Neuvostoliiton luottamus ja sitä kautta saataisiin Neuvostoliittokin toimimaan neuvotteluille suotuisalla tavalla.²⁶³

Vuoden lopussa Britannia linjasi Etykin saavutuksia tähän asti ja loi myös katsauksen seuraavaan vuoteen, jonka toivottiin saattavan Etykin toisen vaiheen päätökseen. Mitään aikataulua toisen vaiheen kestolle ei kuitenkaan ollut ja kuten Crispin Tickell osuvasti totesi, idän ja lännen välisten neuvottelujen läpimurtoa ei ollut havaittavissa nurkan takana, vaan neuvotteluja tuli jatkaa kaikkien 35 Etykiin osallistuvan maan voimin entistä ahkerammin, jotta tuloksia saavutettaisiin. Britannian suhtautuminen Etykiin oli siis säilynyt edelleen realistisena, mutta kuitenkin toiveikkaana. Aikatauluja huomattavasti tärkeämpää kuitenkin oli kuitenkin se, mitä Etykillä haluttiin saavuttaa tulevan vuoden aikana. Brittien asialistalla tärkeimpinä asioina olivat edelleen Brezhnevin opin vastustus ja kolmannen korin asiat, kuitenkin unohtamatta, että Etykissä käsiteltävät asiat vaikuttavat suuresti Länsi-Euroopan yleiseen turvallisuuteen. Uutena korostettavana asiana britit pitivät sitä, että tekipä Etyk aikanaan millaisia päätöksiä tahansa, ne julkaistaisiin jokaisessa Etykiin osallistuvassa maassa ja niille annettaisiin mahdollisimman paljon julkisuutta, myös idässä. Tämän asian britit nostivat asialistalle sen vuoksi, että eihän hienoista päätöksistä olisi mitään hyötyä, mikäli niistä ei kukaan tietäisi.²⁶⁴

Britanniassa oli myös pantu merkille Neuvostoliiton ja Länsi-Saksan väliset suhteet. Näiden kahden valtion välinen suhde oli koko neuvottelujen ajan erikoislaatuinen, sillä koskivathan monet asiat Etykissä suoraan tai välillisesti juuri Saksaa. (muun muassa rajojen loukkaamattomuus) Länsi-Saksa myös tiesi merkityksensä Etykille, sillä olihan se käytännössä lähimpänä Neuvostoliiton vaikutuspiirin alla olevia maita, vain muurin erottamana. Länsi-Saksa yritti käyttää omaa erityisasemaansa hyväkseen ja yritti aina tilaisuuden tullen pelata hyötyä omaan pussiinsa. Tätä omaan pussiin pelaamista ei pidetty Britanniassa kovin hyvänä asiana, sillä olihan Etykissä kysymys nimenomaan monenkeskisistä neuvotteluista, joissa sooloilu pitäisi jättää mahdollisimman vähällä.²⁶⁵ Huolimatta vaikeista ja hitaasti etenevistä neuvotteluista, oli Etykin toisessa vaiheessa

²⁶³ Fall Tickellille 11.11.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 347–351.

²⁶⁴ FCO:n paperi liittyen Etykiin 27.11.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 355–357.

²⁶⁵ Hildyard Killickille 24.12.1974. . DBPO, series 3 vol. 2, s. 365.

jatkuvasti vallalla eteenpäin menemisen meininki. Molempien osapuolten pyrkimyksenä oli saavuttaa tuloksia, mutta eteenpäin menemisen vauhti ei taatusti päätä huimannut.²⁶⁶

Vuoden vaihtumisen jälkeen Britannian ja Neuvostoliiton kahdenkeskisissä suhteissa oltiin odottavalla kannalla. Kumpikin maa odotti Britannian pääministeri Wilsonin ja ulkoministeri Callaghanin vierailua Neuvostoliittoon. Vierailu tapahtuisi helmikuussa. Tapaamista odotettiin hyvillä mielin, sillä tammikuussa Neuvostoliitto oli tehnyt selväksi sen, että se piti Etykiä merkittävimpana asiana liennytykselle ja sen kehitykselle.²⁶⁷ Toisaalta Etykin tärkeys Neuvostoliitolle ei poistanut sitä tosiasiaa, että idän ja lännen välisissä suhteissa oli yhä suuria ongelmia liittyen Etykin eteenpäinviemiseen.²⁶⁸ Näitä ja muita Etykiin liittyviä ongelmia pohti miettimään helmikuussa Pohjois-Atlantin komitea, joka muodostui tällä kertaa Etykiin osallistuvien Nato-maiden delegaatioiden päälliköistä. Nato oli käytännössä se toimija, joka vastasi Euroopan turvallisuudesta, joten sen komiteoilla oli paljon sananvaltaa liittyen Euroopan asioihin ja Etykiin.²⁶⁹ Komiteaa huolestutti erityisesti Etykin jatkuvuuden turvaaminen. Etyk ei saisi loppua kuin seinään, vaan jatkuvuus olisi turvattava tavalla tai toisella. Komitea nosti esille myös hyviä puolia ja arvosteli länttä siitä, että se näki asioista aina vain huonot puolet, eikä sitä positiivista kehitystä, jota oli kuitenkin tapahtunut Etykin aikana kohtuullisen paljon.²⁷⁰

Wilsonin ja Callaghanin Neuvostoliiton vierailun aikana maat keskustelivat etenkin rajojen loukkaamattomuudesta. Maat olivat yhtä mieltä siitä, että sotilaallisia rajanmuutoksia ei tule sallia, mutta maat olivat eri mieltä siitä, missä kohdin Etykin eri koreissa rajojen loukkaamattomuudesta tulisi päättää. Kummankin maan mukaan rajojen loukkaamattomuus kuuluu ensimmäisen korin asioihin, mutta kiistaa aiheutti se, mikä painoarvo rajojen loukkaamattomuudelle annetaan. Itse asiasta, eli rajojen loukkaamattomuudesta maat olivat jokseenkin samanmielisiä. Maat korostivat kannanotoissaan sitä, että päädyttäisiinpä lopulta millaiseen ratkaisuun tahansa, ratkaisun tulisi tapahtua vapaaehtoisesti. Eli yhtäkään Etykiin

²⁶⁶ Hildyard Killickille 29.11.1974. DBPO, series 3 vol. 2, s. 358–359.

²⁶⁷ Tickell sihteerilleen 24.1.1975. DBPO, series 3 vol. 2, s. 372.

²⁶⁸ Alexander Popplewellille 5.2.1975. DBPO, series 3 vol. 2, s. 375. Tom Alexander oli FCO:n kauppaja- ja vientisuhteista vastaavan laitoksen, TRED:in (Trade relations and Exports Department, FCO) apulaisjohtaja. Popplewell oli saman laitoksen virkamies.

²⁶⁹ Calvocoressi 1982, s. 158.

²⁷⁰ Peck Callaghanille 8.2.1975. DBPO, series 3 vol. 2, s. 377–378.

osallistuvaa valtiota ei saisi pakottaa hyväksymään rajojen loukkaamattomuutta, elleivät ne itse sitä halua. Pakottamisen sijaan maiden yhteisenä pyrkimyksenä oli löytää kompromissi, jonka sekä itä että länsi voisivat hyväksyä omista lähtökohdistaan, ilman että syntyisi tunne, jossa joutuisi luopumaan omasta edustaan. Tavoite oli siis hieno, mutta vielä tässä vaiheessa vaikeasti saavutettavissa.²⁷¹ Vierailun aikana Brezhnev korosti olevansa tyytyväinen kaupankäynnin kehitykseen idän ja lännen välillä ja saman trendin hän toivoi jatkuvan tulevaisuudessakin.²⁷²

Wilsonin ja Callaghanin vierailu Neuvostoliittoon oli onnistunut. Muun muassa Leonid Brezhnev totesi panneensa tyytyväisenä merkille sen työn, mitä valtiot olivat yhdessä Genevessä tehneet Etykin toisen vaiheen viemiseksi eteenpäin. Tätä työtä tulisi myös jatkaa, jotta maiden suhteet pysyisivät hyvinä ja paranisivat entisestään ja ennen kaikkea siksi, että Etykillä saavutettaisiin ne asiat, jotka sillä haluttiin saavuttaa.²⁷³ Neuvostoliiton hidas tahti viedä neuvotteluja eteenpäin häiritsi hieman brittejä, mutta taustalla oli aistittavissa se, että myös Neuvostoliitto haluaa saattaa Etykin toisen vaiheen päätökseen heti, kunhan se vain olisi mahdollista.²⁷⁴ Britannia korosti kuitenkin sitä, että Etykin toisen vaiheen päättyminen on vain jonkun uuden alku. Etykin tulisi olla pitkäkestoinen prosessi, jonka päätökset velvoittavat kaikkia siihen osallistuneita valtioita. Toipa tulevaisuus eteen mitä tahansa, olisi tärkeää että Etyk-prosessi jatkuisi ja sitä kautta idän ja lännen välinen yhteistyö säilyisi ja Neuvostoliiton olojen tarkkailu olisi helpompaa. Britannian mukaan länsi voisi hyvillä mielin viedä Etykiä eteenpäin ja vaatia sen jatkuvuutta, sillä lännellä ei ollut mitään pelättävää liittyen Etykiin.²⁷⁵ Sen lisäksi lännellä oli puolellaan etu nimeltä Yhdysvallat. Vaikka Yhdysvallat oli viime vuosina kärsinyt sisäpoliittisista ongelmista ja sen arvovalta oli ehkä hieman pienentynyt, ei sen voima ja vaikutusvalta ollut kadonnut mihinkään.²⁷⁶

Neuvostoliitto halusi viedä Etykiä eteenpäin, sillä sen tavoitteena oli saada aikaiseksi Etykin kolmannessa vaiheessa todellinen huippukokous, johon osallistuisivat jokaisen Etykiin

²⁷¹ Muistio Callaghanin ja Gromykon tapaamisesta 15.2.1975. DBPO, series 3 vol. 2, s. 379-382.

²⁷² Bell 1977, s. 205.

²⁷³ Tickell Killickille 21.2.1975. DBPO, series 3 vol. 2, s. 383.

²⁷⁴ Hildyard Callaghanille 28.2.1975. DBPO, series 3 vol. 2, s. 385-386.

²⁷⁵ Burns Tickellille 26.3.1975. DBPO, series 3 vol. 2, s. 391-393.

²⁷⁶ Calvocoressi 1982, s. 45.

osallistuvan maan ylimmät valtionjohtajat. Neuvostoliiton tavoite olisi kuitenkin mahdoton, mikäli Etykin toisessa vaiheessa ei saavutettaisi yhteistä säveltä aiempaa paremmin. Lisäpaineita Neuvostoliiton neuvotteludelegaatiolle toi Leonid Brezhnev'in ilmoitus siitä, että Etykin kolmannen vaiheen olisi tarkoitus alkaa kesäkuun lopulla 1975. Aikaa kesäkuun loppuun oli vain muutama kuukausi ja Neuvostoliitto ei ollut vielä antanut kovin paljoa merkkejä halukkuudestaan kompromisseihin. Kolmannen korin asioissa oli vielä paljon neuvoteltavaa ja rajojen loukkaamattomuudesta ei vielä oltu päästy lopulliseen sopuun. Britannian näkemyksen mukaan Etykin toinen vaihe olisi mahdollista saattaa loppuun kesäkuun aikana, mutta realistisemman vaihtoehdon mukaan Etykin toinen vaihe venyisi heinäkuulle saakka. Aikatauluja tärkeämpää oli kuitenkin se, että molemmilla puolin neuvottelupöytää uskottiin Etykin kolmannen vaiheen todella toteutuvan ja jo kesän 1975 aikana.²⁷⁷

Brezhnev'in asettaman aikataulun takaraja lähestyi, mutta Neuvostoliitto ei vielääkään ollut valmis antamaan periksi kolmannen korin asioihin liittyen. Britannian puolella Neuvostoliiton liikkumattomuuteen suhtauduttiin kaksijakoisesti. Toisaalta ihmeteltiin, miksi Neuvostoliitto ei tee mitään, vaikka kesäkuu lähenee ja toisaalta mietittiin, millä tavoin Neuvostoliitto kuvitteli saavuttavansa haluamansa? Täytyihän sen tulla puoliväliin vastaan, jos se halusi länneltä myönnytyksiä. Toisaalta, mitä enemmän aikaa kuluu, sitä nopeammin päätökset tulisi tehdä ja silloin aika ei enää välttämättä olisikaan enää Neuvostoliiton puolella, kuten Neuvostoliitossa uskottiin. Saattaisihan käydä niinkin, että Neuvostoliitto joutuisi tekemään yhtä paljon tai jopa enemmän myönnytyksiä kuin länsi, jotta se saavuttaisi haluamansa tavoitteet.²⁷⁸ Neuvostoliiton ”jääräpäisyyteen” osaselityksenä oli sen kasvanut itseluottamus liittyen sen omaan asemaan maailmassa. Yhdysvaltain ja yleisemmin lännen halukkuus liennytykseen kertoi siitä, että Neuvostoliitto otettiin tosissaan ja Yhdysvallat piti sitä, tietyn varauksin tosin, yhtä voimakkaana maailmanmahtina kuin itseään.²⁷⁹ Neuvostoliiton tulisi kuitenkin varoa ylimielisyyttä, jotta yhteistyö lännen kanssa onnistuisi.

²⁷⁷ Tickellin muistio ennen pääsiäistäukoa 27.3.1975. DBPO, series 3 vol. 2, s. 394-395.

²⁷⁸ Alexander Burnsille 25.4.1975. DBPO, series 3 vol. 2, s. 399-400.

²⁷⁹ Best, Hanhimäki, Maiolo & Schulze 2004, s. 278-279.

Neuvotteluille tulisi kuitenkin kiire, sillä vielä huhtikuun lopulla kolmannen korin asiat eivät olleet edenneet oikeastaan ollenkaan. Muun muassa ihmisten vapaasta liikkumisesta ja toimittajien työoloista ei käytännössä saatu sovituksi vielä yhtään mitään. Britit tekivät kaikkensa, jotta lukkiutuneet neuvottelut liikahtaisivat eteenpäin. Neuvostoliitto vastaavasti halusi pelata aikaa, koska se halusi lännen yhtyvän sen näkemyksiin rajojen loukkaamattomuudesta. Neuvostoliiton näkemys rajojen loukkaamattomuudesta jätti ”porsaanreiän”, jonka avulla rajoja voitaisiin muuttaa. Neuvostoliiton näkemyksen mukaan rajoja voisi siirtää rauhanomaisesti valtioiden välisillä sopimuksilla. Tämä näkemys oli periaatteessa hyvä, mutta länessä pelättiin Neuvostoliiton käyttävän sitä hyväkseen, mikäli se haluaisi laajentaa valtapiiriään.²⁸⁰ Teoria ja käytäntö ovat kaksi eri asiaa, sillä teoriassahan muun muassa Baltiat maat olivat vapaaehtoisesti liittyneet Neuvostoliittoon toisen maailmansodan melskeissä, vaikka kuten tiedämme, käytännössä tilanne oli toinen.

Toukokuu toi mukanaan uusia tuulia. Länsi oli saavuttanut yhtenäisyyden omissa näkemyksissään ja jätti Neuvostoliitolle esityksen kolmannen korin asioihin liittyen. Lännen tavoitteena ei ollut enempää eikä vähempää kuin maailmanlaajuinen lähestyminen idän ja lännen välillä. Länsi heitti pallon Neuvostoliitolle ja Neuvostoliiton reagointi lännen ehdotukseen paljastaisi sen, olisiko Etykin kolmannen vaiheen mahdollista toteutua jo samana kesänä.²⁸¹ Britannialle oli merkittävä rooli lännen esityksessä, sillä se toimi pitkälti sovittelijana erilaisten näkökantojen kesken ja juuri Britannia toimitti lännen esityksen Neuvostoliiton delegaatiolle. Lännen ehdotus oli menestys, sillä sen avulla Neuvostoliitto saatiin ”koukkuun”. Lännen ehdotus oli eräänlainen ”ota tai jätä” -tarjous, joten Neuvostoliiton oli pakko ottaa kantaa lännen esitykseen ja jotain sen oli pakko hyväksyäkin, mikäli se halusi Etykin kolmannen vaiheen toteutuvan. Neuvostoliitto hyväksyikin monia ihmisoikeuksiin liittyviä näkemyksiä, mutta ihmisten vapaaseen liikkumiseen suhtautuminen oli huomattavasti negatiivisempaa. Neuvottelut liikahtivat aimo harppauksen eteenpäin ja tässä tilanteessa lännen oli tärkeää jatkaa Neuvostoliiton hienovaraista painostusta. Neuvostoliitto oli, kuten jo aiemmin mainitsin, ”kuin kala koukussa”: sitä pitäisi väsyttää ja painostaa rauhallisesti, äkilliset nykäykset saisivat kalan irtoamaan

²⁸⁰ Burns Tickellille 29.4.1975. DBPO, series 3 vol. 2, s. 402–403.

²⁸¹ Tickellin muistio liittyen kolmannen korin asioihin 16.5.1975. DBPO, series 3 vol. 2, s. 408-409.

koukusta ja saalis jäisi saamatta. Lännen yhtenäisyys myös hieman yllätti Neuvostoliiton ja yhtenäisyys teki Neuvostoliittoon jopa suoranaisen vaikutuksen ja osittain sen takia Neuvostoliitto halusi kiireesti osoittaa, että myös sillä on hyvä tahto viedä neuvotteluja eteenpäin.²⁸²

Jos lännen yhtenäisyys yllätti Neuvostoliiton, niin myös Neuvostoliiton myöntöväisyys lännen ehdotuksiin yllätti lännen. Neuvostoliitto tuli monissa sellaisissakin asioissa vastaan, mistä se ei ennen ollut valmis tinkimään piirun vertaa. Esimerkiksi Neuvostoliiton sotajoukkojen määrän vähentäminen Neuvostoliiton Euroopan puoleisella rajalla oli asia, josta Neuvostoliitto ei ennen ollut valmis edes keskustelemaan, mutta nyt se oli valmis keskustelemaan ja jopa vähentämään hieman joukkojaan. Lännen puolella mietittiin Neuvostoliiton äkillisen kurssin kääntymisen syitä. Syynä ei pelkästään voinut olla lännen yhtenäisyys ja halukkuus tulla puoliväliin vastaan, vaan taustalla täytyi olla muutakin. Lännen puolella muita syitä nähtiin ainakin kaksi. Ensiksikin Neuvostoliitto halusi Etykin kolmannen vaiheen tapahtuvan varsin pian. Toisena syynä lännessä nähtiin Leonid Brezhnevin terveys. Brezhnev oli viime kuukausien aikana tapaamisissaan niin Yhdysvaltain kuin Britannian johtajien kanssa antanut itsestään ”kiireisen vanhan miehen vaikutelman”. Brezhnev oli lännen näkemyksen mukaan huolissaan jaksamisestaan ja halusi siksi saavuttaa kiireesti tuloksia. Pääministeri Wilson totesikin toukokuussa, että lännen tulisi kääntää Neuvostoliiton ja Brezhnevin kiireellisyys omaksi edukseen ja juuri näin nyt vaikutti käyvän.²⁸³

Yhteisymmärrys liittyen kolmannen korin asioihin oli lähempänä kuin koskaan ennen, mutta epävarmuustekijöitä oli yhä ilmassa. Eräs tekninen seikka huolestutti brittejä, nimittäin tekstien sisällön mahdollinen muuttuminen kieltä käännettäessä. Eli englanninkielinen versio asioista olisi erilainen kuin venäjänkielinen versio. Teknisten asioiden lisäksi myös joitain asiakohtia oli vielä ratkaisematta. Muun muassa tiedotusvälineiden toiminnan vapaudesta ei sopua ollut löytynyt. Tiedonkulku aiheutti muutenkin päänvaivaa, sillä Neuvostoliitto ei olisi halunnut mitään uskoon

²⁸² Alexander Burnsille 30.5.1975. DBPO, series 3 vol. 2, s. 410-412.

²⁸³ Hildyard Callaghanille 7.6.1975. DBPO, series 3 vol. 2, s. 414-415.0

viittaavaakaan mihinkään sopimusteksteihin, mutta lännen puolella oli monia maita (esimerkiksi Vatikaani), joille uskonto oli merkittävä asia ja sitä kautta muun muassa uskonnonvapaudesta pitäisi saada sovituksi. Jäljellä olevat ongelmat olivat kuitenkin verrattain pieniä verrattuna siihen kehitykseen, mitä oli saatu aikaan.²⁸⁴

Neuvostoliiton suostuttua moniin lännen esittämiin asioihin, se ryhtyi puolestaan painostamaan länttä, jotta Etykin kolmannen vaiheen aikataulusta päästäisiin sopuun. Brezhnev ilmoitti Neuvostoliiton tehneen voitavansa Etykin toisen vaiheen eteen Genevessä ja nyt olisi aika sopia kolmannesta vaiheesta. Ongelmia lännelle tässä vaiheessa aiheutti Yhdysvaltain sooloilu. Se oli sopinut kahden kesken Neuvostoliiton kanssa, että länsi tyytyy Neuvostoliiton esitykseen liittyen joukkojen vähentämiseen Neuvostoliiton Euroopan puoleisilla rajoilla, vaikka Britannia ei tätä ollut vielä hyväksynyt. Mutta nyt Britannian oli tyydyttävä siihen, vaikka Britannia tuntui siltä, kuin matto olisi vedetty jalkojen alta Yhdysvaltain toimesta. Tämä tapahtumasarja oli oivallinen esimerkki siitä, kuinka kaksi suurvaltaa loppupeleissä päättivät neuvottelujen suunnasta, vaikka periaatteessa länsi neuvotteli yhtenä rintamana.²⁸⁵ Toisaalta Britanniassa ja koko Euroopassa ymmärrettiin Yhdysvaltain tärkeys, sillä Länsi-Euroopan oli turha kuvitellakaan saavuttavansa mitään myönnytyksiä Neuvostoliitolta ilman Yhdysvaltain apua.²⁸⁶

Kolmannen korin asiat olivat kuitenkin edenneet jo miltei allekirjoituspisteeseen, eli sopu oli todella lähellä, enää kiisteltiin vain muutamista sanamuodoista, itse asioista oli jo käytännössä päästy sopuun.²⁸⁷ Lännelle harmaita hiuksia aiheutti lähinnä Neuvostoliiton painostus kolmannen vaiheen lopullisen ajankohdan päättämiseksi. Myöskään Etykin jatkosta kolmannen vaiheen jälkeen ei vielä ollut täyttä selvyyttä, lähinnä epäselvää oli, milloin jatkosta päätetään, sillä molempien osapuolten tavoitteena oli jatkaa Etyk-prosessia myös kolmannen vaiheen jälkeen.²⁸⁸ Yhdysvallat halusi omalla toiminnallaan osoittaa olevansa liennytyksen kannalla, koska Yhdysvalloissa uskottiin liennytyksen osaltaan

²⁸⁴ Burns Tickellille 12.6.1975. DBPO, series 3 vol. 2, s. 415-417.

²⁸⁵ Callaghan Hildyardille 19.6.1975. DBPO, series 3 vol. 2, s.419-420.

²⁸⁶ Calvocoressi 1982, s. 158-159.

²⁸⁷ Tickellin muistio liittyen kolmannen korin asioihin 25.6.1975. DBPO, series 3 vol. 2, s. 424.

²⁸⁸ Tickell Westonille 3.7.1975. DBPO, series 3 vol. 2, s. 426-428.

estävän kapitalismin ”kriisin” ja estävän Neuvostoliiton vaikutusvallan kasvun kapitalistisissa maissa.²⁸⁹

Heinäkuussa Etykin tilanne näytti paremmalta kuin koskaan aiemmin. Neuvotteluosapuolet olivat päässeet sopuun rajojen loukkaamattomuudesta sekä Etykin tulevaisuudesta kolmannen vaiheen jälkeen. Osapuolet sopivat monenkeskisten tapaamisten ja neuvottelujen jatkuvan myös tulevaisuudessa, tarkkaa aikaa tosin ei lyöty lukkoon, mutta ensimmäisen niin sanotun seurantakokouksen pitäisi olla joskus vuoden 1977 aikana.²⁹⁰ Kolmannen vaiheen aikataulusta ei vielä tarkkaa päätöstä ollut, mutta yhä todennäköisempää oli kolmannen vaiheen toteutuminen joko heinäkuun lopussa tai viimeistään elokuun alussa. Kaiken kaikkiaan tässä vaiheessa Genevessä vallitsi odottavan optimistinen tunnelma riippumatta siitä, kummalla puolen neuvottelupöytää oltiin.²⁹¹

Vihoviimeisetkin esteet kolmannen vaiheen tieltä poistettiin heinäkuun puolivälissä 1975. Silloin neuvotteluosapuolet kokoontuivat ratkomaan ongelmia, joita oli vielä jäljellä. Tällaisia ongelmia olivat muun muassa Turkin suhtautuminen Kyprokseen, käännoestekniset asiat (Etykin päätösasiakirjaa valmisteltiin kuudella virallisella kielellä ja näiden sisällön tulisi pysyä tismalleen samana, olipa versio sitten englanniksi, espanjaksi, italiaksi, ranskaksi, saksaksi tai venäjäksi, joten käännoestekniset asiat eivät aivan pieniä murheita olleetkaan!) ja vuoden 1977 seurantakokouksen laajuus ja merkitys. Ongelmia oli siis vielä ratkaisematta ja aikaa hyvin vähän. Neuvotteluosapuolet pääsivät kuitenkin molempia osapuolia tyydyttävään ratkaisuun joustamalla kumpikin jonkin verran. Laiha sopu on kuitenkin parempi kuin lihava riita ja Etykin järjestelykomitea ilmoitti päätöksessään 18. heinäkuuta Etykin kolmannen vaiheen alkavan Helsingissä 30. heinäkuuta. Järjestelykomitean ilmoitus otettiin vastaan ”teennäisen hyväntahtoisesti” ja ”yleisen uupumuksen vallitessa”, kuten tunnelmia kuvataan brittien delegaation toimesta. Uupumus oli ymmärrettävää, sillä olihan Etykin toinen vaihe kestänyt jo melkein kaksi vuotta ja usko sovun syntyyn oli ollut useaan otteeseen koetuksella. Joka tapauksessa kovalla työllä oli päästy pisteeseen, jota molemmat osapuolet olivat toivoneet, mutta vain harvat siihen

²⁸⁹ Bell 1977, s. 204.

²⁹⁰ Hildyard Callaghanille 9.7.1975. DBPO, series 3 vol. 2, s. 435.

²⁹¹ Hildyard Callaghanille 6.7.1975. DBPO, series 3 vol. 2, s. 430-433.

neuvottelujen alussa uskoneet: Etykin kolmas vaihe todella toteutui ja oli alkamassa jo varsin pian.²⁹²

6.2. Pitkä työ huipentuu Helsingin hengessä

Kovan loppukirin ansiosta Etykin toisen vaiheen neuvottelut Genevessä saatiin päätökseen 21. heinäkuuta. Vihoviimeisissä neuvotteluissa saatiin sovituksi muun muassa vuoden 1977 seurantakokouksen pitopaikaksi Belgrad. Kovasta kiireestä kertoo omaa kieltään se tosiasia, että neuvottelut saatiin päätökseen aamuyöstä ja perinteiseen retoriikkaan kuuluvat kiitospuheet jäivät kokonaan pitämättä. Toisaalta harva niitä kaipasikaan, sen verran uuvuttavia itse neuvottelut olivat olleet. Kumpikin neuvotteluosapuoli koki saavuttaneensa tavoitteensa. Neuvostoliitto oli saanut länneltä hyväksynnän toisen maailmansodan jälkeen syntyneille rajoille ja näin Saksan jaosta tulisi lopullinen. Länsi vastaavasti oli saanut Neuvostoliiton tekemään myönnytyksiä liittyen kolmannen korin asioihin. Etykin kolmannen vaiheen toteutuminen todellisena huippukokouksena oli erityisesti Neuvostoliiton mieleen ja lännessä tiedettiin Neuvostoliiton pyrkivän ottamaan kaiken mahdollisen hyödyn kokouksesta propagandan avulla. Lännen puolella kehitykseen oltiin niin ikään tyytyväisiä ja usko Euroopan turvallisuuden valoisalle tulevaisuudelle oli suuri. Etykin kolmannen vaiheen nähtiin olevan Euroopalle mahdollisuus kehittää suhteitaan Neuvostoliittoon riippumatta siitä, millaisiksi Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton suhteet tulevaisuudessa kehittyisivät.²⁹³ Kovien neuvottelujen jälkeen portit turvallisuuden parantamiseen Euroopassa olivat auki, nyt oli kyse vain siitä, miten siitä saataisiin, puolin ja toisin, mahdollisimman suuri hyöty.²⁹⁴

Etykin toinen vaihe oli koko Etyk-prosessia ajatellen ratkaiseva. Genevessä käytännössä luotiin Etykin päätökset, vaikka lopullinen sinetti niille tuli vasta Helsingin huippukokouksessa. Etykin kolmas vaihe avattiin Helsingin Finlandia-talossa heinäkuun 30.päivä. Kokouksen avasi Vatikaanin ulkoministeri Agostino Casaroli, joka sai kunnian toimia Etykin kolmannen vaiheen puheenjohtajana. Kokouksen isäntähän oli Suomen

²⁹² Hildyard Callaghanille 19.7.1975. DBPO, series 3 vol. 2, s. 440-443.

²⁹³ Best, Hanhimäki, Maiolo & Schulze 2004, s. 284.

²⁹⁴ Hildyard Callaghanille 25.7.1975. DBPO, series 3 vol. 2, s. 447-450.

presidentti Urho Kekkonen, joka pyrki kaikin tavoin käyttämään Etykiä hyväkseen korostaessaan Suomen puolueettomuutta. Kaiken kaikkiaan Etykin kolmannen vaiheen kokous Helsingissä oli ainutlaatuinen tapaus sekä Suomelle, että maailmalle. Suomi joutui tekemään monia erityisjärjestelyjä, johtuen osittain siitä, että Etykin kolmannen vaiheen aikataulu selvisi lopullisesti vasta muutama viikko ennen Helsingin huippukokousta. Muun muassa yli puolet Suomen poliiseista komennettiin Helsinkiin pitämään järjestystä yllä ja vartioimaan maailman huippujohtajien turvallisuutta. Kokous sujuikin kaikin puolin hyvin, kuuluisassa ”Helsingin hengessä”, jolloin Suomi ja Helsinki, Euroopan laidalle unohdettu Neuvostoliiton myötäjuoksija sai enemmän kansainvälistä huomiota kuin koskaan ennen itsenäisyytensä aikana.²⁹⁵

Britannian ja Neuvostoliiton välisille suhteille Etykin kolmannen vaiheen huippukokous Helsingissä oli kovan työn huipentuma. Maiden delegaatiot olivat tehneet kovasti töitä Genevessä, jotta Helsingin päätösasiakirjan sisältö tyydyttäisi kumpaakin osapuolta. Helsingin kokouksen aikana Brezhnev ja Wilson keskustelivat maiden välisistä suhteista. Brezhnev korosti olevansa todella tyytyväinen kummankin osapuolen ponnistuksiin neuvottelujen aikana, mutta muistutti samalla Etykin olevan vain hyvä alku. Jälkikäteen monet tutkijat ovat olleet sitä mieltä, että Etyk todellakin oli alku, nimittäin Neuvostoliiton lopun alku, mutta sitä ei Brezhnev voinut tietää.²⁹⁶ Ratkaisemattomia asioita oli yhä paljon ja idän ja lännen välistä liennytystä täytyy pitää jatkuvasti yllä. Työ ei lopu päätösasiakirjaan, vaan se on vasta alku ja mikäli jäätäisiin ”laakereille lepäämään”, se toisi mukanaan uusia ongelmia. Tulevaisuudessa täytyisi tehdä töitä jo nykyisen ilmapiirin ylläpitämiseksi ja kaksin kerroin, mikäli suhteita haluttiin parantaa entisestään. Kokouksen aikana käsiteltiin jo yhtä tällaista liennytyksen ongelmaa, nimittäin Portugalia. Portugalissa oli voimakas kommunistinen puolue ja vallanvaihdos olisi mahdollinen. Tässä tilanteessa Neuvostoliitolta kyseltiin, mitä se aikoo Portugalin suhteen tehdä. Brezhnev totesi Portugalin olevan itsenäinen valtio ja sen tekevän itse omat päätöksensä. Portugalin tilanne oli hyvä testi Neuvostoliiton liennytyksipolitiikalle. Jos se selkeästi tukisi Portugalin kommunistista puoluetta, joutuisi sen liennytyksipolitiikka Länsi-Eurooppaan päin

²⁹⁵ Elliot Callaghanille 12.8.1975. DBPO, series 3 vol. 2, s. 466-468.

²⁹⁶ Best, Hanhimäki, Maiolo & Schulze 2004, s. 444.

vastatuuleen, toisaalta tukemalla kommunisteja se saisi mahdollisesti vankemman jalansijan Euroopassa.²⁹⁷

Toisena ongelma säilyi yhä Saksa. Vaikka Etykin päätöksistä yksi olennaisimmista liittyi rajojen loukkaamattomuuteen, Saksan ja erityisesti Berliinin jako tulisi tulevaisuudessakin olemaan liennytyksen kannalta olennaisin asia. Tiivistetysti voitaisiin sanoa tilanteen Berliinin muurilla vaikuttavan suoraan siihen, millaiset idän ja lännen väliset suhteet kulloisessakin tilanteessa olisivat. Etykin myötä kiista oli tullut päätökseen, mutta jo 1970-luvulla nähtiin, että tilanteet voivat muuttua nopeasti ja konflikti olisi mahdollinen, sillä olihan muurin itäpuolella huomattava määrä sotilaita vartioimassa, ettei kukaan itäsaksalainen ”vahingossa” ajautuisi lännen puolelle. Toisaalta Etyk pyrki omalta osaltaan yhdistämään Saksaakin, sillä Etykissä sovittiin myös muun muassa siitä, että Itä-Saksa ottaa tulevina vuosina enemmän turisteja maahansa kuin ennen ja sallii myös omien kansalaistensa matkustaa hieman enemmän.²⁹⁸

Ongelmista huolimatta liennytys oli myötätuulella niin Neuvostoliitossa kuin Britanniassakin ja Etykin kolmannessa vaiheessa maiden välisissä keskusteluissa vallinnut ilmapiiri oli parempi kuin koskaan aiemmin. Ongelmiin oli kuitenkin saatu molempia tyydyttäviä ratkaisuja ja siinä mielessä tulevaisuuteen uskallettiin katsoa luottavaisesti. Tulisipa eteen millaisia ongelmia tahansa, niitä ainakin yritettäisiin ratkoa, mutta ongelmien ratkeamista ei kukaan uskaltanut luvata. Euroopan tilanne vaikutti vakaalta ja turvatulta Etykin kolmannen vaiheen aikana, vaikka tulevaisuus oli hämärän peitossa. Yhtenä kysymyksenä Etyk-maissa oli Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton suhteiden tulevaisuus. Mikäli Länsi-Euroopan ja Neuvostoliiton suhteet paranisivat, voisiko se mahdollisesti heikentää Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välisiä suhteita ja mitä se sitten tarkoittaisi liennytykselle?²⁹⁹ Ja toisaalta, täytyisikö Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton kiristyneiden välien välttämättä vaikuttaa Neuvostoliiton ja Länsi-Euroopan välisiin suhteisiin. Nämä olivat kysymyksiä, joihin vain tulevaisuus pystyisi antamaan vastauksen.

²⁹⁷ Callaghan Garveyille 2.8.1975. DBPO, series 3 vol. 2, s. 461–463. Brezhnev ja Wilson tapasivat toisensa 1.8.1975.

²⁹⁸ D.W. Scott-Barrett Bullardille 15.8.1975. DBPO, series 3 vol. 2, s. 470-473. David Scott-Barrett oli Berliinissä työskentelevä kenraali.

²⁹⁹ Best, Hanhimäki, Maiolo & Schulze 2004, s. 276-277.

Tulevaisuuden kysymykset ja ongelmat jätettiin hetkeksi taka-alalle kun Etykin päätösasiakirja allekirjoitettiin 1. elokuuta 1975 Helsingissä. Päätösasiakirjan allekirjoitti tuona elokuun päivänä kaikkiaan 35 eri maata. Päätösasiakirjan sisältö oli valmisteltu käytännössä Genevessä Etykin pitkään kestäneen toisen vaiheen aikana ja Helsingissä tehty työ kulminoitui allekirjoituksiin. Päätösasiakirja sisälsi neljä eri koria, joiden tarkempaan käsittelyyn ei tässä yhteydessä ole syytä mennä, tarkempi erittely päätösasiakirjan sisällöstä löytyy muun muassa liitteestä 5. Sekä itää että länttä tyydyttävä sopimus oli syntynyt ja liennytyks oli aallonharjalla. Itä ja länsi kohtasivat ”Helsingin hengessä” ja olivat lähempänä toisiaan kuin koskaan ennen. Etenkin Neuvostoliitto pyrki korostamaan omaa rooliaan Etykin synnyssä ja Neuvostoliitto myös esiintyi mielellään Etykin ”voittajana”, sillä olihan huippukokous ollut nimenomaan Neuvostoliiton tavoite ja rauhanpolitiikka ylipäättänsä Neuvostoliiton tavoite koko 1970-luvun. Brittien näkemyksen mukaan Neuvostoliitto oli toki tehnyt paljon töitä Etykin ja yleisimmin liennytyksen eteen, mutta töitä ei missään nimessä saisi lopettaa. Toisaalta Neuvostoliitto oli odottanut lännen tekevän myönnytyksiä ja Yhdysvaltain mukaan lännen merkitys Etykin synnylle oli ollut suurempi kuin Neuvostoliiton. Yhdysvallat halusi korostaa etenkin omaa rooliaan Etykin synnyssä, sillä olihan se toiminut useasti aloitteentekijänä, mikäli neuvottelut olivat pysähtyneet.³⁰⁰ Tärkeintä oli kuitenkin se, että sopu oli syntynyt. Sovun synnyttyä jokaisella osapuolella oli kiire korostaa oman työnsä merkitystä sovun syntymiselle.

Idän ja lännen välinen vastakkainasettelu ei suinkaan loppunut elokuun ensimmäisenä päivänä vuonna 1975, vaikka Neuvostoliitto omissa tulkinnoissaan näin saattoi ajatella ja toivoa. Vaikka länsi hyväksyi Etykin myötä Saksan jaon ja sitä kautta Euroopan rajoille annettiin lopullinen siunaus, korostettiin lännessä, että tämä ei estä idän ja lännen välistä kamppailua jatkumasta. Käytännössä tämä kamppailu näkyi yhä MBFR-neuvotteluissa, jotka Etykin menestyksestä huolimatta junnasivat käytännössä paikoillaan. Aina tulee uusia kiistanalaisia asioita ja eriäviä näkemyksiä. Toki tämä ymmärrettiin Neuvostoliitossakin, olihan Brezhnev todennut Etykin olevan vain alku. Mutta millaiseksi aluksi Etyk lopulta muodostuisi, oli kysymysmerkki. Neuvostoliitto koki olevansa voittaja ja sitä kautta vievänsä liennytyksestä haluamaansa suuntaan, mutta lännessä korostettiin tulevaisuuden

³⁰⁰ Bell 1977, s. 107-108.

arvoituksellisuutta. Neuvostoliitto oli ehkä saavuttanut Etykissä enemmän, mutta ilmaiseksi sekään ei ollut mitään saanut. Etyk oli molempia osapuolia tyydyttävä kompromissi, mutta lopullista ratkaisua sekään ei luonnollisesti pystynyt antamaan. Etykin suurin anti olikin siinä, että sen esimerkki osoitti että kiistanalaiset asiat voidaan ratkaista, jos vain halua löytyy. Tulevaisuuden kiistoja ei Etykissään voitu ratkaista, mutta työkaluja ongelmien ratkaisuun se taatusti antoi. Brittien mukaan Etykin päätösasiakirja vähensi huomattavasti Neuvostoliiton uhkaa Länsi-Euroopalla ja sen turvallisuudelle ja toisaalta lisäsi eurooppalaisten valtioiden merkitystä Euroopan turvallisuudelle, jättäen Yhdysvalloille aiempaa pienemmän roolin.

Etyk oli brittien mukaan osoitus Neuvostoliiton poliittisesta halusta viedä liennytyistä eteenpäin, mutta tulevaisuudessa Neuvostoliitto olisi saatava ajamaan entistä enemmän myös sotilaallista liennytyistä eteenpäin. Neuvostoliitto esiintyi Etykin voittajana mielellään propagandasyistä, mutta yhtä lailla länsi saattoi olla tyytyväinen Etykiin. Etykissä oli saavutettu molempia tyydyttävä tulos ja lännen tulisi tulevaisuudessa pyrkiä samaan. Pysymällä yhtenäisenä jatkossakin, länsi saavuttaisi hyviä tuloksia ja sitä kautta pakottaisi Neuvostoliiton ottamaan askelia liennytyksen suuntaan, ilman että lännen etu siitä kärsisi. Brittien mukaan tekemällä kovasti töitä, Neuvostoliitosta saataisiin aiempaa luotettavampi kumppani, jonka kanssa yhteistyön tekeminen olisi entistä helpompaa.³⁰¹

Brittien korostama lännen yhtenäisyys oli myös yritys nostaa omaa arvostusta. Yhtenäisyys olisi lännen etu, joten liennytyksen eteenpäinvieminen ei saisi jäädä pelkästään Yhdysvaltain tehtäväksi, vaan myös Britannia halusi omalta osaltaan saada roolia liennytyksen eteenpäinviemisessä. Olihan Etyk jo nimensä puolesta nimenomaan Euroopan turvallisuuteen keskittyvä asia, joten Euroopan tulisi sitä kautta myös itse ottaa vastuuta omasta turvallisuudestaan, eikä sokeasti luottaa siihen, että kyllä Yhdysvallat meistä huolen pitää. Yhdysvaltain halu auttaa Eurooppaa oli viime vuosien aikana hieman vähentynyt, johtuen maan sisäpoliittisista ongelmista, joten Etykin onnistuminen oli myös Yhdysvaltain mieleen. Yhdysvaltain mukaan Etykissä ei ollut häviäjiä, vaan neljä voittajaa: Yhdysvallat, Neuvostoliitto Itä-Eurooppa ja Länsi-Eurooppa saivat kaikki Etykiltä sen, mitä olivat siltä

³⁰¹ Garvey Callaghanille 9.6.1975. DBPO, series 3 vol. 2, s. 475–479.

halunneet.³⁰² Etykin synty mahdollistaisi myös sen, että Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton suhteet eivät vaikuttaisi niin suoraan Neuvostoliiton ja Britannian ja yleisemmin Neuvostoliiton ja Länsi-Euroopan suhteisiin.

7. Ollaanko kavereita?

Britannian ja Neuvostoliiton suhteita liennytyksen ajan Euroopassa voi kuvailla hyviksi, muttei liian läheisiksi. Nykyisiä termejä käyttäen Neuvostoliitto ei missään nimessä ollut Britannian ”salarakas” vaan maiden suhteet olivat asialliset, mutta hyvät. Valtioiden välisiin suhteisiin vaikutti monta eri tekijää, mutta Yhdysvaltain roolia molempien valtioiden politiikassa ei voi aliarvioida. Britannia oli Yhdysvaltain tärkein liittolainen ja Neuvostoliitto vastaavasti Yhdysvaltain rakas vihollinen. Luonnollista siis oli, että Britannia ja Neuvostoliitto olivat vastakkaisilla puolilla kylmässä sodassa. Britanniaa voi täysin oikeutetusti sanoa kylmän sodan läntisen blokin merkittävimmäksi eurooppalaiseksi valtioksi, etenkin kun Euroopan toinen entinen merkittävä suurvalta Ranska oli jättäytynyt MBFR-neuvottelujen ulkopuolelle. Lisäksi Britannian rooli Etykissä oli huomattava, maa toimi usein välittäjänä kahden, välillä riitaisankin neuvotteluosapuolen välillä.

Yhdysvaltain suhde Neuvostoliittoon vaikutti Britannian suhteisiin Neuvostoliittoon. Pelkistetysti voisi todeta Neuvostoliiton ja Britannian suhteiden olleen hyviä silloin kun Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton suhteet olivat hyvät ja huonot silloin kun kahden suurvallan välillä oli keskinäistä eripuraa. Toisinaan Britannia pyrki ottamaan kahden suurvallan välille eräänlaisen välittäjän roolin, jolloin se ei niin selvästi ollut Yhdysvaltain myötäjuoksija, vaan pyrki omien ajatustensa kautta vaikuttamaan Yhdysvaltain harjoittamaan politiikkaan Neuvostoliittoa kohtaan. Tässä tehtävässä Britannia onnistui välillä hyvin, välillä huonosti, mutta Yhdysvallat ja Neuvostoliitto kävivät suurimman osan keskinäisistä neuvotteluistaan kuuntelematta Britannian tai minkään muunkaan valtion mielipidettä. Kaiken kaikkiaan Britannian liennytyksen ajan ulkopolitiikkaa voi kutsua realistiseksi. Maa tiesi aika tarkalleen oman asemansa maailmanpolitiikassa, eli asemansa Yhdysvaltain liittolaisena, jonka integraatio Eurooppaa ei vielä ollut kovin syvää. Britannia tiedosti roolinsa ja pyrki

³⁰² Bell 1977, s. 109.

sitä kautta vaikuttamaan asioihin parhaansa mukaan. Britannia ei pyrkinytkään tekemään mitään sellaista, mihin se tiesi olevansa kykenemätön vaikuttamaan. Realistisen politiikan avulla Britannia saavuttikin liennytyksen aikakaudella haluamansa tavoitteet, ilman että sen oma etu merkittävästi kärsi. Useimmiten Britannia tyytyi rooliinsa Yhdysvaltain liittolaisena ja aina kun se näin teki, se saavutti juuri ne asiat, mitkä se halusikin saavuttaa. Silloin kun Britannialla oli saumaa vaikuttaa itselle tärkeisiin asioihin, se myös teki niin. Maa toimi tarvittaessa välittäjänä idän ja lännen välillä, välillä Britannia oli Yhdysvaltain ”juoksupoika” ja välillä taas se haki tukea toimilleen Euroopasta. Sukkuloimalla eri roolien välillä Britannia saavutti hyviä tuloksia.

Britannian ja Neuvostoliiton suhteiden tärkeimpänä näyttämönä oli neuvottelupöytä. Maat kävivät Wienissä neuvotteluja liittyen joukkojen vähentämiseen Euroopassa. Myös Etykokouksessa maat olivat saman neuvottelupöydän äärellä. Neuvottelut olivat välillä vaikeita, mutta suurimman osan ajasta neuvottelupöydissä vallitsi positiivinen eteenpäin menemisen meininki, joissa työskenneltiin yhteisen päämäärän eteen. Molemmissa valtioissa nähtiin liennytys hyvässä ja positiivisessa valossa. Britannian näkemyksen mukaan hyvät suhteet Neuvostoliittoon olivat selkeä mahdollisuus vaikuttaa Neuvostoliittoon ja sen politiikkaan suhteessa länteen. Britanniassa tiedettiin se, että Neuvostoliitto halusi yhteistyötä lännen kanssa sisäisten ongelmiansa takia, vaikka Neuvostoliiton ongelmien tarkasta määrästä ja laadusta ei aivan tarkkaa kuvaa ollutkaan. Neuvostoliitto halusi saavuttaa liennytyksen avulla kaiken mahdollisen hyödyn lännen kehittyneemmästä tekniikasta.

SALT:in synnystä alkaen Britannian ja Neuvostoliiton suhteet kehittyivät alati paranevaan suuntaan. Huolimatta siitä tosiasiaista että MBFR-neuvottelut päättyivät tuloksettomina, valtioiden välit olivat paremmat kuin aikoihin. Britannian ja Neuvostoliiton hyvät välit tulivat hyvin ilmi Etyk-pöydän ääressä. MBFR-neuvottelujen ja Etykin myötä valtioiden välille löytyi puheyhteys, joka pysyi ”hengissä” siitä huolimatta, että itse neuvottelut junnasivat paikoillaan pitkiäkin aikoja. On myös muistettava, että valtioiden tavoite MBFR-neuvotteluissa oli yhteinen: joukkojen vähentäminen. Yhteinen päämäärä on valtava etu neuvoteltaessa mistä tahansa asiasta, olkoonkin keinot päämäärän saavuttamiseen kuinka

erilaiset tahansa. Voisi kai sanoa, että Britannia ja Neuvostoliitto puhuivat samasta asiasta, mutta eri kielellä. Neuvotteluja käytiin hyvässä hengessä, mistä oivana osoituksena on se, että neuvotteluosapuolet viettivät vapaa-aikaa keskenään muun muassa laulaen, hevosia kouluttaen ja yhteisiä illallisia syöden.

Liennytyksen aikakaudelle vältyttiin kriiseiltä, jotka olisivat vaikuttaneet Britannian ja Neuvostoliiton suhteisiin. Toki Lähi-idän kiristynyt tilanne ja huonontuva taloustilanne huolestuttivat etenkin brittejä. Liennytyksen ilmapiirin uskottiin nimittäin särkyvän helposti, mikäli aihetta siihen tulisi. Liennytyksen ilmapiiri säilyisi vain, jos sen eteen tehtäisiin jatkuvasti töitä ja sitä kautta estettäisiin konfliktien synty ennen kuin ne aiheuttaisivat ongelmia liennytykselle. Neuvostoliitto oli toimissaan kohtuullisen rauhallinen eikä järjestänyt Britannialle ja koko muulle maailmalle mitään ”Prahan kevään” kaltaista yllätystä. Valtioiden suhteet pääsivät kehittymään hitaasti ja vakaasti kohti parempaa. Suhteiden myönteisen kehittymisen taustalla oli tärkeä osana se, että sekä Britannia ja Neuvostoliitto katsoivat eteenpäin eivätkä taaksepäin. ”Prahan kevät” ja vakoojaskandaali olivat unohtuneet ja niitä ei liennytyksen aikakaudella muisteltu. Liennytyksen aikakausi oli koko Neuvostoliiton historian rauhallisinta aikaa ja se kertoo mielestäni paljon liennytyksen ajan ainutkertaisuudesta. Kummallakin valtiolla oli halu mennä eteenpäin, eikä kummankaan intresseissä ollut vanhojen riitojen muistelu. Jos vanhoja kaunoja olisi ryhdytty kaivelemaan, olisi liennytyksen eteneminen ollut käytännössä mahdotonta.

On kiinnostavaa havaita kuinka yksiin Neuvostoliiton ja Britannian suhteet käyvät verrattuna siihen, millaiset olivat Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain suhteet. Huolimatta Heathin ja Wilsonin pyrkimyksestä korostaa Euroopan merkitystä Britannian politiikalle ja vähätellä Yhdysvaltain merkitystä Britannialle, oli Britannia liennytyksen aikakaudellakin Yhdysvaltain uskollinen liittolainen, kuten se oli ollut sitä ennen ja myös sen jälkeen aina nykyhetkeen saakka. Britannian ulkopolitiikkaa toisen maailmasodan jälkeen leimaakin jääminen eräänlaiseksi Yhdysvaltain vähäisemmäksi aisapariksi suhteissa Neuvostoliittoon. Osaltaan leimautuminen Yhdysvaltain aisapariksi kertoo myös Britannian epäonnistuneesta ulkopolitiikasta Manner-Eurooppaan päin. Maa ei pystynyt tai välttämättä halunnutkaan integroitua Eurooppaan riittävästi, vaan Britannia säilyi omaleimaisena valtiona, joka pyrki

toimimaan miltei suurvallan tavoin, vaikka edellytyksiä tällaiseen ei ollut. Poliitikassaan maa turvautui Yhdysvaltain apuun ja tämä apu sai Britannian tuntemaan itsensä ehkä suuremmaksi vallaksi kuin mitä se todellisuudessa oli. Mikäli tukea ei tullut Yhdysvalloilta, pyrki Britannia silloin hakemaan politiikalleen tukea Euroopasta. Yksin Britannia ei edes yrittänyt toimia, joten siinä mielessä maa oli tunnustanut sen, että se ei ole enää suurvalta.

MBFR-neuvottelujen ja Etykin etenemisen myötä liennytyksessä alkanut ”uusi vaihe” oli sekä Britannian että Neuvostoliiton mieleen. Molemmat valtiot halusivat kehittää maiden välisiä suhteita. Suhteiden luonnissa auttoi se tosiasia, että myös Yhdysvallat ensin Nixonin ja sitten Fordin johdolla kannattivat samaa linjaa. Myös Carter kannatti liennytystä, mutta hänen suhtautumisensa siihen ei ollut niin innokasta kuin edeltäjiensä. Liennytyksen tulevaisuus 1970-luvun puolivälin Euroopassa vaikutti varsin valoisalta, kun sekä idässä että lännessä oli halukkuutta työskennellä liennytyksen eteen. Neuvostoliiton suhtautuminen länteen oli myönteisempää kuin kenties koskaan ennen. Maa kannatti liennytystä poliittisia syitä enemmän taloudellisten tosiasioiden vuoksi. Maa oli jäämässä yhä enemmän jälkeen taloudellisessa kehityksessä ja valtion kassasta jatkuvasti kasvava osa kului puolustusmenoihin ja maan talouskasvu ei ollut riittävän nopeaa kattamaan puolustukseen meneviä kuluja. Lisäongelmia Neuvostoliitolle aiheutti se, että lähestyttäessä 1970-luvun loppua Neuvostoliiton talouskehitys käytännössä pysähtyi, vaikka juhlapuheissa yhä vakuuteltiin kommunismin ylivertaisuutta kapitalismiin nähden. Mutta lahjahevosta ei katsota suuhun. Neuvostoliitolla oli Euroopassa valtavat sotajoukot ja mikäli se olisi valmis vähentämään niitä, niin se otettaisiin lännessä ilolla vastaan. Suin päin Neuvostoliitto ei ollut valmis joukkojaan vähentämään, vaan se odotti länneltäkin aktiivisuutta. Odottelu olikin Neuvostoliiton liennytyksipolitiikan avainsana. Hyvin usein se vain odotti ja odotti, että länsi tekisi jotain, mutta jossain vaiheessa Neuvostoliiton oli myös itse toimittava tienavaajana ja ehdotuksien tekijänä. Myös lännessä edettiin rauhallisesti ja turhan hätiköityjä ehdotuksia ja päätöksiä varottiin viimeiseen asti. Varovaisuus kertoo omaa kieltään suurvaltojen politiikan luonteesta. Hätäilemällä ei saavuteta mitään, vaan rauhallisuus on avain onneen. Sama ohje toimii tänäkin päivänä, vaikka kaikki eivät sitä uskokaan.

Neuvostoliiton tavoitteena oli joukkojen vähentäminen ilman, että sen oma arvovalta ja vaikutusvalta murenisivat. Neuvostoliitto halusi osoittaa Britannialle olevansa liennytyksessä mukana hyvyyttään eikä heikkouttaan. Britannia vastaavasti oli halukas vähentämään sotajoukkoja Euroopan maaperällä oman turvallisuutensa tähden. Neuvostoliittoa kuitenkin yhä tietyllä tavalla pelättiin ja kunnioitettiin, vaikka Neuvostoliiton ongelmat olivat osin jo Britanniankin tiedossa. Pelko Neuvostoliittoa kohtaan johtui myös Neuvostoliiton optimismia pursuavasta politiikasta, jolla korostettiin sitä, miten hyvin menee, vaikka todellisuus oli toinen. Britannialla oli myös suuri halu todistaa olevansa yhä merkittävä peluri kansainvälisen politiikan pelikentällä. Siksi Britannia oli varsin aktiivinen niin MBFR-neuvotteluissa kuin myös Etykissä, tosin toimien erittäin tiiviissä yhteistyössä Yhdysvaltain kanssa. Britannia halusi esiintyä politiikan kansainvälisillä pelikentillä edukseen myös siksi, että sen sisäpolitiikka oli liennytyksen aikakaudella hyvin usein vaikeuksissa. Maan sisäpoliittinen tila ei ollut vakaa, joten ulkopoliittisesti maa pyrki pitämään matalaa profiilia, jotta ulkopoliittiset linjanvedot eivät aiheuttaisi lisää ongelmia kotimaassa ja tässä tavoitteessa Britannian voi sanoa onnistuneen varsin hyvin. Maa oli aktiivinen neuvotteluissa ja saavutti haluamansa, joten kritiikkiin kotimaassa ei täten ollut aihetta.

Liennytyksen aikakautta voi hyvällä syyllä sanoa kylmän sodan rauhallisimmaksi aikakaudeksi. Idän ja lännen välit olivat hyvät, eikä ideologioiden välinen taistelu ollut niin kiihvasta kuin esimerkiksi 1960-luvulla, jolloin Neuvostoliitto ja Yhdysvallat valtasivat avaruutta kilpaa. Liennytyksen aikakaudella Britannian ja Neuvostoliiton suhteet olivat paremmat kuin koskaan ennen ja oikeastaan paremmat kuin koskaan sen jälkeenkään. 1980-luvulla idän ja lännen suhteet kehittyivät huonompaan suuntaan, ja se väistämättä heikensi myös Britannian ja Neuvostoliiton välisiä suhteita, mutta se on jo oman tarinansa arvoinen kertomus se. Liennytyksen aikakaudella Britannia ja Neuvostoliitto löysivät keskusteluyhteyden ja maiden intressit kävivät monilta osin yksiin, vaikka MBFR-neuvotteluissa ei yhteisiin tuloksiin ja yhteisymmärrykseen päästykään, kovasta yrityksestä huolimatta. Sen sijaan Etyk oli maiden välisille suhteille ”napakymppi”. Etyk oli maailmanlaajuisesti ainutlaatuinen tapahtuma, jossa itä ja länsi löivät kättä kenties rauhanomaisemmin kuin koskaan ennen sitä tai sen jälkeen. Etykin syntyminen oli

kuitenkin kovan työn takana ja tätä kovaa työtä tekivät niin Neuvostoliitto kuin Britanniakin, omista lähtökohdistaan. Etykissä onnistuttiin saavuttamaan kaikkia siihen osallistuneita valtioita tyydyttävä ratkaisu ja siinä mielessä Etyk eroaa oikeastaan kaikista muista liennytyksen aikakaudella käydyistä neuvotteluista. Vaikka Etykin päätöksillä ei ollut lainvoimaa, sitoutuivat kaikki Etykin päätösasiakirjan allekirjoittaneet maat noudattamaan Etykin periaatteita. Etykin päätösasiakirja oli jo syntyessään merkittävä asia ja merkitystä ovat jälkipolvet korostaneet entisestään. Pidetäänhän Etykin päätösasiakirjaa osaltaan syynä kommunismin romahtamiseen ja Itä-Euroopan vapautumiseen.

Huolimatta rauhallisesta ilmapiiristä, ilmeni idän ja lännen välillä myös liennytyksen aikakaudella molemminpuolisia epäluuloja. Itä ja länsi työskentelivät yhdessä, vaikka olivat joistain asioista eri mieltä. Onneksi tämä erimielisyys ei estänyt yhdessä työskentelyä, vaan liennytyksen aikakaudella myös todella saavutettiin jotain, nimittäin sivistynyt vuoropuhelu kahden eri ideologian välille. Ideologioiden välinen kamppailu hellitti liennytyksen aikakaudella, mutta molemminpuolisista ennakkoluuloista eroon pääseminen olikin paljon vaikeampaa. Oman ajattelutavan muuttaminen toisesta ei ole helppoa ihmiselle, niin miten se voisi olla helppoa kahden eri ideologian välillä? Jos asiat olisivat helppoja ja yksinkertaisia, olisi MBFR-neuvotteluissakin päästy molempia tyydyttävään lopputulokseen, mutta molemminpuolisen ehdottomuuden ja neuvoteltavien asioiden vaikeuden takia todelliset tulokset jäivät syntymättä. Etykin onnistuminen sen sijaan osoitti hienosti sen, idealistisesti sanottuna, että maailmalla on vielä toivoa. Ideologisista ristiriidoista ja ennakkoluuloista huolimatta Etykissä päästiin molempia tyydyttävään lopputulokseen. Olkoonkin, että syyt hyväksyä Etykin päätösasiakirjat olivat erilaiset idässä ja lännessä, ne kuitenkin hyväksyttiin. Etykin voi sanoa olleen uusi alku Euroopalle ja myös koko maailmalle. Siitä, mihin tämä alku lopulta johtaisi, ei ollut olemassa kuin vилlejä veikkauksia ja erilaisia arvioita, mitään varmaa tietoa tulevasta ei ollut. Ja harvassa olivat ne teoreetikot, jotka jo 1970-luvulla näkivät Etykin olevan Neuvostoliiton lopun alku, vaikka jälkikäteen tehdyt tulkinnat on tehty juuri tästä lähtökohdasta. Neuvostoliiton lopun alkua enemmän Etykin uskottiin olevan uuden, rauhanomaisemman maailmanpolitiikan alku, eräänlainen kylmän sodan rauha, mutta tultaessa kohden 1980-lukua rauha rikkoutui ja

kylmässä sodassa alkoi uusi vaihe, vaihe jota kukaan ei osannut ennustaa silloin, kun Etykin päätösasiakirjaa allekirjoitettiin Helsingissä.

Britannian ja Neuvostoliiton suhteita liennytyksen ajan Euroopassa kuvastaa halu yhteistyöhön, mutta yli-innokkuutta kumpikin pyrki varomaan. Liian hanakkaa ja aktiivista yhteistyötä välteltiin kummassakin maassa. Syitä tähän oli lukuisia. Kumpikaan valtioista ei halunnut menettää yhtään murusta omasta arvovallastaan, siksi askeleet kohti liennytystä olivat varovaisia. Kumpikaan ei halunnut ottaa askelia heikoille jälle ilman että toinen varmasti seuraisi perässä. Toisinpäin ajateltuna kumpikin myös kyttäsi toisen tekemisiä ja olisi valmis iskemään välittömästi, mikäli toinen tekisi pienenkin virheen tai epäröisi omissa toimissaan. Kumpikin oli halukas saavuttamaan todellisia tuloksia, mutta ilman että oma etu kärsii. Käytännössä tämä näkyi varovaisuutena ja vain pieniä askelina kohti liennytystä, vaikka kummankin tavoitteena oli saavuttaa konkreettisia tuloksia. Kummankin valtion ulkopolitiikkaan vaikutti väistämättä Yhdysvaltain politiikka, joka liennytyksen ajan Euroopassa sopi kummankin valtion intresseihin. Yhdysvallat halusi omalta osaltaan työskennellä Euroopan turvallisuuden takaamiseksi, koska vakauden saavuttaminen Euroopassa olisi myös Yhdysvaltain mieleen, sillä sen halukkuus toimia Euroopan turvallisuuden ”takuumiehenä” oli vähentynyt. Yhdysvalloilla oli aiempaa enemmän huolia sisäpolitiikassaan, joten Euroopan liennytys sopi sen suunnitelmiin paremmin kuin hyvin. Yhdysvallat oli politiikassaan kuitenkin hyvin varovainen ja vältti suuria muutoksia, jotta sen oma arvovalta ei kärsisi. Yhdysvallat halusi työskennellä Euroopan liennytyksen eteen, mutta aiempaa suuremman osan työstä se halusi antaa Euroopan omille harteille.

Etykin merkitystä Britannian ja Neuvostoliiton suhteissa liennytyksen aikakaudella ei voi ylikorostaa. Neuvostoliiton tavoite historiallisesta huippukokouksesta toteutui Helsingin hengessä. Eipä tosin Neuvostoliitto arvannut, että Etykin huippukokous olisi sen myöhemmälle kehitykselle kohtalokas, koska välittömästi Etykin huippukokouksen jälkeen ajateltiin Etykin olleen voitto Neuvostoliitolle. Näin etenkin Neuvostoliitto ajatteli ja se esiintyi mielellään Etykin ”voittajan”, vaikka voittajaksi julistautuminen tarkoittaa aina väistämättä sitä, että olisi olemassa myös häviäjä, vaikka Etykin osalta häviäjää olikin mahdotonta löytää. Osaltaan Neuvostoliiton ”voittajafiilikseen” oli syynsä, kun

sodanjälkeinen tila ja rajat sinetöitiin Eurooppaan, mutta myöhemmin Etykin kolmannen korin asiat nousivat arvoon arvaamattomaan, mikä vastaavasti oli Britannian mieleen, sillä se oli voimakkaasti ajanut juuri kolmanteen koriin liittyviä asioita eteenpäin. Kolmannen korin asioiden ratkaiseminen oli koko Etykin kannalta ratkaisevan tärkeää. Mikäli kolmannen korin asioita ei olisi saatu ratkaistua, olisi Etykin merkitys ollut huomattavan paljon pienempi tai se olisi jäänyt jopa kokonaan syntymättä, vaikka Etykin syntymisen aikana kolmannen korin asioita ei pidetty ihan niin tärkeinä. Välittömästi Etykin jälkeen korostettiin turvallisuuteen liittyneitä päätöksiä, mutta ajan kuluessa kolmas kori nousi koko Etykin kulmakiveksi. Eli näin jälkikäteen voisi ajatella lännen olleen voittaja Etykissä, mutta kuten jo aiemmin sanoin, Etyk oli syntyessään sopimus ilman voittajia ja häviäjiä, sillä se oli tasapuolinen kaikkia siihen osallistuneita valtioita kohtaan.

Tutkittaessa kahden erilaisen valtion suhdetta toisiinsa, ei lopulliseen totuuteen voida näkemykseni mukaan koskaan päästä. Tämä pätee myös Britannian ja Neuvostoliiton välisiin suhteisiin liennytyksen aikakaudella. Vaikka kirjoittamani työ pyrkii olemaan objektiivinen ja mahdollisimman totuudenmukainen, on kysymys kuitenkin lopulta aina tulkinnasta. Olen tehnyt työtäni lähinnä brittiläisestä näkökulmasta, kuitenkin pyrkien ottamaan huomioon myös neuvostoliittolaista näkökantaa. Valtioiden välisten suhteiden tutkimisen suurin ongelma on samalla sen suurin mielenkiinnon aihe: kun lopulliseen totuuteen ei voida koskaan päästä, niin joka kerta päädytään uudenlaiseen tulkintaan ja minun toiveeni olisi, että minun tekemäni tulkinta Britannian ja Neuvostoliiton välisistä suhteista liennytyksen ajan Euroopassa olisi ainutlaatuisen lisäksi myös hyödyllinen. En tarkoita hyödyllisellä sitä, että jokaisen täytyisi olla samaa mieltä minun tulkintani kanssa, vaan pikemminkin sitä, että työni saisi lukijansa ajattelemaan myös omia näkemyksiään uudelta kantilta ja sitä kautta mahdollisesti synnyttämään uuden ja entistä monipuolisemman tulkinnan. Kun uusia ja erilaisia tulkintoja syntyy, niin kokonaiskuva hahmottuu vähän kerrallaan ja sitä kautta saavutetaan yhä varmempaa, kattavampaa ja monipuolisempaa tietoa Britannian ja Neuvostoliiton välisistä suhteista liennytyksen ajan Euroopassa. Toivottavasti minun tutkimukseni on tuonut siihen tutkimukseen oman, mielenkiintoisen lisänsä.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Documents on British Policy Overseas. Series 3 Volume 1. Britain and the Soviet Union 1968-1972(DBPO, series 3 vol. 1), edited by Bennett, Gillian& Hamilton, Keith, The stationary office, London 1997.

Documents on British Policy Overseas. Series 3 Volume 2. The Conference on Security and Cooperation in Europe 1972-1975(DBPO, series 3 vol. 2), edited by Bennett, Gillian& Hamilton, Keith, The stationary office, London 1997.

Documents on British Policy Overseas. Series 3 Volume 3. Détente in Europe, 1972-1976 (DBPO, series 3 vol. 3), edited by Bennett, Gillian& Hamilton, Keith, Frank Cass Publishers, London 2001.

Tutkimuskirjallisuus

Andrew, Christopher& Gordievsky, Oleg, *KGB the Inside story of its foreign operations from Lenin to Gorbachev*, Hodder and Stoughton, London 1990.

Andrle, Vladimir, *A Social history of Twentieth-Century Russia*, Arnold, a member of the Hodder Headline Group, London 1994.

Bell, Coral, *The Diplomacy of Detente. The Kissinger Era*, Martin Robertson& Company Ltd., London 1977.

Best, Anthony, Hanhimäki, Jussi M., Maiolo, Joseph A.& Schulze, Kirsten E., *International History of the Twentieth Century*, Routledge, London 2004.

Breslauer, George W., *Khrushchev and Brezhnev as Leaders: Building Authority in Soviet Politics*, George Allen & Unwin Publishers Ltd, London 1982.

Calvocoressi, Peter, *World Politics since 1945*, Longman Group Limited, London 1982.

Evans, Mark, *Elitism*, teoksesta *Theory and methods in political science* edited by Marsh, David and Stoker, Gerry, Palgrave, New York 1995.

Gaddis, John Lewis, *Russia, the Soviet Union and the United States: An Interpretive History*, John Wiley & Sons, Inc., Toronto 1978.

Graebner, Norman A., *Cold War Diplomacy. American Foreign Policy 1945-1975*, D Van Nostrand Company, Inc., New York 1977.

Hobsbawm, Eric, *Äärimmäisyyksien aika, lyhyt 1900-luku (1914–1991)*, Osuuskunta Vastapaino, Tampere 1999. Alkuperäisteoksen *The Age of Extremes. The Short Twentieth Century, 1914-1991*. suomentanut Junila, Pasi.

Kenez, Peter, *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, Cambridge University press, New York 1999.

Kotz, David & Weir, Fred, *Revolution from above. The demise of the Soviet system*, Routledge, London 1997.

Luukkanen, Arto, *Neuvostojen maa. Neuvostoliiton historia 1917–1991*, Edita Prima Oy, Helsinki 2004.

Lyytinen, Eino *Imperiumi josta tuli hyvinvointivaltio*, teoksesta *Iso-Britannia- imperiumista Euroopan reunalle* toimittaneet Leinonen, Hannu ja Lyytinen, Eino, Painatuskeskus Oy, Helsinki 1993.

Mackie, Tom & Marsh, David *The Comparative Method*, teoksesta *Theory and methods in political science* edited by Marsh, David and Stoker, Gerry, Palgrave, New York 1995.

Marsh, David & Stoker, Gerry *Conclusions*, teoksesta *Theory and methods in political science* edited by Marsh, David and Stoker, Gerry, Palgrave, New York 1995.

Matikainen, Satu, *Osittain Euroopassa, puolittain Atlantilla. Britannian ulkopoliittikka 1900-luvulla*, teoksesta *Britannia. Saarivaltakunnan Eurooppa-suhteiden historia* toimittanut Ihalainen, Pasi, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2002.

McCayley, Martin *The Soviet Union since 1917*, Longman Group limited, London 1981.

Morgan, Kenneth O., *Britain Since 1945. The People's Peace*, Oxford University Press, Oxford 2001.

Ovendale, Ritchie, *Anglo-American Relations in the Twentieth Century*, Macmillan press Ltd., London 1998.

Russell, Ken, *History of the USSR in three parts, part three, from the Beginning of the Great Patriotic War to the Present Day*, Progress Publishers, Moscow 1977.

Sked, Alan & Cook, Chris, *Post-War Britain. A Political History*, Penguin Books Ltd, Middlesex 1979.

Thorpe, Andrew, *A History of the British Labour Party, second edition*, Palgrave, New York 2001.

Thurlow, Richard, *the Secret State, British Internal Security in the Twentieth Century*, Blackwell Publishers, Oxford 1994.

Urwin, Derek W., *The Community of Europe. A history of European integration since 1945*, Longman group, London 1995.

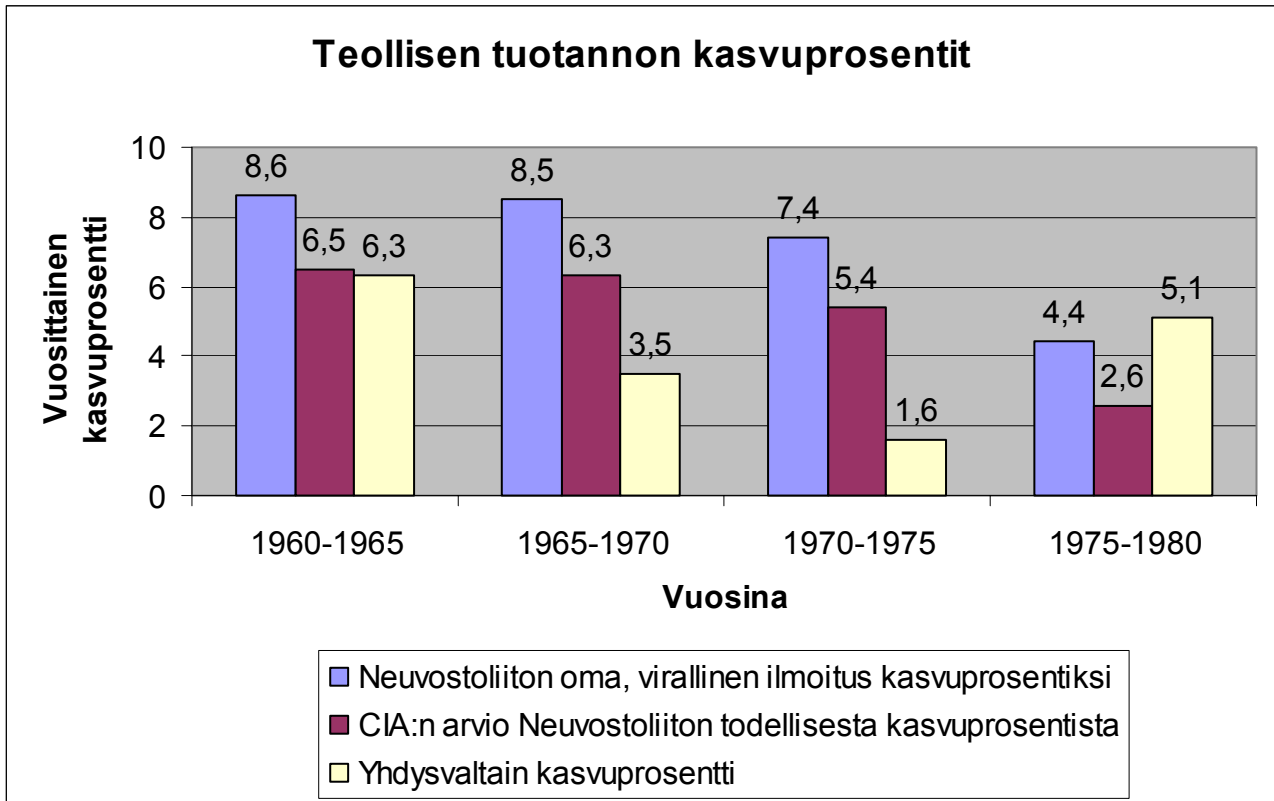
Volkogonov, Dmitri, *The Rise and Fall of the Soviet Empire. Political Leaders from Lenin to Gorbachev*, HarperCollinsPublishers, London 1999. Alkuperäisteoksen englanniksi kääntänyt Shukman, Harold.

Weisberger, Bernard A., *Cold War, Cold Peace. The United States and Russia since 1945*, American Heritage, New York 1984.

Young, John W, *Cold War Europe 1945-89 A political history*, Hodder and Stoughton, London 1991.

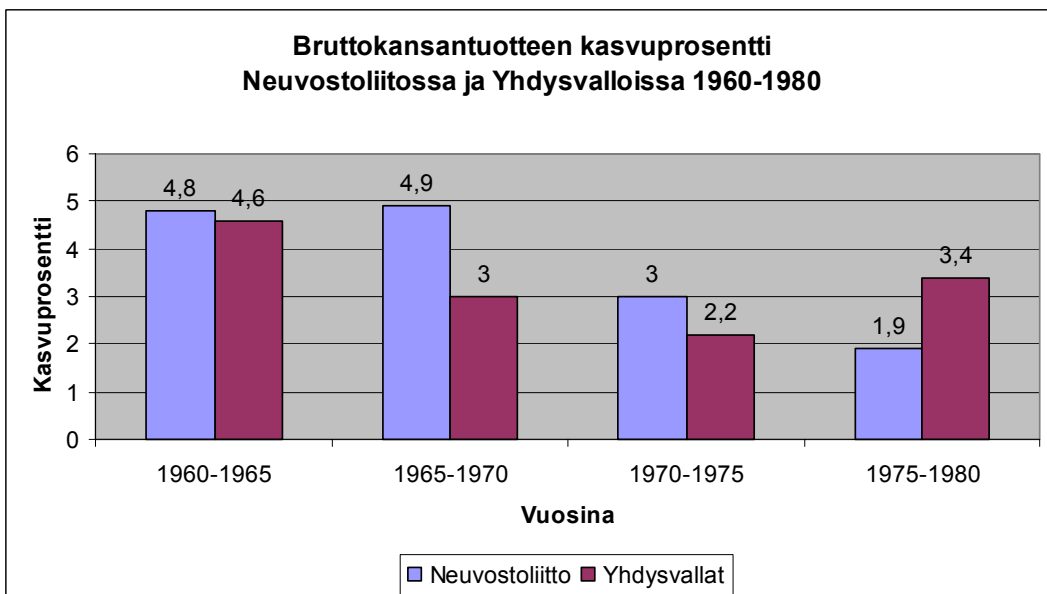
Internet-lähde: Matti Vanhasen puhe 27.5.2005.(Haettu 14.11.2005.)
www.valtioneuvosto.fi/vn/liston/base.lsp?r=94577&k=fi&rapo=1244

Liite 1. Taulukoita Neuvostoliiton taloudellisen kasvun hidastumisesta.
Taulukko 1. Teollisen tuotannon kasvuprosentit 1960–1980.

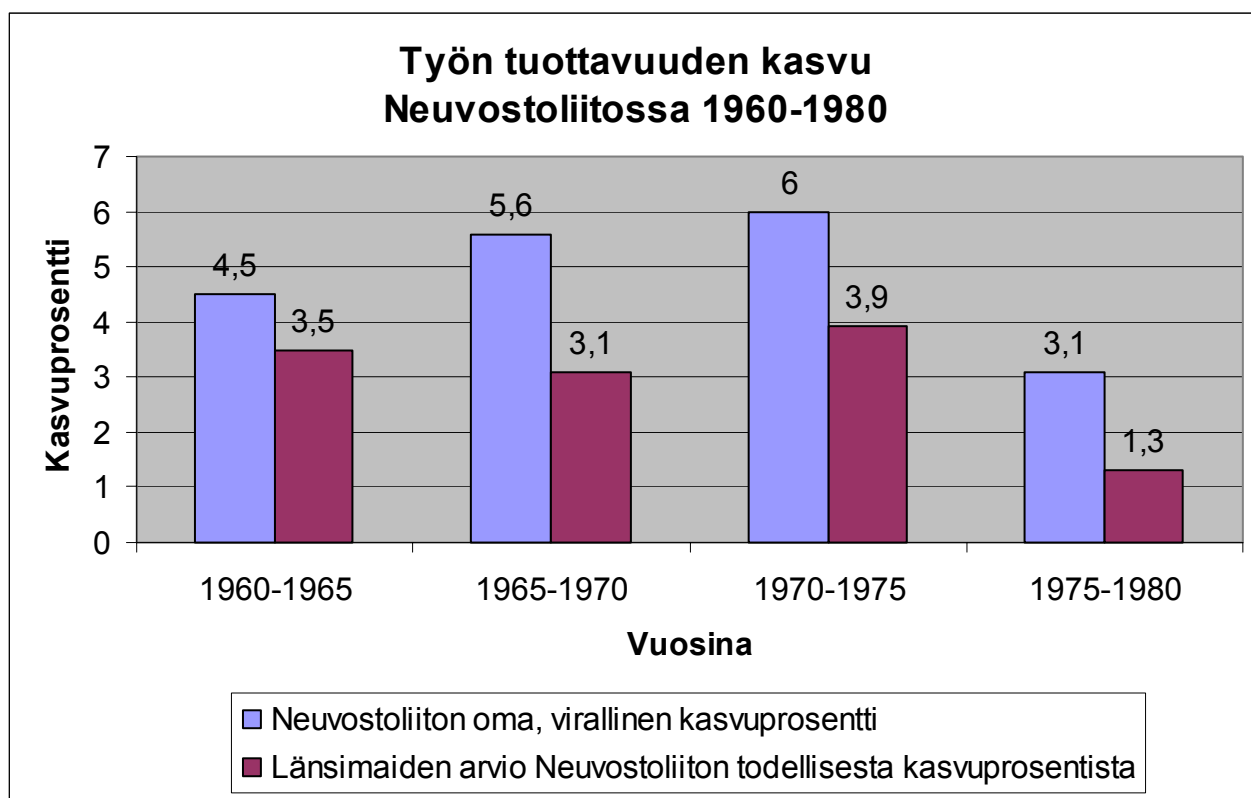
Lähde: Kotz & Weir 1997, s. 44.

Taulukko 2. Bruttokansantuotteen kasvuprosentit 1960–1980.

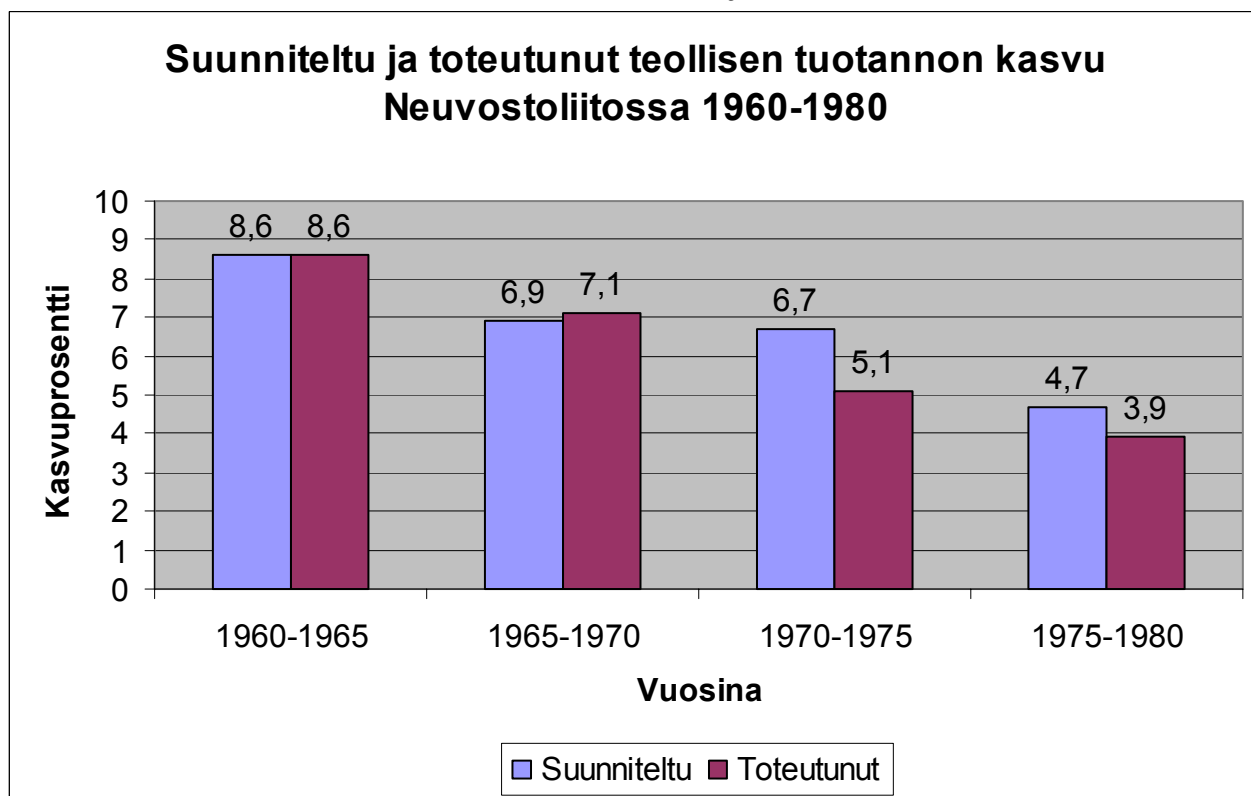
Lähde: Kotz & Weir 1997, s. 43.

Taulukko 3. Työn tuottavuuden kasvu Neuvostoliitossa 1960–1980.

Lähde: Kotz & Weir 1997, s. 46.

Taulukko 4. Neuvostoliiton teollisuuden suunniteltu ja toteutunut kasvu 1960–1980.

Lähde: Kotz & Weir 1997, s. 50.

Liite 2.

MBFR(Mutual and Balanced Force Reductions= Molemminpuoliset ja tasapainoiset asevoimien/joukkojen vähentämiset)- neuvottelut käytiin kaikkiaan kymmenessä eri kierroksessa. Lisäksi varsinaisia neuvotteluja edelsivät valmistelevat neuvottelut. Kaikki neuvottelut käytiin Wienissä ja alla on lueteltu kierrosten tarkat päivämäärät.

Alustavat neuvottelut:	31. 1. 1973- 28.6.1973
1. Kierros:	30. 10. 1973- 16.12.1973
2. Kierros:	17. 1. 1974- 11.4.1974
3. Kierros:	6. 5. 1974- 23.7.1974
4. Kierros:	24. 9. 1974- 12.12.1974
5. Kierros:	30. 1. 1975- 17.4.1975
6. Kierros:	16. 5. 1975- 18.7.1975
7. Kierros:	26. 9. 1975- 18.12.1975
8. Kierros:	30. 1. 1976- 8.4.1976
9. Kierros	19. 5. 1976- 21.7.1976
10. Kierros:	30. 9. 1976- 16.12.1976

Liite 3.

Naton ja Varsovan liiton joukot Euroopassa 1973. Taulukosta käy hyvin ilmi, kuinka paljon enemmän joukkoja Varsovan liitolla oli Euroopassa kuin Natolla.

Alue	Välittömästi taisteluvalmiudessa			Joukkojen vahvistamisen ja mobiilisaation (n. 45 päivää) jälkeen		
	NATO	VL	NATO/VL	NATO	VL	NATO/VL
NATO:n Pohjois-Norjan joukot ja näitä vastaavat Varsovan liiton joukot						
Divisioonat	1/3	2	1/6,1	2	5	1/2,5
Miesvahvuus divisioonissa	5000	22 850	1/4,5	20 000	57 100	1/2,8
Tankkien määrä divisioonissa	20	376	1/18,8	70	940	1/13,4
Tykkien määrä divisioonissa	18	288	1/16	100	720	1/7,2
NATO:n Tanskan, Schleswig-Holsteinin ja Etelä- ja Keski-Norjan joukot ja näitä vastaavat Varsovan liiton joukot						
Divisioonat	2 1/3	11	1/4,7	6	13	1/2,1
Miesvahvuus divisioonissa	32 000	101 150	1/3,1	110 000	124 000	1/1,1
Tankkien määrä divisioonissa	350	2228	1/6,3	400	2604	1/6,5
Tykkien määrä divisioonissa	200	2228	1/4,3	450	1164	1/2,5
NATO:n Keski-Euroopan joukot ja näitä vastaavat Varsovan liiton joukot						
Divisioonat	23 1/3	68	1/2,9	26 2/3	78	1/2,9
Miesvahvuus divisioonissa	350 000	658 300	1/1,8	500 000	768 100	1/1,5
Tankkien määrä divisioonissa	4200	19 727	1/4,6	4800	21 593	1/4,4
Tykkien määrä divisioonissa	1800	6672	1/3,7	2100	7968	1/3,7

Lähde: DBPO, series 3. vol. 3, s. 471.

Liite 4.

Ote MBFR-neuvotteluissa käytetystä laulukirjasta. Laulamisesta tuli olennainen osa neuvottelujen kulkua ja laulukirjassa oli sävelmiä kaikista jäsenmaista ja osassa oli jopa neuvotteluihin liittyvät sanat, kuten näissä alla olevissa teksteissä. Vaikka laulukirjan olemassa olosta levisi huhuja julkisuuteen, pidettiin laulukirja tiukasti salassa julkisuudelta, mikä on varsin ymmärrettävää!

Oh, When These Bloody Talks Are Over
(Tune: Oh, What a Friend We Have in Jesus)

Oh, when these bloody talks are over,
Oh, how happy I shall be.
I will spend my life in clover.
No more plenaries for me.

No more Ad Hoc Group on Sundays.
No more guidance we must quote.
We won't have to tell the Chairman
How our spokesman should emote.

No reporting to the Council.
No more formulations fine.
Let them print it in Die Presse,
No more talking, just more wine.

When next the merry widow dances
And sings her way across the stage,
We will be back home in capitals
Trying to earn an honest wage.

Refrain:
Oh when these bloody talks are over,
Oh, how happy I shall be.

The Negotiators
(Tune: The Whiffenpoof Song)

From the tables down at Grinzing,
To the place where Kreisky dwells,
To the dear old Plenaries we love so well

Sing the 'negotiators' assembled
With our glasses raised on high
And the magic of our singing casts its spell.

Yes, the magic of our singing
Of the songs we love so well
'Stenka Ryazin', and 'The Dienstmann' and the rest

We will advance our agreed positions,
While life and breath shall last,
For we think that our proposal is the best.

We are poor little emissaries
who have lost our way
Baa, baa, baa

We are little plenipotentiaries
who have gone astray,
Baa, baa, baa

Gentlemen negotiators off on a spree
Doomed from here to eternity
May God have mercy on such as we,
Baa, baa, baa.

Liite 5. Etykin rakenne ja organisaatio

Etykin rakenne luotiin Etykin toisessa vaiheessa Genevessä, jossa päätettiin millä tavoin Etykiä tullaan viemään eteenpäin. Eri komiteat vastaavat pitkälti niitä päätöksiä, jotka sitten Helsingissä jaoteltiin eri koreihin.

Järjestyskomissio(vastasi käytännön organisoinnista)

Komissio 1 Euroopan turvallisuuteen ja sen säilyttämiseen liittyvät asiat	Komissio 2 Yhteistyökomissiot liittyen talouteen, tieteeseen, ympäristöön ja teknologiaan	Komissio 3 Yhteistyö liittyen humanitaarisiin ja muihin asioihin	Välimeren työryhmä Seurantatyöryhmä 3-vaiheen työryhmä Taloustyöryhmä Päätöslauselman teknisestä toteutuksesta vastaava työryhmä
<i>A. Alakomissio 1</i> Periaatteet (17–20)	<i>D. Alakomissio 3</i> Kauppasuhdeasiat (31–32)	<i>I. Alakomissio 8</i> Ihmisoikeusasiat (45–46)	
<i>B. Erikoistyöryhmä</i> Sveitsin ehdotus kiistojen ratkaisemiseksi (21)	<i>E. Alakomissio 4</i> Teollisuusyhteistyöasiat ja yhteisiä kiinnostuksen kohteita käsitteleviä projekteja (33–36)	<i>J. Alakomissio 9</i> Tiedonkulku (47)	
<i>C. Alakomissio 2</i> Luottamusta rakentavat toimenpiteet (22–24)	<i>F. Alakomissio 5</i> Tiede ja teknologia (37–38)	<i>K. Alakomissio 10</i> Kulttuurien väliseen vuorovaikutukseen ja yhteistyöhön liittyvät asiat (48–50)	
	<i>G. Alakomissio 6</i> Ympäristö (39–40)	<i>L. Alakomissio 11</i> Koulutukseen liittyvät asiat (51–52)	
	<i>H. Alakomissio 7</i> Yhteistyö muilla aloilla (41)		

Numerot eri komiteoiden perässä viittaavat siihen, mistä kohden niistä asioista päätettiin Helsingin Ety-kokouksen päätösasiakirjassa.

Liite 6. Alustavien monenkeskisten neuvottelujen ja Ety-kokouksen aikataulu

MPT(Multilateral Preparatory talks)=Alustavat monenkeskiset neuvottelut. Kaikki alustavat neuvottelut käytiin Helsingissä ja alla on lueteltu neuvottelujen tarkat päivämäärät.

1. Vaihe 22.11.1972–15.12.1972
2. Vaihe 15.1.1973–9.2.1973
3. Vaihe 26.2.1973–6.4.1973
4. Vaihe 25.4.1973–8.6.1973

Etyk= Euroopan turvallisuus ja yhteistyökonferenssi (CSCE= Conference on Security and Cooperation in Europe, eng) järjestettiin kolmessa eri vaiheessa. Välillä kokouksia pidettiin Helsingissä ja välillä Genevessä. Alla on lueteltu kokousten päivämäärät ja pitopaikat.

1. Etykin 1. vaihe 3.7.1973–7.7.1973 Helsinki
2. Etykin 2. vaihe 18.9.1973–21.7.1975 Geneve
3. Etykin 3. vaihe 30.7.1975–1.8.1975 Helsinki

Liite 7. Lyhenneluettelo

CIA=	Central Intelligence Agency, suomeksi keskustiedustelupalvelu.
DBPO=	Documents on British Policy Overseas.
EEC=	European Economic Community, suomeksi Euroopan talousliitto.
EESD=	Eastern European and Soviet Department, suomeksi Itä-Euroopan ja Neuvostoliiton toimisto. EESD oli FCO:n alainen virasto.
Etyj=	Euroopan turvallisuus ja yhteistyöjärjestö, englanniksi OSCE= Organization for Security and Cooperation in Europe.
Etyk=	Euroopan turvallisuus ja yhteistyökokous/konferenssi, englanniksi CSCE= Conference on Security and Cooperation in Europe.
FCO=	Foreign and Commonwealth Office, suomeksi Britannian ulkoasiainministeriö.
KGB=	Komitet Gosudarstvennoi Besopasnosti, suomeksi Neuvostoliiton tiedustelupalvelu.
MAC=	Mutually acceptable conditions, suomeksi molempia tyydyttävät olosuhteet.
MBFR=	Mutual and Balanced Force Reductions, suomeksi molemminpuoliset ja tasapainoiset asevoimien/joukkojen vähentämiset.
MPT=	Multilateral Preparatory Talks, suomeksi alustavat monenkeskiset neuvottelut.
NAC=	North Atlantic Council, suomeksi Pohjois-Atlantin komitea.
Nato=	North Atlantic Treaty Organisation, suomeksi Pohjois-Atlantin puolustusliitto.
SALT=	Strategic Arms Limitation Talks, suomeksi strategisten aseiden vähentämistä koskevat neuvottelut.
TRED=	Trade relations and Exports Department, FCO, suomeksi kauppasuhteiden ja viennin laitos